

BBA

BUREAU

VOOR

BOUWHISTORIE

EN

ARCHITECTUURGESCHIEDENIS

V.O.F.

HERZIENE VERSIE



**Inventarisatie
industrieel
erfgoed**

DOETINCHEM

INVENTARISATIE INDUSTRIEEL ERFGOED
DOETINCHEM

**INVENTARISATIE INDUSTRIEEL ERFGOED
DOETINCHEM**

**BUREAU
VOOR
BOUWHISTORIE
EN
ARCHITECTUURGESCHIEDENIS
V.O.F.**

INHOUD

VOORWOORD	5
DEEL I	6
INLEIDING	7
GESCHIEDENIS	10
DEEL II	25
INVENTARISATIE	26
Afbeeldingen	27
CATALOGUS	52
Overheid	53
Handel en opslag	55
Nijverheid en industrie	69
Nutsbedrijven	103
Infrastructuur en waterbouw	113
Onderwijs en opleiding	117
BRONNEN EN LITERATUUR	121
BIJLAGE 1	123
BIJLAGE 2	124
SAMENVATTING	125
KAARTEN	131
COLOFON	137

VOORWOORD

In zijn vergadering van 3 november 2008 heeft de raad van de gemeente Doetinchem de nota 'Doetinchem Cultuurhistorierijk' vastgesteld als beleidskader voor de cultuurhistorie. In deze nota wordt de cultuurhistorie aangepakt door allereerst aandacht te besteden aan drie historische lagen; het industrieel erfgoed, de (na-)oorlogse architectuur en stedenbouw en de boerderijen in hun landschappelijke context. Wat betreft het eerste deel stelde de gemeente zich tot doel:

'Een inventarisatie van het nog aanwezige industrieel erfgoed binnen de gemeente zal in beeld brengen wat de positie is van dit erfgoed. We komen zo te weten of we bij sanering van industriegebieden nog rekening moeten houden met een deel van de bebouwing en waar kansen liggen voor interessante herbestemmingprojecten. De inventarisatie biedt tegelijk de mogelijkheid om het verhaal van de industrialisatie in Doetinchem nu eens en voor altijd goed in beeld te brengen. In die context zal ook zeker de historie van het Doetinchemse onderwijs aan bod komen'.

De opdracht tot dit inventariserende onderzoek naar bestaande en verdwenen sporen van de nijverheid is verleend aan Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis in Utrecht en strekt zich uit over de gehele gemeente Doetinchem, inclusief het grondgebied van de voormalige gemeente Wehl.¹

Het voorliggende onderzoek valt uiteen in twee delen. In eerste instantie betreft het een bureauonderzoek op grond van literatuur en archieven. Dit wordt gevolgd door een veldonderzoek naar de nog aanwezige restanten. Aan de hand hiervan wordt een voorstel gedaan voor gebouwen en gebieden waarnaar extra aandacht dient uit te gaan, alsmede door conclusies en aanbevelingen voor de omgang met het industrieel erfgoed in de gemeente.

Hoewel bij de gemeente Doetinchem zelden aan een grote industriestad gedacht wordt, blijkt er nog wel het een en ander te vinden. Veel daarvan is inmiddels verdwenen, of tot restanten gereduceerd. Toch blijkt ook nog het nodige over dat, zoals zal blijken, de moeite waard is om in de cultuurhistorische beeld van de stad te passen.

Het literatuur- en archiefonderzoek voor deze studie is uitgevoerd door dr. ing. R. Stenvert. Hij voerde eveneens het veldwerk uit en verzorgde de verslaglegging.

Dank bij de totstandkoming gaat uit naar mevrouw Yana van Tienen, beleidsmedewerker Cultuurhistorie & Monumenten van de Gemeente Doetinchem, de heer J. Hoopman (Gemeente Doetinchem) en de heren W.J.H. Berendsen (Oudheidkundige Vereniging Wehl), Rob Lureman (voormalig voorzitter Historische Vereniging Deutekom) en M.A.W. Arentsen (Gaanderen) voor het leveren van informatie.

Ronald Stenvert

Utrecht, oktober 2009 / maart 2010²

¹ Verleend 2 maart 2009 volgens de offerte van 4 februari 2009.

² Het rapport is herzien in maart 2010. Het betreft kleine correcties en aanvullingen.

DEEL I

INLEIDING

Doetinchem is met zijn huidige ruim 56.000 inwoners een middelgrote gemeente in de Gelderse Achterhoek met een streekfunctie voor de regio. De kern van de gemeente werd in 1920 gevormd door het samengaan van de gemeenten Stad Doetinchem en Ambt Doetinchem. In 1966, ter voorbereiding van de aanleg van de huidige A18, heeft er aan de zuidrand een grenscorrectie plaatsgevonden met de gemeente Bergh (afb. 1). Daar, grenzend aan de A18, is later het bedrijventerrein Wijnbergen ontstaan. In 2005 werd de gemeente Wehl met een kleine 7.000 inwoners toegevoegd. Bij de herindeling van de gemeenten in de Gelderse Achterhoek is ook een stuk grondgebied ten noorden van de kern Doetinchem overgegaan van de voormalige gemeente Zelhem (afb. 2).

Opzet

Dit rapport bestaat uit een historisch overzicht (Deel I) en een inventarisatie met een catalogus (Deel II).

In het eerste deel wordt een globaal overzicht gegeven van de ontwikkeling van de nijverheid in de gehele gemeente. Het eindpunt van het overzicht is de situatie zoals deze was aan het einde van de Wederopbouwperiode in 1965.

Als ijkpunt wordt uitgegaan van de Industriëatlas uit 1955. Deze publicatie verscheen dat jaar onder den naam *Gemeente Doetinchem: Welvaartsbronnen en Ontwikkelingsmogelijkheden* en was opgesteld door het 'Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland' (ETIG) (afb. 3).³ De in deze atlas gehanteerde nummering voor bedrijven met meer dan twintig arbeidskrachten (Bijlage 1) is in hoofdlijnen overgenomen.

Het doel van het eerste deel is om de opkomst van de nijverheid te schetsen, de verdere ontwikkeling tot industrie vanaf 1920, de grootste bloei rond 1965 en de sluitingen en sloop van een aantal van de belangrijkste bedrijven in de afgelopen twee decennia. Op grond van dit historische kader kan een samenhang geschetst worden en de nog resterende zaken in een ruimer kader geplaatst worden. Het eerste deel heeft het karakter van een groepsbiografie van de nijverheid in Doetinchem, waarbij ook de onderlinge samenhang tussen de bedrijven en hun gebouwen beschreven wordt. Naast de nijverheid komen ook enkele aanverwante zaken aan de orde en wel de handel (banken), de infrastructuur en het beroepsonderwijs. Hiervoor is gekozen omdat nijverheid niet kan functioneren zonder een bestuurlijke en financiële context en baat heeft bij zowel een goede infrastructuur als een goed ontwikkeld beroepsonderwijs. Dit laatste komt in de nota *Doetinchem Cultuurhistoriek!* uitdrukkelijk ter sprake, maar ook de andere genoemde zaken zijn hierbij van belang.⁴

³ In 1946 werd in het kader van het industriebeleid besloten per provincie een economisch instituut op te richten. Het ETIG gaf adviezen op sociaal-economisch gebied aan de Gelderse gemeenten. Van het rapport uit 1955 voor Doetinchem zijn in 1961, 1963 en 1970 aanpassingen verschenen. SARA 313; 1266 Industriëatlas ETIG 1961/1970. Categorieën in 1961: A (10-20), B (21-50), C (51-100), D (101-200), E (201-500) en F (500 en meer).

⁴ www.liemersverleden.nl/sald/cultuurnota.pdf.

Deel II (inventarisatie en geïllustreerde catalogus) wordt gevormd door de inventarisatie van de nog aanwezige resten. Daarbij is een lijst opgesteld van die gebouwen die nog herkenbaar zijn als industrieel gebouw en een zekere architectonische relevantie hebben. De hoofdingeling daarvan is: Handel en opslag (handelen), Nijverheid en industrie (werken), Infrastructuur en waterbouw (reizen) en Onderwijs en opleiding (leren).⁵

Het resultaat van deze inventarisatie is in vieren te delen. Afgezien van de al beschermde gebouwen (rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten) betreft het ten eerste een lijst met interessante gebouwen die niet meer hun oorspronkelijke functie vervullen, maar voor extra cultuurhistorische zorg in aanmerking komen (mogelijk in de vorm van bescherming). Deze lijst gaat over in een groep gebouwen waarvoor het huidige beeld als uitgangspunt genomen kan worden ten behoeve van toekomstige ontwikkelingen (beeldkwaliteitplan).

Als derde is er een kleine groep van interessante gebouwen, die hun oorspronkelijke functie hebben behouden en waarvoor aanbevelingen worden gegeven over de omgang in de huidige situatie en bij onverhoopte sluiting. Tenslotte wordt een voorstel gedaan om enkele kleinere gebieden te definiëren met daarin meerdere interessante gebouwen die als geheel een bijzondere waarde vertegenwoordigen.

De gemeente Doetinchem kent anno 2009 vijfendertig rijksmonumenten. Acht daarvan vallen in de hier behandelde categorieën. Vier daarvan zijn molens: IJsselkade 30 (Wal-molen), Varsseveldseweg 254 (Benninkmolen), Auroraweg 6b/Wehlseweg 1 (Molen Aurora), alle te Doetinchem, en Kerkhofweg 12 (Molen Bernadette) te Nieuw-Wehl.

Tot de nutsbedrijven behoren het voormalige postkantoor (Burg. Van Nispenstraat 2-4), de watertoren (Oude Terborgseweg 208) en het onderstation van de PGEM (Keppelseweg 131). Gebouwen van handel en onderwijs komen op de lijst van rijksmonumenten niet voor. Het enige strikte nijverheidsgebouw op de lijst is de stoomtimmerfabriek Damen te Wehl (Stationsstraat 30a).

De gemeentelijke monumentenlijst bevindt zich momenteel in een proces van actualisatie. Op de lijst staan al vermeld de voormalige ABN-bank (Grutstraat 1), evenals het woon- en winkelpand van de vleesfabriek van de Gebr. van Zadelhoff (Grutstraat 14) en het voormalige tramstation en de kantoren van de GSM (Keppelseweg 9-11, 13-19), alsmede de gebouwen Terborgseweg 40 en 63, Plantsoenstraat 91 en Varsseveldseweg 104-108, die niet specifiek om hun industriële karakter op de lijst geplaatst zijn, maar in het kader van deze inventarisatie wel een rol spelen. Meer strikt gericht op de nijverheid zijn de recentelijk tot gemeentelijk monument aangewezen gebouwen van de Jaartsveldloods aan de Vinkenstraat 5 te Gaanderen en het silogebouw aan de Raphaëlstraat 1c te Wehl. Ook zijn beide kenmerkende restanten van de schoorsteen met aansluitend deel van het ketelhuis van Vredestein en Philips gemeentelijk monument. De rest van beide fabrieken is daarbij verdwenen - dat is jammer -, maar aan de andere kant is deze ontwikkeling ook tekenend voor de recente kentering in het beleid van de gemeente Doetinchem, waarbij het industrieel erfgoed grotere aandacht krijgt.

⁵ Deze indeling is gebaseerd om *Monumenten in Nederland*. Deze is een nadere groepering van de indeling gemaakt door het Projectbureau Industrieel Erfgoed in 1993.

In het hoofdstuk 'Samenvatting' is de lijst van de geïnventariseerde objecten met kwalificatie opgenomen. Het laatste hoofdstuk 'Kaarten' bevat een aantal deelkaarten, waarop de locaties en de status van de objecten zijn aangegeven.

GESCHIEDENIS

Inleiding

De stad Doetinchem is ontstaan op een rivierduin bij de monding van de Slinge in de Oude IJssel waar de weg van Zutphen naar Emmerik de rivier kruiste. De geschiedenis van de stad gaat terug tot 838. Toen was er sprake van de villa Deutinghem met een kerk die ten geschenke werd gegeven aan de bisschop van Utrecht. De nederzetting, ook wel Deutekom genoemd, kreeg in 1230 een jaarmarkt en in 1236 stadsrechten van de Graaf Otto II van Gelre. Om de stad verrees een stadsmuur met daarin totaal vier poorten; de Waterpoort naar de brug over de Oude IJssel en aan de tegenoverliggende zijde van de stad de Hezenpoort. In het zuiden kwam in 1302 de Hamburgerpoort tot stand en in het noorden bevond zich de Grutpoort (afb. 5). Doetinchem trad toe tot het Hanzeverbond en jaarlijks werden vier jaarmarkten op het huidige Simonsplein gehouden. In 1414 werd de stad door brand verwoest en in 1527 opnieuw. Ten gevolge van de Opstand verbeterde men de vroeg zeventiende-eeuwse ommuring tot omwalling, maar na 1672 bleek de beschermende functie beperkt en werden de verdedigingswerken gaandeweg geslecht.

Eerste initiatieven

In de omgeving van de stad werd ijzeroer gevonden. Op het delven daarvan kreeg Josias Olmius in 1689 een octrooi. Voor de verwerking van dit ijzerhoudende materiaal stichtte hij bij Rekhem (ten noordwesten van Gaanderen) aan de Bielheimerbeek een watermolen voor de aandrijving van zijn 'ijzerhut'. De wateraanvoer van deze beek bleek echter niet optimaal. Dat ondervonden ook de nieuwe eigenaren G. Janssen en W. de Haas die de molen in 1781 overnamen. In 1794 sloot De Haas daarom een overeenkomst met baron Van Pallandt, heer van Keppel. Te Keppel waren de omstandigheden voor de bouw van een hoogoven gunstiger en kort daarop volgde verplaatsing van de nijverheid naar die nieuwe vestigingsplaats. De smelterij aan de Bielheimerbeek bleef nog tot 1810 functioneren. Momenteel staat daar op de brug een gedenkteken (afb. 6), dat herinnert aan deze eerste vestiging van een ijzergieterij in de Oude IJsselstreek.

Vroege negentiende eeuw

Begin negentiende eeuw was Doetinchem nog 'een klein Steedje' gelegen binnen twee grachten, waartussen een aarden wal met vier toegangspoorten. Binnen de stad bevonden zich zo'n 300 huizen en in Ambt Doetinchem telde men nog eens 200 huizen. Toen de agent der nationale 'oeconomie' Johannes baron Goldberg (1763-1828) in 1800 Doetinchem aandeed, trof hij naast de genoemde ijzergieterij (functionerend tot 1810) in de stad twee bierbrouwerijen, twee jeneverbranderijen, een linnenweverij, een hoedenmakerij, een knopenfabriek, een looierij, een runmolen, een touwslagerij, een zeepziederij en een blauwververij aan.⁶

In 1809 werden in de Stad twee windmolens en één watermolen genoemd en in het

⁶ Boer, D. de, 'Doetinchems welvaren (1800-1850): De stagnatie houdt aan', in: Boogman, J.C. en S. Oosterhaven (red.), *Geschiedenis van Doetinchem*, Doetinchem/Zutphen 1986, p. 255-274.

Ambt nog twee. Ook werd dat jaar een brug over de Oude IJssel gebouwd.

Na de instelling van het kadaster kan met de eerste kadasterkaart uit 1832 en de bijbehorende aanwijzende tafel nader gezocht worden naar de bedrijvigheid en de respectievelijke eigenaars (afb. 7). Zo komen we wijnkoper Hendrik Willink Ketjen tegen (kad.nr. 395a) die in 1829 samen met Bernardus Lambertus Coninck Boddendijk een distilleerderij oprichtte waar in 1832 een moutwijnstokerij aan werd toegevoegd. Al in 1842 werd deze vennootschap weer ontbonden. Daarnaast was er de hoedenmakerij van de erven van Johan Bernhard Pahling (kad.nr. 480a), de looierij van Jan Bernard Coops (kad.nr. 182a), de watermolen van de stad Doetinchem die toen mogelijk ook als runmolen werd gebruikt (kad.nr. 4),⁷ twee zeepfabrieken, die van Wolter D. Jzn. Coops (kad.nr. 317a) en van Bernardus Lambertus Coninck Boddendijk (kad.nr. 399a). Laatstgenoemde bezat ook een azijnmakerij (kad.nr. 428). Ook waren er twee blauwververijen, die van Berent ten Holder (kad.nr. 156a) en van Johan Coenraad Manssen (kad.nr. 230). Tevens was er een 'Olymolen' van Kerst Coops (kad.nr. 337) en twee grutterijen; die van de weduwe Jan Coops D. Jzn. (kad.nr. 338a) en van Christiaan van Hengel (kad.nr. 420a).⁸

Doetinchem was tot het midden van de negentiende eeuw een vrij geïsoleerd gelegen kleine stad met een kleine nijverheid, en handel in de vorm van vier jaarmarkten. Ook was ze gelegen aan een slecht bevaarbare rivier. In 1834 werd de noodzaak tot verbetering van de Oude IJssel al aangekaart. Ook na de overstromingen van 1855 duurde het tot 1880 alvorens er schot kwam in het verbeteren van de bevaarbaarheid van de Oude IJssel.

Met de wegen was het niet veel beter gesteld. De weg Doesburg – Doetinchem – Terborg werd in 1826 bestraat, de weg naar Winterswijk in 1841 verbeterd en in 1843 de weg van Doesburg naar de Pruisische grens. Wel werden ter bevordering van de verkeerstromen de vier stadspoorten in de periode 1850-1862 gesloopt. Een jaar na de sloop van de Grutpoort in 1862 verrees noordwestelijk daar van de nieuwe gasfabriek.

In Wehl stichtte burgemeester G. Melchers rond 1850 een katoenweverij voor de productie van calicots (ongebleekte katoentjes). Deze werden in opdracht van de Nederlandsche Handel-Maatschappij naar Nederlands Indië uitgevoerd. Het was in de strikte zin nog geen fabriek, maar een onderkomen met weefgetouwen die alle waren voorzien van een snellere schietspoel.⁹ Vanwege de Amerikaanse burgeroorlog (1861-1865) ontstond er in Europa een tekort aan grondstoffen en werd de weverij in 1864 genoodzaakt te sluiten, waardoor de circa twintig arbeiders op straat kwamen te staan.

In de 'Staat der Nederlandsche Fabrieken' uit 1857 staat Doetinchem vermeld als centrum van de klompenmakerij met 36 klompenmakers. Daarbij dient bedacht te worden dat het hierbij vooral om huisnijverheid ging. Dat jaar is er opnieuw sprake van een distilleerderij van likeur, daarnaast zijn er drie leerlooierijen, een zeepzieder, drie tabakskervers en de door Ruebel van Sinderen opgerichte kunst-azijnmakerij in de Grutstraat. Hij moest het pand in 1840 verkopen en het bedrijf hield in 1863 op te

⁷ In 1845 werd bij de bestaande stadswater- en korenmolen een afzonderlijke nieuwe runmolen in werking gesteld ten behoeve van de leerlooierijen.

⁸ Van geen van deze genoemde nijverheid zijn bouwkundige resten bewaard gebleven.

⁹ Boot, J.A.P.G. & A. Blonk, *Van smiet- tot snelspoel: De opkomst van de Twents-Gelderse textielindustrie in het begin van de 19de eeuw*, Hengelo 1957.

bestaan. In 1864 richtte Philip van Perlstein de Doetinchemse Stoom-Likeur en pommeranzenfabriek op. Tevens is er in die tijd sprake van in totaal maar liefst dertien molens. Dat is inclusief de in 1845 opgerichte houtzaagmolen van G.J. Horsting waar in 1861 een stoommachine van zestien paardenkrachten werd geïnstalleerd (Cat. 7). Deze stoommachine was de eerste aanzet tot industrialisatie in Doetinchem.

Nieuw elan

In 1866 woonden er in de Stad Doetinchem 3975 inwoners.¹⁰ Op een kaart uit die tijd staat aan de oostkant van het grondgebied de Holtkampsche molen getekend (ter plaatse van de huidige Dr. Huber Noodtstraat). Aan de westzijde langs de Oude IJssel, net buiten de grenzen van de stad op het gebied van Ambt Doetinchem bevond zich langs de Oude IJssel aan het Zaagmolenpad de genoemde stoomhoutzaagmolen van Horsting (afb. 8). De gemeente Ambt Doetinchem zelf telde toen 3125 inwoners en was een overwegend agrarische gemeente met in de kern Gaanderen op de grens met Terborg de in 1821 gestichte ijzergieterij Vulcaansoord. De eveneens agrarische gemeente Wehl kende in 1865 2100 inwoners met enkel aan de zuidkant van het dorp een windmolen.

Pas vanaf 1870 trad er een substantiële bevolkingsgroei op, vooral in de stad. In 1925 was het totale inwonertal van de enkele jaren daarvoor gefuseerde gemeente Stad- en Ambt-Doetinchem verdubbeld tot 12.800 inwoners.¹¹

Een belangrijke ontwikkeling voor de stad, ook met gevolgen voor de nijverheid, was het feit dat de Friese dominee Jan Melles van Dijk (1830-1909) in 1862 te Doetinchem werd beroepen. Van Dijk nam in het kerkelijk spectrum een tussenpositie in tussen de orthodoxe hervormden en de afgescheidenen¹² waar hij zelf in 1856 lid van was geworden, maar in 1869 als predikant werd afgezet.¹³ Van Dijk richtte in 1867 de Vereniging ter bevordering van inwendige zending op en de Christelijke Philantropische Inrichtingen, waartoe hij in 1868 de buitenplaats Ruimzicht als school inrichtte. Ook stond hij aan de basis van het in 1879 opgerichte gymnasium te Doetinchem.¹⁴ Het Christelijk onderwijs ging hem te harte en daarom stichtte hij een jaar eerder in 1878 een kweekschool ten behoeve van christelijke onderwijzers, genoemd naar zijn goede vriend mr. Guillaume Groen van Prinsterer (1801-1876).¹⁵

Algemeen wordt verondersteld dat dominee Van Dijk de nog jonge, in Haarlem geboren, Cornelis Misset (1848-1921) naar de Achterhoek haalde, waar hij in 1873 aan de Grutstraat een boek- en steendrukkerij oprichtte. Daar drukte hij het blad van de Christelijke Philantropische Inrichtingen, het *Doetinchems Weekblad*, en in 1878 verhuisde hij naar een pand aan de Hofstraat, eigendom van die inrichtingen. In 1879 startte hij zelf het vrijzinnig liberale weekblad *De Graafschap-Bode*,¹⁶ mogelijk was dit een uit-

¹⁰ Kuyper, J., *Gemeente Atlas van de Provincie Gelderland naar officieele bronnen bewerkt*, Leeuwarden 1868 (herdruk 1988).

¹¹ Gerekend zonder het aantal inwoners van de gemeente Wehl. Uit de tijd van de fusie tussen Stad en Ambt Doetinchem dateren ook de gewassen betonnen grenspalen.

¹² Waaruit uiteindelijk de Gereformeerde kerk is voort gekomen.

¹³ Zijn gemeente ging in 1871 zelfstandig verder als Ned. Hervormde Zendingsgemeente, maar trad in 1874 weer toe tot de Hervormde kerk.

¹⁴ Het gebouw aan de Burg. Van Nispenstraat is in 1968 gesloopt.

¹⁵ Antirevolutionair kamerlid en in 1860 oprichter van de Vereniging voor Christelijk-Nationaal onderwijs.

¹⁶ Bakker, J. & W. Besemer, *125 jaar Misset: Blad(er)en in de tijd*, Doetinchem 1998.

vloeijsel van een persoonlijke breuk met dominee Van Dijk. In ieder geval verhuisde het bedrijf in 1880 naar een pand van zijn zwager Karel Sagleven aan de Waterstraat. Door achtereenvolgende uitbreidingen vanaf 1886 werd uiteindelijk bijna het gehele blok tussen Waterstraat, IJsselkade, Gasthuisstraat en Prinsenhofstraat ingenomen. In 1913 werkten er bij Misset 67 werknemers. Na Missets dood in 1921 zetten zijn zonen Cees (1883-1947) en Henk (1885-1945) het bedrijf voort. De ingang werd aan de IJsselkade gesitueerd (Cat. 56) en het bedrijf bleef daar tot de verhuizing in 1983, waarna alle gebouwen gesloopt werden.

Oer en ijzer

Door het voorkomen van ijzeroer groeide de Oude IJssel uit tot een streek met veel ijzergieterijen en aanverwante metaalnijverheid. Zoals gezien werd de ijzergieterij van Olmius in 1794 van Rekhem naar Keppel verplaatst. Stroomopwaarts was in 1774 door B.J. Diepenbrock en zijn neven T.J. en B.J. Reigers de Ulftse ijzergieterij gesticht, later bekend als Diepenbrock en Reigers te Ulft (DRU). Tussen beide fabrieken in werd in 1821 Vulcaansoord opgericht door een vennootschap van J. Baron van Nagell, C. Baron van Nagell, dr. J.J.S. von Raesveld, B. Westerveld en C. Schmidt.

Aan de Akkermaalsbeek, op de grens tussen Terborg en Gaanderen, bouwde men een ijzermolen, waartoe in de Oude IJssel bovenstrooms van een beek, een stuw werd gemaakt. In 1829 werd het bedrijf geheel eigendom van dr. J.J.S. van Raesveld en in 1857, enkele jaren na zijn dood, kwam het onder leiding te staan van B.A. Reijgers en ging het Von Raesfeld, de Both & Co. heten. Reijgers maakte het bedrijf onafhankelijk van de beek door in 1858 een stoommachine aan te schaffen. Ter verbetering van het gietijzer werd in 1848 een koepeloven in gebruik genomen en in 1861 volgde de oprichting van een emailleerfabriek. De hoogoven gang werd in 1892 gestaakt, waarna men geen gietijzer meer zelf produceerde, maar halfproducten van elders in de koepeloven verwerkte. De fabriek werd in 1867 verkocht aan Gustaaf van Ditzhuijzen, later opgevolgd door zijn zoon Henry van Ditzhuijzen die het bedrijf, dat toen meer dan duizend werknemers in dienst had, tot 1926 leidde.

In 1900 had de stoommachine een capaciteit van 200pk; meer paardenkrachten dan alle andere bedrijven in de gemeente samen. Al in 1899 werd er gebruik gemaakt van elektriciteit. Vulcaansoord was daarmee veruit het grootste industriële bedrijf in de gemeente in die tijd.

In 1957 volgde een modernisering van het machinepark en het jaar daarop een verbinding met de Amerikaanse Siegler Corporation om in licentie oliehaarden te produceren. Dit bedrijf kreeg in 1965 de meerderheid van de aandelen in bezit. In 1973 werd het verkocht aan de Amerikaanse zakenman Bill Howard die het bedrijf uitkleedde waarna het bedrijf in 1976 failliet ging.¹⁷ Aan het bedrijf herinneren enkel nog de straatnamen van het na de sloop gebouwde woonwijkje en een gedenksteen (afb. 9).

Meer stoomkracht

In 1881 bestonden er in Doetinchem, afgezien van Vulcaansoord, nog slechts twee bedrijven met stoomkracht; de al genoemde houtzaag-, koren-, en runmolen van G.H.

¹⁷ De Beukelaer.

Horsting G.J.zn & Co. (die in 1909 over 60 pk beschikte) en de koren-, run-, en pelmolen van H. Sachtleven (van 8 pk). In 1890 kwamen hier de bedrijven van H. Hillebrand (2 pk) en J.B. Coops (5 pk) bij en in 1895 is melding van de pas gestichte IJzer, koper en metaalsmederij De Keijzer, Snoek en Boon (Doetinchemse IJzergieterij; 25 pk) en de Gasfabriek (met 3 pk).

Vanaf 1875 begon er in Nederland, en daarmee ook in Doetinchem, een versterkte mate van industrialisatie op gang te komen. Dit is slechts in zekere zin af te lezen aan de 136 hinderwetvergunningen die tussen 1875 en 1908 werden verleend.¹⁸ Het gaat om een gemiddelde van vier vergunningen per jaar met een uitschieter van negen in 1878 en een toename tot gemiddeld zes per jaar na 1900.

Tot de belangrijke stichtingen behoren de in 1876 gevestigde ‘slagerswinkel met rookerij, doogerij en bergplaats, slachthuis’ van H.J. van Zadelhoff in de Grutstraat en de in 1877 door de loodgieter Michgiel Wienand Blom opgezette conservenfabriek. Dat jaar startte ook de klompenfabriek van Hogenkamp en in 1879 de Grof-, fijn- en hoefsmederij van G. Martens die later uitgroeide tot een brandkastenfabriek. In Wehl fungeerde er tussen 1858 en 1878 een steenbakkerij die werk gaf aan acht volwassenen en vier kinderen.

De in 1884 door Charles Albertus Lagaaij (1854-1908) gestichte fabriek voor houtbewerking was een korter leven beschoren, waarna Lagaaij begin twintigste eeuw directeur van de gasfabriek in Den Haag werd.

Belangrijk was de oprichting van de Doetinchemse IJzergieterij in Langerak, in 1894 als ijzer-, koper- en metaalsmederij van De Keijzer, Snoek en Boon.

In 1895 stichtte Joh.H.W. Ovink een steenhouwerij en steenzagerij, waar hij in 1903 een Fabriek tot vervaardiging van kalkzandsteen, dakpannen en vloertegels aan toevoegde (afb. 10). Daarvan is bekend dat er in 1909 een machine van 17 pk werkte,¹⁹ maar wat er verder van deze kleine fabriek is geworden, is vooralsnog onbekend. Dat geldt eveneens voor de in 1906 door de gemeente gestichte Ammoniumsulfaatfabriek.

Karakteristiek rond de eeuwwisseling zijn de stichting van zuivelfabrieken. Te Wehl werd in 1894 nabij het station de Coöperatieve Stoomzuivelfabriek opgericht, in de volksmond beter bekend als de ‘botterfabriek’. De fabriek werd na een fusie in 1968 voorgoed gesloten en vervolgens gesloopt. Te Doetinchem verrees eveneens in de buurt van het spoor in 1911 de Coöperatieve Zuivelfabriek en melkinrichting ‘De Oude IJssel’ die in 1976 werd opgeheven en in 1984 hetzelfde lot van sloop onderging.

Ten behoeve van de veehandel werd in 1881 een veemarkt opgericht. De markt werd in 1908 verplaatst naar een terrein op de Houtkamp en was in 1931 de grootste van Gelderland. Aan de zuidzijde van de Houtkampstraat verrees in 1957 een nieuwe veemarkthal (afb. 11) die in 2008 het veld heeft moeten ruimen ten behoeve van geplande woningbouw.

Infrastructuur per rails

Pas na afkondiging van de wet op de lokaalspoorwegen in 1878 ontstonden er in de Achterhoek initiatieven tot de aanleg van spoorwegen. De Winterswijkse textielondernemer J. Willink stond in 1881 aan de basis van de Geldersch-Overijsselsche Lokaal

¹⁸ SARA 0262, Gemeentebestuur Stad Doetinchem 1811-1919, 86-88 hinderwetvergunningen met bijlagen 1875-1908. Vanwege de nieuwe veiligheidswet houden de vergunningen na 1908 op.

¹⁹ Johan Hendrik Willem Ovink, werd opgeleid als steenhouwer en is hoogstwaarschijnlijk een zoon van de architect Hendrik Johan Lambert Ovink (1836- 1924).

Spoorweg (GOLS). In 1885 volgde de opening van de spoorlijn Zevenaar-Doetinchem-Terborg-Winterswijk met een aftakking via Zelhem naar Ruurlo (in 1937 opgeheven). In de lijn kwam een spoorbrug over de Oude IJssel (Cat. 121) en langs de lijn stations in Wehl en in Doetinchem op korte afstand ten zuiden van de oude stad (beide gesloopt). Gaanderen kende tussen 1927 en 1937 een halte en opnieuw vanaf 2006.²⁰

Net ten noordwesten van de oude stad kwam de hoofdvestiging van de eveneens in 1881 opgerichte Geldersche Stoomtramweg-Maatschappij (GSTM). Naast een nog bestaand tramstation en dito kantoren (Cat. 116) verrees er eerst ten zuiden en later ook ten noorden van de Keppelseweg een uitgebreid complex van werkplaatsen en remises. De eerste tramlijn in 1881 verbond de stad met het station van de Staatsspoorwegen te Dieren, het jaar daarop werd de lijn doorgetrokken via het treinstation van de GOLS naar Terborg. In 1887 volgde verlenging van de ‘noordtak’ van Dieren via Rheden naar Velp. Aan de ‘zuidkant’ werd de lijn in 1890 verlengd via Silvolde tot Gendringen en vanaf 1903 tot Anholt (D). De GSTM werd in 1910 omgevormd tot een N.V. en ging in 1929 de N.V. Geldersche Tramweg-Maatschappij (GTM) heten.

Ook de tweede – en deels concurrerende – tramlijn had zijn zetel aan de Keppelseweg in Doetinchem en werd in 1900 opgericht als de Tramweg-Maatschappij Zutphen-Emmerik (ZE). Daar werd in 1902 een werkplaats gesticht en in 1907 kwam de lijn van Zutphen via Doetinchem en Zeddam naar Emmerik in bedrijf. In 1926 volgde uitbreiding tot Deventer. En in 1934 werd de exploitatie van de lijn door de GTM overgenomen.

Met de opkomst van het busvervoer verloren de tramlijnen hun belang. De laatste tramlijnen werden in 1957 opgeheven. De GTM zette in 1923 al de eerste autobus in het streekvervoer in.

Ten behoeve van het onderhoud van de trams werd in 1882 een smederij met werkplaats gesticht op een terrein tussen de Keppelseweg en de Oude IJssel. Die oude werkplaats werd in 1935 buiten bedrijf gesteld, en vervangen door een nieuwe motorwerkplaats ten noorden van de Keppelseweg. Ook ontstond aan die noordzijde in 1948 een stoomwerkplaats, in 1950 een ontspanningslokaal en boxengarages ten behoeve van de autobussen (afb. 12).

Als uitvloeisel van overheidsmaatregelen werd de GTM in 1971 gesplitst in drie afzonderlijke BV's: GTW Expeditie en Transport, GTW Reizen en GTW Streekvervoer. Dit laatste onderdeel werd in 1977 verkocht aan de Nederlandse Spoorwegen en ging verder onder de naam Gelderse Streekvervoer Maatschappij (GSM) en kreeg na fusie met het Gemeente Vervoerbedrijf Arnhem in 1993 de naam Gelderse Vervoer Maatschappij (GVM). Op zijn beurt ging de GVM in 1997 op in Oostnet en het Achterhoekse deel daarvan vormt sinds 1999 een onderdeel van Syntus.

De werkplaatsen aan de zuidzijde van de Keppelseweg waren toen al voor een deel verdwenen en sinds 1977 en vooral na 1993 waren de werkplaatsen aan de noordzijde ook overbodig. Sindsdien zijn alle industriële resten, op het tramstation en de kantoren na, verdwenen en verrijst ter plaatse van onder meer het genoemde ontspanningslokaal de nieuwe Schouwburg Amphion.

²⁰ Heusinkveld, Evert, *Lokaalspoorwegen in Twente en de Achterhoek*, Haarlem 1998, p. 62.

Infrastructuur over water en weg

Na diverse pogingen begon in 1889 het grondwerk voor de verbetering van de bevaarbaarheid van de Oude IJssel. Door middel van de bouw van vijf sluizen werd de rivier bevaarbaar gemaakt voor schepen van maximaal 150 ton. In 1904 vond de officiële opening plaats, waarna in 1913 in totaal 83.000 en in 1928 177.000 ton over de rivier werden vervoerd. Na de Tweede Wereldoorlog volgde opnieuw tussen 1958 en 1963 een verbetering, waarbij het aantal sluizen tot twee werd verkleind. Door de aanleg van de sluis annex stuw 'De Pol' net bovenstrooms van de monding van de Bielheimerbeek was er vanaf dat punt geen vervoer meer verder mogelijk (Cat. 122). De Oude IJssel werd hiermee geschikt voor schepen tot 500 ton, waarvan er in het jaar 1960 1816 en in 1980 2583 Doetinchem aandeden.

Tot het begin van de twintigste eeuw bleef Doetinchem over de weg te bereiken van Zevenaar via Wehl om verder via Varsseveld naar Winterswijk te gaan; vanuit het noorden van Doesburg via Keppel om in het zuiden door te gaan naar 's-Heerenberg. In het rijkswegenplan van 1928 komt Doetinchem nog niet voor, en in dat van 1932 is een rijksweg vierde categorie van Dieren naar Doetinchem gepland (rijksweg 48a. later rijksweg 51, nu N317). In het kader van het naoorlogse rijkswegenplan werd de vierbaans rijksweg 15 van Brielle-Spijkenisse naar Denekamp grens gepland. Daarvan kwam in 1958 het deel van Ressen naar Zevenaar gereed en dat deel werd in 1974 naar Doetinchem doorgetrokken en in 1984 tot Varsseveld verlengd. Dit deel ging later de A18 heten. Naast de oude Oude IJsselbrug en de spoorbrug kwam ter plaatse van de oude gasfabriek een tweede brug (Europaweg) en sindsdien zijn er nog twee bruggen bij gekomen (Bedrijvenweg en Energieweg).

Teken- en ambachtschool

Sinds 1830 was er in Doetinchem sprake van een tekenschool die in 1843 werd vermeld als één van de zes tekenscholen in Gelderland. Hieraan werd in 1869 een avondtekenschool verbonden met als doel het opleiden van ambachtlieden. De oud-machinist P.A. de Bruyn was hiertoe aangetrokken als adviseur. In 1876 kreeg deze lagere industrijschool op initiatief van de vereniging 't Nut van het Algemeen een nieuw gebouw achter de Walmolen.²¹ De school werd in 1887 door de gemeente overgenomen en in 1888 stonden H.J. Bennink en H.C. Termaten aan het hoofd. Daarnaast was, zoals vermeld, in 1878 op initiatief van dominee Van Dijk de Chr. Groen van Prinsterer kweekschool voor onderwijzers en onderwijzeressen voor christelijke scholen gesticht aan de Burg. van Nispenstraat. In 1912 kwam er een nieuw gebouw aan het begin van de Wilhelminastraat gereed. In de oorlog werd dit een laboratorium en in die functie in 1945 gebombardeerd (afb. 13).

In 1904 volgde een reorganisatie van de avondtekenschool en de gemeentelijke avondschool voor ambachtlieden. Op initiatief van C. Misset volgde in 1906 de oprichting van de 'Vereniging "De Ambachtschool voor Doetinchem en omstreken"' met als voorzitter burgemeester De Groot van Embden en de architect W.P. Nederkoorn als secretaris. Hij maakte het ontwerp voor de nieuwe ambachtschool (afb. 14) waarvoor in 1907 de Hinderwetvergunning werd afgegeven voor de daarin aanwezige smederij.

²¹ Dinkla, p. 30.

Het nieuwe gebouw aan de Houtkamp (Varsseveldseweg, later Dr. Huber Noodtstraat) werd in 1911 aanmerkelijk vergroot. Het oude Nutsgebouw achter de Walmolen kende na 1907 nog diverse bestemmingen voordat het in 1938 werd afgebroken. In 1949 werd het advies gegeven 'om een eenvoudige ambachtsschoolgebouw aan de Missetstraat hoek IJsselkade te stichten, waarin dan met inbegrip van de aanwezige gebouwen, de gehele ambachtsschool kan worden ondergebracht'.²² Dit nieuwe schoolgebouw voor 410 leerlingen kwam in 1955 gereed. De oude ambachtsschool aan de Houtkamp kreeg vervolgens in 1955 een bestemming als Landbouwcentrum met showrooms voor firma's, die in landbouwwerktuigen handelden.²³ Het behield deze functie tot 1978 en werd daarna gesloopt.

Kort na de eeuwwisseling

In de beschrijving van handel en nijverheid uit 1912 wordt de situatie in Nederland van 1858 met die van 1906 vergeleken.²⁴ Opvallend daarbij is dat een aantal voor de Achterhoek kenmerkende nijverheidsbedrijven in de gemeente Doetinchem ontbreekt. In 1858 wordt nog wel melding gemaakt van de genoemde weverij van Melchers in Wehl, maar in 1906 ontbreekt alle textielnijverheid in de gehele huidige gemeente. Dit in tegenstelling tot Aalten, Neede en Winterswijk. De leernijverheid geeft hetzelfde beeld, in 1858 is er enige activiteit in Stad-Doetinchem, maar in 1906 ontbreekt het in deze regio, terwijl het versterkt in Lochem, Lichtenvoorde en Eibergen voor komt. De drie sigarenfabrieken die Doetinchem rond 1860 kende, komen niet in de beschrijving voor en blijven ook in 1906 buiten beeld. In Doesburg, Borculo en later Zevenaar (Turmac) bevinden zich hiervan de regionale concentraties. Ook op het gebied van steenbakkerijen etc. staat de huidige gemeente vrijwel niet op de kaart en is er enkel sprake van een fabriek in Ambt-Doetinchem, waarmee de in 1903 gestichte kalkzandsteenfabriek van Ovink bedoeld werd. Ook bij de houtbewerking ontbreekt in de beschrijving de huidige gemeente, maar dat blijkt ten dele onjuist gezien het houtbedrijf van Horsting. De stoomtimmerfabriek in Wehl is niet meegerekend omdat die in 1907 gesticht werd. Ook bij de grafische nijverheid wordt Doetinchem stiefmoederlijk vermeld.

Dat geldt niet voor de metaalnijverheid waar Doetinchem flink deel aan neemt met zowel ijzergieterijen als metaalnijverheid en herstelplaatsen voor spoor- en in dit geval tramwegmaatschappijen. Samen met Hummelo (Keppel), Terborg (Vulcaansoord, deels op grondgebied van de gemeente Ambt-Doetinchem) en Gendingen (Ulft) gaat het om een aanzienlijk aantal werknemers in deze bedrijfstak die voor Doetinchem de belangrijkste is.

Volgens gegevens uit 1909 werkten in Stad- en Ambt-Doetinchem 581 werknemers in de metaalindustrie, 382 in de bouwnijverheid en houtindustrie, 77 in de leerbewerking, 42 in de grafische industrie en 42 in de groep kleding en reiniging. In de inventarisatie ten behoeve van de fabrieken en werkplaatsen vallende onder de veiligheidswet uit 1912²⁵ worden in Ambt-Doetinchem genoemd: een cement/betonfabriek, een boekdrukkerij, een ijzergieterij, een broodfabriek, een graanmalerij en een zuivelfabriek.

²² SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 1683 Bijzondere Ambachtsschool Varsseveldseweg 35, objectdossier 1945-1953.

²³ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 40 Ambachtsschool, Varsseveldseweg 1954-1965.

²⁴ Everwijn, J.A.C., *Beschrijving van handel en nijverheid in Nederland*, 's-Gravenhage 1912 (drie delen).

²⁵ Directie van den Arbeid, *De fabrieken en werkplaatsen vallende onder de veiligheidswet*, 's-Gravenhage 1912.

In Stad-Doetinchem bevinden zich een kalkzandsteenfabriek, een boekdrukkerij, een houtzagerij/schaverij, een wasserij/blekerij, een leerlooier, een smederij, een brandkastenfabriek, een spoor- en tramwerkplaats, een gasfabriek, een broodfabriek, een graanmalerij, een mineraalwaterfabriek, een conservenfabriek en een vleeswarenfabriek.

Sinds 1903 bestond ook de fabriek van de Fa. L. Vinkenborg Bz. die bakkersartikelen produceerde en waar 14 personen werkten.²⁶

Te Wehl bleef de oogst beperkt tot een timmermanswerkplaats, een graanmalerij en een zuivelfabriek. Met de komst van machines aangedreven door stoom, gas of elektriciteit nam de vraag naar windmolens af en verdwenen onder meer de molen van Coops aan de Hofstraat (afgebroken 1915) en van Sagtleven aan de Terborgseweg (afgebrand 1918).

In 1919 zijn de grootste werkgevers in Doetinchem, even afgezien van Vulcaansoord, de uitgeverij/drukkerij van Misset (83 werknemers), de brandkastenfabriek van Martens (81 werknemers), het houtbedrijf van Horsting (73 werknemers) en de gieterij in Langerak (60 werknemers).

Dynamische ontwikkeling

Misschien kan wel gezegd worden dat na het samengaan van Stad en Ambt Doetinchem in 1920 de moderne tijd definitief tot de nieuwe gemeente doordringt met de bijbehorende groei. In 1920 had de nieuwe gemeente 11.800 inwoners, in 1930 14.300 en in 1940 17.700. In 1950 was dit aantal opgelopen tot 21.900, in 1960 26.200 en in 1970 31.600. Met de groei van de industrie in de jaren twintig haalde de nieuwe gemeente zijn achterstand ten opzichte van de bedrijvigheid in Zutphen en Winterswijk vrijwel geheel in.

Ook de infrastructuur werd fors versterkt doordat Doetinchem en Wehl in 1919 op het provinciale elektriciteitsnet werden aangesloten. Aan de Keppelseweg verrees daartoe een onderstation en op diverse plekken verschenen trafohuisjes.²⁷ Echter in Achterwehl, later Nieuw-Wehl genoemd, volgde de aansluiting op het elektriciteitsnet pas in 1931. Daar verrees in 1930 naast de R.K. begraafplaats een trafohuisje.

In 1917 stichtte koperslager A.G.A. Hallen met twee andere koperslagers een metaaldraadweverij.²⁸ Hij koos voor Doetinchem vanwege de centrale ligging, maar al snel ging hij over tot de stichting van een eigen bedrijf in Süderwick net over de grens bij Dinxperlo. In 1922 bracht hij de gehele productie daarnaar over.

Het terrein gelegen tussen de oude stad en het station, begrensd door de Oude IJssel en de Terborgseweg, werd steeds meer als industrieterrein in gebruik genomen. Dit industrieterrein werd pas later volledig ontwikkeld onder de naam 'Het Hamburgerbroek'. De brandkastenfabriek van Martens kreeg in 1918 toestemming om aan de Melkweg een nieuwe, geheel door elektriciteit aangedreven fabriek te bouwen. In de nabijheid, aan de noordkant van het spoor, verrees in 1921 de emailleerfabriek en zinkkerij Berk-Becon.

Aan de zuidzijde van het spoor stichtte R.W.H. Hofstede Crull een nieuwe fabriek. Hij had in Hengelo zijn sporen verdiend in de elektrotechniek, maar vanwege een meningsverschil trok hij zich in 1919 terug uit de daar door hem opgerichte Heemaf en stichtte eind 1920 in Doetinchem de Verenigde IJzer Fabrieken 'de Vijf'. Hofstede Crull had

²⁶ In 1955 terug te vinden aan de Melkweg 8.

²⁷ Crols, Roger & Taco Hermans, *Trafohuisjes: Gelderse Monumenten Reeks*, Utrecht 1995.

²⁸ De Beukelaer 201-202.

goede contacten in Duitsland en dit leidde ertoe dat bij de bouw van de fabriek Duitse ingenieurs van de firma Hetzer aanwezig waren, die zich bezig hielden met gelamineerde spanten. Door de hieruit voortgekomen samenwerking met de fabriek van houthandelaar G.J. Horsting kwam het in datzelfde jaar tot de stichting van de 'Eerste Nederlandsche Maatschappij voor Houtconstructies', later afgekort tot NV. Nemaho. Op korte afstand ten westen van de houthandel van Horsting, aan de IJsselstraat verrezen de eerste fabrieksgebouwen voor het maken van gelijkde spanten (afb. 15).

De fabriek 'de Vijf' legde zich voornamelijk toe op de productie van draaistroommotoren, maar ook van eenfasemotoren en speciale motoren voor landbouwwerktuigen, boormachines en dergelijke met een vermogen tussen de 0,25 en 150 pk (afb. 16). In 1924 werkten er 30 mensen. In 1929 brandde de fabriek na een blikseminslag grotendeels af. Herbouw volgde, maar de beurskrach van 1929 leidde er uiteindelijk toe dat de fabriek in 1933 failliet ging en in 1935 geheel opgeheven werd. Slechts een tweetal onderdelen, de ISEM en de Ibelco konden daarna nog op eigen kracht verder.

De oude fabrieksgebouwen werden al spoedig in gebruik genomen door de rubberfabriek van Vredestein voor de productie van fietsbanden. De uit Loosdrecht afkomstige directeur E.L.C. Schiff, die hier over relatief goedkope arbeidskrachten kon beschikken, liet door de bekende Deventer industriearchitect J.D. Postma de fabriek verbouwen. Daarna volgden nog diverse uitbreidingen. Helaas slaagde Doetinchem er later niet in om ook de productie voor autobanden binnen haar grenzen te krijgen. In 1947 werd daartoe in Enschede een geheel nieuwe fabriek gebouwd. In 1959 werkten er in Doetinchem 1000 werknemers (afb. 17) en in 1998 nog slechts 200, waarna de fabriek in 2001 werd gesloten.

Ook in Gaanderen ontstond in de jaren twintig de nodige nijverheid toen B.J. Pelgrim in 1920 de fabriek Neerlandia oprichtte voor de productie van emailen producten en later ook huishoudelijke machines zoals wasmachines en gasfornuizen. Hieruit kwam in 1931 N.V. Fabriek en Handelsmaatschappij Pelgrim voort die zich meer op de productie en handel van die producten toelegde. Ook het in 1933 opgerichte bedrijf Ferro hield zich bezig met emaille. Daar kwam in de marge nog in 1930 de firma H.J. Senten blik-, plaat- en lakwarenfabriek bij.

Rond 1930 bereikt de industriële nijverheid in Doetinchem (en Gaanderen) een voorlopig hoogtepunt. In dat jaar werken in de metaalnijverheid in de gemeente.²⁹

<i>aantal werknemers</i>	<i>naam bedrijf</i>
600	Vulcaansoord (Gaanderen/Terborg)
319	Berk-Beccon en Neerlandia (samen)
190	Vereenigde IJzer Fabrieken 'de Vijf'
129	Tramwerkplaats GSM
74	Doetinchemse IJzergieterij (Langerak)
41	Martens brandkastenfabriek

²⁹ De Beukelaer, p. 271-274.

Bij Nemaho werd in 1934 H. Ernst Deleth directeur en gingen de zaken goed. Men had de spanten gemaakt voor het oude RAI-gebouw in Amsterdam (1921), de veemarkthallen in 's-Hertogenbosch (1930), produceerde twee zendmasten in Huizen (1936) en exporteerde naar Suriname, de Nederlandse Antillen en Zuid-Afrika. Ook produceerde men spanten voor boerderijen in de Wieringermeer en later in de Noord-Oostpolder.³⁰ Met een kapitaalinjectie van de Zaanse houthandel William Pont BV werd het mogelijk een nieuwe fabriek aan de Oude IJssel te bouwen. In 1941 kwam deze nieuwe fabriek in gebruik, maar inmiddels was de Tweede Wereldoorlog ook voor Doetinchem een feit. De nieuwe fabriek werd al snel door de Duitsers gevorderd en korte tijd gebruikt voor de bouw van vliegtuigen. Om die reden werd het pand op 19 maart 1944 gebombardeerd. Dat lot trof later ook de historische stad in een vergissingsbombardeement van Britse vliegtuigen op 19, 21 en 23 maart 1945.

Wederopbouw en Hamburgerbroek

Na de oorlog ging de Wederopbouw op volle kracht van start. Niet alleen werden de ruïnes van na het bombardement voortvarend weggeruimd, ook volgde een flinke expansie. In de oude stad had met name de distilleerderij Van Perlstein aan de Gasthuisstraat forse schade opgelopen, die pas in 1947 echt hersteld kon worden.

Het industrieterrein Hamburgerbroek was al vanaf 1935 onder handen genomen in het kader van de werkverruimende maatregelen ter bestrijding van de crisis. Tachtig werklozen zorgden voor ophoging van het gebied met zand afkomstig van de afgraving van de Gaanderense bulten tegenover Vulcaansoord. Pas na de oorlog kwam dit industrieterrein verder tot ontwikkeling. Naast de al bestaande Industriestraat kwam in 1948 de Ambachtstraat gereed.

In 1950 is er sprake van de viering van '100 jaar industrie'. Over de aard en omvang en zelfs over de aanleiding blijven we in het ongewisse. Al deze ophef ten spijt werd Doetinchem niet bedeed in de in 1953 afgekondigde premiereregeling 'Bevordering Industrievestiging Kerngemeenten' dan wel in de opvolger daarvan uit 1959 'Bevordering Industrialisatie Ontwikkelingskernen'.³¹

Steden in het noorden en zuiden, zoals Emmen, Coevorden, Terneuzen en Weert profiteerden hier bijvoorbeeld wel van. In dat zelfde kader stichtte Philips nevenvestigingen in Drachten, Stadskanaal en Weert. Van dat laatste pikte Doetinchem toch een graantje mee met de vestiging van eerst een platenfabriek en later een condensatorenfabriek van Philips op het oude fabrieksterrein van de Nemaho. Philips kon in 1946 de herbouwde nieuwe fabriek uit 1941 weer betrekken. In het kader van de industrialisatie werd in elke provincie een Economisch Technologisch Instituut opgericht, waarvan het ETIG van Gelderland in 1955 voor Doetinchem zijn eerste lijst van Industriële bedrijven uitbracht, die in dit onderzoek onze leidraad vormt.

Tijdens de Wederopbouw worden door de gemeente plannen gemaakt.³² Naast een wederopbouwplan voor de binnenstad en een Uitbreidingsplan-in-Hoofdzaak betreft

³⁰ De grootste overspanning (75 meter) werd in 1968 uitgevoerd voor de Groenordhal in Leiden (wordt gesloopt). Hengeveld, 1979.

³¹ Loeff, Karel, *Fabrieksgebouwen: Categorieel onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Laren 2006.

³² Meijel, Leon van, *Architectuur en stedenbouw in de gemeente Doetinchem (1940-1965): Eerste verkenning*, Nijmegen 2009.

het een achttiental Uitbreidingsplannen-in-Onderdelen. Daartoe behoorden het Industrierrein Hamburgerbroek en het Industrierrein Keppelseweg. Wat betreft de Hamburgerbroek was het een uitbreiding naar het zuiden van het bestaande industrierrein, waar in 1956 de Fabriekstraat was aangelegd. Naar stedenbouwkundige plannen van Wieger Bruin en H.T. Vink werd in 1959 het uitbreidingsplan vastgesteld, waarna wijzigingen volgden in 1960, 1961, 1962 (afb. 18) en 1964.³³ Het zuidelijke deel kwam in 1965 echt in ontwikkeling met de aanleg van Nijverheidsweg en valt daarmee net buiten de onderzoeksperiode. Voor het uitbreidingsplan van het industrierrein Keppelseweg maakte H.T. Vink in 1961 een plan met een wijziging in 1965.³⁴

De metaalnijverheid blijft de hoofdmoot van de industriële activiteiten uitmaken. In 1950 werken er in de metaalnijverheid in de gemeente:³⁵

aantal werknemers	naam bedrijf
1239	Ferro, Neerlandia, Vulcaansoord en Becon (samen)
261	Philips condensatorenfabriek
183	Doetinchemse IJzergieterij (Langerak)
111	Pelgrim
65	Martens brandkastenfabriek
24	Constructiewerkplaats GTW

Het elektrotechnische bedrijf N.V. ISEM (Internationale Spinpot Exploitatie Maatschappij) met 31 werknemers was typisch een bedrijf dat profiteerde van de groei ten tijde van de Wederopbouw en vooral van de kunstzijde-industrie. ISEM produceerde een speciale spinkop (spinpot) voor het verspinnen van kunststofvezel (afb. 19). Toen de fabriek aan de Melkweg uit 1938 te klein werd, kwam er in 1955 een nieuwe vestiging aan de Industriestraat in de Hamburgerbroek, die in 1961 werd uitgebreid. Toen het eind jaren zestig met de kunstzijde-industrie snel bergafwaarts ging, betekende dit ook op termijn voor de ISEM het einde. Iets dergelijks gold voor de andere overgebleven tak afgesplitst uit 'De Vijf', die eerst de naam 'De Zes' kreeg, maar dat werd al spoedig veranderd in de Industriële Belangen Compagnie (Ibelco). Ze produceerden weeg- en vleesmachines.

Vooraf in de Hamburgerbroek, maar ook elders ontstonden vele nieuwe bedrijven die niet meer de omvang hadden van de vestigingen van Philips of Nemaho, maar waarvan nog een aantal succesvol is. Twee voorbeelden zijn hier aan te halen. In 1936 stichtte H.J. Zandvoort een kleine draadkabelfabriek aan de Holterweg in een deel waar wel enige nijverheid was, maar dat niet is uitgegroeid tot een bedrijventerrein. Vervolgens ging Zandvoort zich toeleggen op de productie van draadnagels, eerst van ijzer en later ook van andere metalen. De fabriek werd echter te klein en in 1974 volgde verhuizing

³³ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 911, 912, 1919.

³⁴ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 931, 932.

³⁵ De Beukelaer, p. 324-327.

naar een bedrijventerrein elders in de gemeente.

De naam van de in 1947 opgerichte metaalwarenfabriek Komeetstaal belichaamt de zonnige blik van de Wederopbouw waar nieuwe techniek – ruimtevaarttechniek – sterk in de aandacht stond. Onder deze fraaie naam produceerde men extra harde verspanende gereedschappen gemaakt voor de metaalverwerkende industrie. Ook dit bedrijf bestaat nog en heeft op een andere plaats in de Hamburgerbroek een nieuwe vestiging.

Verder werden er diverse andere metaalwarenfabrieken gesticht, zoals Lammerts (1946), Hemia, Kamermans (1948) en Grünewald (1961). In Wehl werd in 1958 de confectiefabriek van Fa. Berghaus opgericht en waartoe een interessant fabrieksgedouw in de nabijheid van de Catharinastraat verrees, maar dat enige jaren geleden is gesloopt. Voor de waslijst van kleinere bedrijven en hun geschiedenis wordt naar de catalogus en de samenvatting in Deel II verwezen.

Beroepsonderwijs

Ten tijde van de Wederopbouw was onderwijs een belangrijk punt van aandacht. In 1955 bestonden er binnen de gemeente Doetinchem drie ULO-scholen (openbaar, rooms-katholiek en christelijk), een R.K. HBS en een gemeentelijk Lyceum met HBS en Gymnasium. Ten behoeve van het beroepsonderwijs was er een gemeentelijke handelsavondschoon.

Vanwege de verzuiling konden er vergelijkbare scholen, maar van verschillende denominatie, naast elkaar bestaan. Voor het onderwijs in de steeds complexere landbouwtechnieken kwam er in 1969 een Chr. Middelbare Landbouwschool. In Wehl bestond sinds 1962 een R.K. Lagere Landbouwschool. Voor de meisjes werd in 1952 een Gemeentelijke Landbouwhuishoudschool gesticht, in 1961 gevolgd door de R.K. Huishoudschool Mater Dei. Tevens was er een Christelijke kweekschool 'Groen van Prinsterer' (1946) en een Rijkskweekschool (1947). Deze laatste twee, toen academie 'Kleywegt' en 'Groen van Prinsterer' genoemd, gingen in 1984 noodgedwongen samen in de huidige Iselinge Hogeschool aan de Bachlaan. In 1954 werd een muziekschool als dependance van die in Arnhem gesticht en deze vond in 1968 een nieuw onderkomen in een gebouw aan de Bizetlaan 1 naar ontwerp van H. van Wely.

Ook wat betreft het technisch onderwijs kwam er een scheiding naar denominatie met de stichting in 1963 van een R.K. Lagere Technische School, in 1969 gevolgd door een R.K. U.T.S. (later Middelbare Technische School genoemd). De ambachtschool aan de Houtkamp toen al verlaten voor de in 1954 naar ontwerp van F.A. Bruininksweerd gebouwde nieuwe Algemene Technische School aan de C. Missetstraat. Deze school ontwikkelde zich later tot 't Brewinc, school voor VMBO. Na de recente verhuizing van de school zijn de gebouwen blijven staan en worden ze gewaardeerd om hun architectuur en gaat het complex in de nabije toekomst herontwikkeld worden tot het Brewinc cultuurcluster, waarin zowel het Streekarchief als het Starinkinstituut een onderkomen zullen vinden.

Globaliserende wereld

De algemene trend dat de industrie in Nederland in de laatste decennia te maken heeft gekregen met nieuwe ontwikkelingen en schaalvergroting is ook in Doetinchem niet ongemerkt voorbij gegaan. De concurrentie met de lage-lonen-landen die al eind jaren

zestig oorzaak was van de ondergang van de textielindustrie, heeft zich allengs uitgebreid tot de andere takken van industrie waar massaproducten werden vervaardigd. Philips is exemplarisch voor de nieuwe ontwikkelingen waarbij door de komst van chips uiteindelijk geen behoefte meer bleek voor de productie van condensatoren. Vredestein vervaardigt een massaproduct, waarvan weliswaar de vraag op peil blijft, maar dat inmiddels elders goedkoper geproduceerd kan worden.

Kleinere bedrijven, vooral op een specialistisch gebied gericht, maken in deze tijd nog kans tot overleven. Ook is de aandacht in de maatschappij verschoven van industrie naar de dienstensector.

In dit kader blijkt dat van de 45 gebouwen, die in 1955 door het ETIG opgesomd worden, anno 2009 bijna zestig procent is verdwenen. Het gaat daarbij ook vooral om de grootste bedrijven. Met het bedrijf zijn ook de gebouwen uit het stadsbeeld verdwenen, zoals de gebouwen van Misset, de werkplaatsen van de GTM (op het tramstation en directiekantoor na), de gasfabriek, Vulcaansoord, Neerlandia en Pelgrim, Beccon, Horsting, Blom en de melkfabriek 'De Oude IJssel'. Slechts vijf van de toen genoemde bedrijven werken nu nog; Doetinchemse IJzergieterij (Vulcanus), Nemaho, Papierfabriek Doetinchem, Ferro en Schoot Natuursteen. Restanten zijn bewaard gebleven van Vredestein en Philips, evenals het woon- en winkelpand van Van Zadelhoff. Van de andere elf vermeldingen zijn de gebouwen wel bewaard gebleven en die zijn soms waardevol (Komeetstaal) of niet interessant (Doetinchemse houtbuigerij).

Na de eerste publicatie van de Industriearlas door het ETIG zijn aanvullingen gemaakt, omdat er bedrijven waren bijgekomen of als errata. Ook van de toegevoegde gebouwen zijn al weer vele gebouwen verdwenen.

Toenemende aandacht voor milieueisen is een extra reden waarom de industrie in Doetinchem en elders is verdwenen of naar de randen van de gemeente wordt gedreven. Aan die rand zijn ook de nieuwe industrieterreinen ontwikkeld, zoals aan de westzijde van de stad: De Huet links van de Oude IJssel en de Keppelseweg rechts van de Oude IJssel, en in het zuiden de bedrijventerreinen Wijnbergen en Verheulswede. Ook in Gaanderen is het bedrijventerrein Akkermansweide tot ontwikkeling gekomen en in Wehl worden plannen gemaakt voor een nieuw bedrijventerrein, waar op termijn mogelijk de Esbro een plaats zou kunnen krijgen. In het streven om Doetinchem een blijvend aantrekkelijke vestigingsplaats te maken zijn daartoe extra bruggen over de Oude IJssel aangelegd, de westelijke (Energieweg) die de bedrijventerreinen Keppelseweg en De Huet verbinden en de zuidelijke (Bedrijvenweg) die de bedrijventerreinen Verheulswede en Wijnbergen koppelen. Met de aanleg van deze wegen hebben ook de oudere delen van de bedrijventerreinen Keppelseweg en Hamburgerbroek een nieuwe infrastructurele ontwikkeling doorgemaakt.

Door deze verschuiving naar de randen en de bedrijfssluitingen is de nijverheid in de binnenstad verdwenen, of ligt deze geïsoleerd in een gebied met herontwikkelingsplannen. Zo liggen de Papierfabriek Doetinchem, Vulcanus, Ferro en in mindere mate de Nemaho geïsoleerd binnen niet-industriële bebouwing, en worden de door de sloop van Beccon, Vredestein, Philips en Neerlandia/Pelgrim ontstane gaten met woning- of kantoorbouw ingevuld. In het recente verleden is dat ook het geval geweest bij Van Perlstein, Misset en Vulcaansoord. Daarbij is karakteristieke industriële bebouwing

verloren gegaan, die mogelijk vanuit huidige inzichten in het kader van behoud door ontwikkeling mogelijk een overlevingskans zou hebben gehad.

Waar vroeger sloop de eerste optie was, wordt tegenwoordig de aandacht gericht op herontwikkeling. Zoals gezegd zal het 't Brewinc cultuurcluster hier een eerste volwassen voorbeeld van worden. Moge andere voorbeelden volgen, al is het maar om het karakteristieke, industriële silhouet nabij de spoorbrug bij de Oude IJssel te respecteren.

DEEL II

INVENTARISATIE

Aanpak

Bij de inventarisatie is uitgegaan van de in 1955 door het ETIG opgestelde lijst van bedrijven. Ten behoeve van het algemene geschiedenisverhaal en de nadere uitwerking is archiefonderzoek uitgevoerd. Dit heeft geleid tot een groslijst aan objecten die vervolgens in het veldwerk vanaf de openbare weg zijn bekeken en gefotografeerd. Bij dit werk zijn enkele objecten aan de lijst toegevoegd en vielen andere af.

Bij deze grove selectie is de nijverheid ruim geïnterpreteerd: gebouwen die gebruikt zijn ten dienste van het produceren van goederen. Vanouds worden nutsbedrijven en infrastructurele werken tot het industrieel erfgoed gerekend. Zoals in de inleiding is uitgelegd, is deze selectie uitgebreid met bankgebouwen en beroepsscholen.

De ondergrens van wat nijverheid is, kan niet altijd even gemakkelijk bepaald worden. Zo is een klompenmakerij als nevenactiviteit wel nijverheid, maar deze vindt doorgaans niet plaats in een specifiek daarvoor opgetrokken gebouw. Ook andere kleine, vaak eenmansbedrijven, vallen buiten de door ons gehanteerde definitie. Hierdoor zijn bijvoorbeeld smederijen, of restanten van smederijen, al dan niet vanaf de straat herkenbaar, niet opgenomen. In Wehl valt te denken aan de smederij Harmsen (Bokkenstraat 2), de Smederij Otters (Keppelseweg 21) en de smederij Simons (Oude Doesburgseweg Nieuw-Wehl).

Ook bij garages is de ondergrens van wat nijverheid is, lang niet altijd even evident. Dit heeft tot de aanvullende eis geleid, waarbij het gebouw ook een architectonische, stedenbouwkundige dan wel cultuurhistorische relevantie moet hebben. Deze lichte toets heeft ertoe geleid dat een aantal gebouwen zonder deze genoemde relevantie is afgevallen. Zo is het Garagebedrijf Gerritsen, Broekhuizerstraat 20 te Nieuw-Wehl (afb. 20) te licht bevonden en dat geldt ook voor de Esbro, die als exportslachterij dan wel niet tot de nijverheid, maar wel tot de industrie gerekend wordt. Eerstgenoemde pand is niet, het andere is wel in de catalogus opgenomen. Het woon- en winkelpand De Gaarde 345 is een voorbeeld van een gebouw dat door ligging en karakter de ondergrens net heeft overstegen (Cat. 22). De garage J. Bulten aan de Varsseveldseweg 61a-b is een voorbeeld van een gebouw met een 'licht industrieel' karakter met architectonisch een duidelijke meerwaarde (Cat. 21).

Bij de uiteindelijke kwalificatie van de geïnventariseerde objecten hebben we bewust afgezien van een waarderingssystematiek zoals die voor het Monumenten Selectie Project (MSP) is toegepast. De belangrijkste reden hiervoor is dat de geselecteerde gebouwen in deze inventarisatie in eerste instantie gepresenteerd worden om kennisopbouw te creëren en niet om in een strikt normatief kader te beschouwen. Daarnaast zal aan de orde komen dat naast beschermen als gemeentelijk monument ook andere 'doorleefmodellen' mogelijk kunnen zijn.

Catalogus

Uiteindelijk heeft de inventarisatie een lijst opgeleverd van 126 gebouwen (tabel 1).³⁶ Van deze lijst hebben drie gebouwen een overheidskarakter, zijn er zeven bankgebouwen en negen beroepsscholen. Dit zijn gebouwen die binnen de ruimere definitie van dit onderzoek vallen, maar die niet tot het industrieel erfgoed in de strikte zin behoren. Voor de resterende 107 gebouwen geldt dit wel. Een kwart daarvan (23) behoren tot de nutsbedrijven of infrastructuur en 20 zijn ambachtelijke bedrijfsgebouwen. De overgebleven hoofdcategorie nijverheid en industrie omvat 64 gebouwen. Van alle 126 gebouwen is voor zover mogelijk een kleine biografie gemaakt, waarvoor gegevens uit het archief en van een groot aantal panddossiers zijn gebruikt (Zie: Catalogus). Van de in de catalogus opgenomen gebouwen bleken er bij inventarisatie 34 geheel gesloopt. Hiervan is, waar mogelijk, wel een korte beschrijving gegeven, maar deze spelen uiteraard geen rol in de verdere waardering. De resterende 92 gebouwen zijn van een nadere kwalificatie voorzien.

Tabel 1 Inventarisatie

<i>type</i>	<i>bestaand</i>	<i>deels gesloopt</i>	<i>gesloopt</i>	<i>totaal</i>
Overheid	2		1	3
Handel en opslag				
Ambachtelijke bedrijfsgebouwen	18		2	20
Handel, banken en kantoren	6		1	7
Nijverheid en industrie				
Bierbrouwerijen en branderijen			1	1
Chemische industrie	1	1		2
Levensmiddelen	10		6	16
Windmolens	4			4
Grafische industrie	1		1	2
Hout-, Papier-, en vezelindustrie	6		5	11
Metaalverwerkende industrie	13	1	8	22
Textiel-, leder- en kledingindustrie	3		3	6
Nutsbedrijven				
Gas	1		1	2
Water	3			3
Elektriciteit	11			11
Post en telefoon	2			2
Gemeentewerken	1			1
Infrastructuur en waterbouw				
Spoor- en tramwegen	1			1
Stations	1			1
Wegen, bruggen en kunstwerken	1			1
Sluizen en waterwegen	1			1
Onderwijs en opleiding				
Beroepsscholen	4		5	9
totaal	90	2	34	126

³⁶ De nummering loopt door tot 131. Dit komt omdat er drie stations en twee bankgebouwen extra zijn opgenomen, die uiteindelijk buiten de onderzoeksbegrenzing vielen.

Wat verdween

De belangrijkste van de in de lijst opgenomen 34 verdwenen gebouwen zijn in het voorgaande al genoemd. Van twee grotere complexen zijn restanten beschermd: Philips en Vredestein. Ook bij de sloop van de door Pelgrim in gebruik zijnde Colprova-panden is het achtergelegen gebouw van Jaartsveld bewaard gebleven en beschermd. De restanten aan hekwerken van de Beccon-fabriek bestaan nog, maar hebben geen status. Ook op het GTW-terrein is veel interessants gesloopt, maar alleen de hoofdgebouwen aan de straatzijde zijn bewaard gebleven en beschermd.

Een duidelijke landelijke trend bij industrieel erfgoed is altijd dat van de productiegebouwen voor Nijverheid en Industrie er meer is verdwenen dan van de ‘ondersteunende’ gebouwen in de Handel en Opslag, Infrastructuur en Waterbouw of Nutsbedrijven .

Opmerkelijk is dat van de belangrijke categorie beroepsscholen gebouwd in de Wederopbouwperiode inmiddels meer dan de helft verdwenen is.

Kwalificatie

Zoals vermeld zijn de 92 geïnventariseerde en nog (gedeeltelijk) bestaande gebouwen van een kwalificatie voorzien. Tot deze gebouwen behoren er zes van wat wij ‘werkend’ hebben genoemd; Doetinchemse IJzergieterij (Vulcanus), Nemaho, Papierfabriek Doetinchem, Ferro, Schoot Natuursteen, alle vijf deel van de ETIG-lijst, alsmede de machinefabriek Eymers. Twee uit deze categorie hebben we afgezonderd; de Ferro omdat de gebouwen niet interessant zijn en Schoot Natuursteen omdat het om een klein complex gaat waarvan het belangrijkste gebouw als afzonderlijk object in aanmerking zou kunnen komen om als gemeentelijk monument aangewezen te worden. Bij de andere vier gaat het om grotere bedrijven waar nadere aandacht op zijn plaats is.

Een aantal van de geïnventariseerde gebouwen is al beschermd op rijks- of gemeentelijk niveau (Tabel 2). Bij Grutstraat 14 betreft het enkel het woon- en winkelpand en zijn de bedrijfsgedeelten aan de achterzijde verdwenen. Van Vredestein en Philips zijn de resterende delen gemeentelijk monument.

Tabel 2 Monumenten

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>	<i>kwalificatie</i>
113	Postkantoor	Burg. Van Nispenstraat 2-4	rijksmonument
103	Onderstation PGEM	Keppelseweg 131	rijksmonument
100	Watertoren N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland	Oude Terborgseweg 208	rijksmonument
67	Stoomtimmerfabriek Damen	Stationsstraat 30a	rijksmonument
55	Molen Bernadette	Kerkhofweg 12	rijksmonument
54	Molen Aurora	Auroraweg 6b	rijksmonument
53	Benninkmolen	Varsseveldseweg 254	rijksmonument
52	Walmolen	IJsselkade 30	rijksmonument
116	Gebouwen Geldersche Stoomtramweg Maatschappij	Keppelseweg 9-19	gemeentelijk monument
99	Kantoor N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland	Terborgseweg 63	gemeentelijk monument

82	Jaartsveld wegebouw	Vinkenstraat 5	gemeentelijk monument
79	N.V. Philips Condensatorenfabriek	IJsselstraat	gemeentelijk monument
44	Coöp. Landbouw-Handelsvereniging	Raphaelstraat 1	gemeentelijk monument
41	Gebr. Van Zadelhoff	Grutstraat 14	gemeentelijk monument
34	N.V. Vredestein	Havenstraat 1	gemeentelijk monument
30	Ned. Credietbank	Plantsoenstraat 91	gemeentelijk monument
25	Algemene Bank Nederland	Grutstraat 1	gemeentelijk monument
24	Spaar- en voorschotbank	Varsseveldseweg 104-108	gemeentelijk monument
12	Hendriks	Terborgseweg 40	gemeentelijk monument
10	Pakhuisje van Mulder	Nieuwstad 73	gemeentelijk monument

Samenhangen

Een aantal van de al aangewezen monumenten zou aan belang kunnen winnen indien een meer complexmatige aanpak wordt gehanteerd, waarbij niet alleen het object als zodanig wordt beschermd, maar een groter samenhangend geheel. Te denken valt aan de koppeling van het telefoniegebouw aan het al beschermde postkantoor. Beide maken ze deel uit van eenzelfde ontwikkeling op communicatiegebied. Ook de rijksbeschermden watertoren en het gemeentelijk beschermde gebouw van de waterleidingsmaatschappij zouden in deze zin uitgebreid kunnen worden met het pompstation De Pol. Hoewel de drie objecten in ruimtelijke opzicht op enige afstand van elkaar liggen, vormen ze in functionele zin wel een complex. Bij het onderstation van de PGEM geldt dat vooralsnog onduidelijk is of de dienstwoningen ook als rijksmonument zijn aangewezen en ook hier kan het complex mogelijk uitgebreid worden met de toevoeging van een op het terrein gelegen gebouw uit de jaren vijftig.

Van de resterende 68 geïnventariseerde gebouwen komt er één voor waar slechts één enkel aspect van belang is en dat betreft het gebouw van de Gamog (Cat. 98), Industriestraat 32. Het gaat daarbij om de zijgevel waarop wandkunst is aangebracht. Dit zou, evenals de wandkunst bij de Nemaho, aangemeld moeten worden bij de website 'Help wandkunst opsporen'.³⁷

Potentiële monumenten

Een aantal van de geïnventariseerde objecten is dermate interessant dat het zinvol zou zijn om een procedure op te starten om ze aan de gemeentelijke monumentenlijst toe te voegen. Bij het hieronder gegeven voorstel is een onderscheid gemaakt tussen 'gewone' gemeentelijke monumenten en monumenten uit de Wederopbouw, waarbij wat het laatste betreft ook de uitkomsten van andere afzonderlijke studies naar de Wederopbouw betrokken dienen te worden.

³⁷ www.helpwandkunstopsporen.nl.

Tabel 3 Potentiële monumenten

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>	<i>advies</i>
116	Spoorbrug	Wijnbergseweg ong.	gemeentelijk monument?
115	Gemeentewerken	Van Ostadestraat 1-5	gemeentelijk monument?
63	N.V. Mogendorff's Meubelindustrie en Handelsmij.	Gart Seevinckgang 2-10	gemeentelijk monument?
14	Petro-hal	Dr. Huber Noodtstraat 40-42	gemeentelijk monument?
130	Algemene Technische School	C. Missetstraat 1	Wederopbouwmonument?
1	Rijksbelastingkantoor	Louise de Colignystraat 7	Wederopbouwmonument?
128	Chr. Kweekschool Groen van Prinsterer	Julianaplein 2	Wederopbouwmonument?
117	Station Doetinchem Wijnbergen	Winnipegstraat 2	Wederopbouwmonument?
114	Telefooncentrale	Hovenstraat 8	Wederopbouwmonument?
102	Kantoorgebouw N.V. PGEM Electriciteitsmaatschappij	Grutstraat 31-33	Wederopbouwmonument?
101	OMP station De Pol	Hulleweg 3-7	Wederopbouwmonument?
75	Komeetstaal Metaalwarenfabriek	Industriestraat 1	Wederopbouwmonument?
57	Kantoorgebouw De Gelderlander	Grutstraat 28	Wederopbouwmonument?
29	N.V. Oveling's bank	Markt 16	Wederopbouwmonument?
17	NV Handelsvennootschap Lymar	Havenstraat 3-5	Wederopbouwmonument?
4	Schoot Natuursteen BV	Fabriekstraat 18	Wederopbouwmonument?

Tot de potentiële aan te wijzen gemeentelijke monumenten behoort de spoorbrug uit 1885 met zijn robuuste ijzerconstructie met geklonken stalen onderdelen en voorzien van een hefdeel in het midden. Er zijn weinig vergelijkbare voorbeelden van dergelijke spoorbruggen in Nederland.³⁸

Een ideaaltypisch voorbeeld van een heel herkenbaar klein fabrieksgebouw met zaag-tanddaken is het voormalige pand van Gemeentewerken. Als gebouw is het iets gaver dan de vergelijkbare fabriek van de Draadindustrie H.J. Zandvoort in de nabijheid.

Herkenbaar en manifest en nog behorend tot de weinige voor-oorlogse gebouwen in de binnenstad is de N.V. Mogendorff's Meubelindustrie en Handelsmij. Met name de belettering aan de bovenzijde geeft het gebouw een extra manifest karakter.

Een vergeten bestaan heeft de Petro-hal geleid als onderdeel van een taxibedrijf. Het gebouw ontleent vooral zijn karakter aan het feit dat het gebouwd is als onderkomen voor de voertuigen van de Stichting Doetinchemse Begrafnis Ondernemingen. Vooral het cultuurhistorische aspect geeft dit gebouw iets extra's.

Voor de twaalf genoemde mogelijke Wederopbouwmonumenten geldt dat er, zoals gezegd, een nadere afweging gemaakt dient te worden in het kader van een breder beeld met betrekking tot de waarden van de Wederopbouw in de gemeente Doetinchem. Voorgesteld zijn hier bijvoorbeeld 't Brewinc, het Rijksbelastingkantoor, de Chr. kweekschool Groen van Prinsterer en de Oveling's bank.

³⁸ De enkele brug uit 1886 in de Moerputten nabij Den Bosch en een dubbele ijzeren spoorbrug nabij Wolvega uit 1923 zijn als rijksmonument beschermd.

Daarnaast gaat het ook om enkele gebouwen die zoals vermeld al genoemd zijn in combinatie met al aangewezen rijks- dan wel gemeentelijke monumenten.

Uit de strikte industriële hoek valt vooral het gebouw van Komeetstaal uit 1947 op, dat kenmerkend voor zijn tijd is en door een bekende Doetinchemse architect ontworpen is, die vaker opdrachten uit de industriële hoek kreeg. Ook de handelsvennootschap Lymar uit 1955 is een goede kandidaat, ontworpen door een bekende architect, en vermoedelijk met houten spanten van de Nemaho. Vanwege dit laatste aspect heeft dit gebouw, na het verdwijnen van de veemarkthal, een verhoogde zeldzaamheidswaarde. Daarnaast verdient het station van Doetinchem Wijnbergen extra aandacht. Het is in zijn soort nog vrij gaaf en als gebouw architectonisch en stedenbouwkundig waardevol. Ook het nog werkende bedrijf van Schoot Natuursteen BV uit 1947 wordt gekenmerkt door een interessante werkplaats van goede proportie, kenmerkend voor ambachtelijk bedrijf gelegen op een industrieterrein uit de Wederopbouw.

Waardevolle gebouwen

De resterende gebouwen zijn gekwalificeerd in aflopende mate van belangrijkheid: interessant, karakteristiek, beeldondersteunend en niet-interessant.

Tabel 4 Interessant

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>	<i>kwalificatie</i>
131	R.K. Lagere Landbouwschool	Isidorusstraat 10	interessant
85	Draadindustrie H.J. Zandvoort	Holterweg 193	interessant
2	Gebouwtje Veemarkt	Veemarkt ong.	interessant
21	Garage J. Bulten BV.	Varsseveldseweg 61a-b	interessant
13	Pakhuis	Gasthuisstraat 11-13	interessant
11	Onbekend	Kapoeniestraat 52	interessant
42	Op- & Overslagbedrijf v.d. Handelsraad van de A.B.T.B.	Wijnbergseweg 105	interessant silhouet
43	Centraal Bureau Op- en Overslagbedrijf (Cebeco)	Havenstraat 10	interessant silhouet

De kwalificatie ‘interessant’ betekent ons inziens dat de gebouwen mee genomen zouden moeten worden in beschermende maatregelen. De genoemde panden kunnen daartoe door de monumentencommissie bekeken worden in het licht van een mogelijke gemeentelijke bescherming, of ze zouden in een beschermend bestemmingsplan opgenomen dienen te worden. Voor het gebouwtje van de Veemarkt blijkt al een herbestemmingplan te bestaan en ook het pakhuis Gasthuisstraat 11-13 heeft een nieuwe bestemming gekregen. De garage van J. Bulten uit 1963 is interessant, omdat deze net een iets beter architectonisch ontwerp binnen deze categorie vertegenwoordigt. Het gebouw van de Draadindustrie H.J. Zandvoort, Holterweg 193, met zijn kenmerkende zaagtanddak zou ook een goede kandidaat zijn voor een passende, nieuwe herbestemming.

Aparte aandacht verdienen de beide complexen (nr. 42 en 43) ter weerszijden van de Oude IJssel met hun karakteristieke silhouet. Ze vertegenwoordigen een belangrijke categorie gebouwen die de landbouwgeschiedenis van de streek belichamen. Die op de rechter oever, Provimi, is nog een werkend bedrijf en in feite een voortzetting van de oorspronke-

lijke functie. Die op de linker oever gesticht door de A.B.T.B. heeft een rooms-katholieke oorsprong en staat momenteel leeg. Het gebouw met sprekende volumes en duidelijke silhouetwerking zou een goede kandidaat zijn om tot herontwikkeling te komen, waarbij met behoud van karakteristieke elementen een vernieuwingslag plaats kan vinden.

Tabel 5 Karakteristiek

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>	<i>kwalificatie</i>
18	Dales sanitair	Emmastraat 2	karakteristiek
28	Nutsspaarbank	Plantsoenstraat 83-85	karakteristiek
31	Ned. Middenstandsbank	Plantsoenstraat 93	karakteristiek
49	Maalderij	Kerkstraat 5	karakteristiek
86	Chr. Lammerts	Ambachtstraat 18	karakteristiek
89	S.Th. Grünwald	Slakweg 4	karakteristiek
90	Metaalwarenfabriek Schurink	Ribesstraat 2-2a	karakteristiek
104	Trafohuisje	Varsseveldseweg bij 271	karakteristiek
105	Trafohuisje	Nieuwe Kerkweg bij 61	karakteristiek
106	Trafohuisje	Auroraweg 11	karakteristiek
107	Trafohuisje	Terborgseweg bij 52	karakteristiek
108	Trafohuisje	Kruisbergseweg hoek Klootsemastraat	karakteristiek
109	Trafohuisje	Keppelseweg bij 6	karakteristiek
110	Trafohuisje	Diepengoorsestraat bij 7	karakteristiek
111	Trafohuisje	Hamburgerstraat achter 12	karakteristiek
112	Trafohuisje	Nieuwe Sluisweg ong.	karakteristiek
47	Kemper Hoenders	Turfweg 20	karakteristiek silhouet
48	Berntsen mengvoerders	Kelderweg 1	karakteristiek silhouet

In de categorie die we met ‘karakteristiek’ hebben aangeduid valt vooral de aanzienlijke hoeveelheid trafohuisjes op. Dit is bij uitstek een categorie van kenmerkende gebouwen met een duidelijk afleesbare functie, waar ook architectonisch een zekere aandacht aan besteed is. Het betreft verzorgde architectuur met een duidelijke functie.³⁹ Dit kan ook gezegd worden over de gebouwen van Dales Sanitair en Chr. Lammerts. Ook heel kenmerkend zijn de gebouwen van S.Th. Grünwald en de metaalwarenfabriek Schurink, beide met een voor de streek kenmerkende functie en een architectonische compositie van een fabrieksgebouw met gebogen dak en een al dan niet uitgebouwd kantoortje. Eveneens karakteristiek, maar minder manifest dan hun beide ‘grotere broers’ in de categorie interessant, zijn de drie maalderijen. Met name die aan de Kerkstraat kan gezien worden als een karakteristiek voorbeeld van een maalderij op het platteland, nog zonder de schaalvergroting met silo zoals dat wel aan de Raphaëlstraat 1 in Wehl het geval is geweest. Bij de beide andere maalderijen gaat het om het karakteristieke

³⁹ De beide banken in dit lijstje vallen een buiten de orde, maar dat heeft met de oorspronkelijke functie van woonhuis te maken.

silhouet, dat ontstaan is door verbouwing dan wel om doorontwikkeling van oorspronkelijk een windmolen.

Bij de gebouwen uit deze categorie staat het behoud van de essentie van het gebouw bij inpassing in nieuwe ontwikkelingen voorop. Bij de beide gebouwen met een karakteristiek silhouet kan dit bijvoorbeeld inhouden dat na functieverlies bij herontwikkeling eenzelfde contour in het beeldkwaliteitplan als uitgangspunt genomen wordt.

Tabel 6 Beeldondersteunend

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>
15	Woon- en winkelpand Damen	Stationsstraat 32
16	Groenteveiling	Spinbaan 23
19	Garage Bosman	Hoofdstraat 7
20	Eierhandel Van Beek	Nieuwe Kerkweg 55
22	Woon- en winkelpand	De Gaarde 345
35	Fabriek van Technische Vetten Fa. Hein de Windt	Fabriekstraat 14
40	Fa. L. Vinkenborg, Bzn.	Melkweg 8
68	Aannemersbedrijf J.F. Böhmer	Fabriekstraat 20-21
76	N.V. Martens Brandkastenfabriek	Melkweg
87	Erika Fa. W. Kamermans	Spinbaan 19
94	Lederwarenfabriek De Gulden Stift	Industriestraat 23
95	N.V. Lederwarenfabriek Wikedo	Industriestraat 15
122	Sluis De Pol	Nieuwe Sluisweg ong.
129	Rijksskweekschool	Van Dijkweg 53

Van de veertien beeldondersteunende gebouwen kan gezegd worden dat ze duidelijk in het beeld van de bebouwing aanwezig zijn en ze ook iets herkenbaars hebben van de oorspronkelijke functie, maar dat ze aan de andere kant net onvoldoende kwaliteit bezitten, of te zeer verbouwd zijn om karakteristiek genoemd te worden.⁴⁰ Bij het gebouw van de groenteveiling zijn het vooral de op de functie van het gebouw wijzende details die het een meerwaarde geven. In alle gevallen zijn de ligging en de historische connotatie, die maken dat ze beeldondersteunend zijn.

Juist dit beeldondersteunende karakter met historische connotatie zou een rol kunnen spelen bij herbestemming of herontwikkeling, maar minder dan bij de karakteristieke gebouwen.

Een laatste categorie betreft de gebouwen die als niet interessant uit de inventarisatie kwamen, omdat de architectonische, stedenbouwkundige en/of cultuurhistorische kwaliteit onvoldoende was.

⁴⁰ In dit lijstje valt de sluis De Pol buiten de orde vanwege het geheel andere functionele karakter.

Tabel 7 Niet-interessant

<i>cat.nr.</i>	<i>omschrijving</i>	<i>adres</i>
96	Twentse Confectie Unie	Rijksweg 112
88	Fa. W. Bongers	Industriestraat 33
84	Fa. H.J. Senten blik-, plaat- en lakwarenfabriek	Rijksweg 152-154
72	Ferro Techniek	Bremstraat 1
59	Timmer- en meubelfabriek Gebr. Agterhof	Wijnbergseweg 51-53
51	N.V. Esbro Exportslachterij	Rembrandtweg 4
50	Brood- en beschuifabriek	Industriestraat 30
23	The Ascot Cleaners N.V.	Rijksweg 58
9	Fa. G.J. Meijerink	Rivierstraat 2
8	Fa. A.G. Wassink Jr.	Fabriekstraat 39-03
6	Doetinchemse Houtbuigerij Ebbers en Van Haarlem	Fabriekstraat 10

Gebouwen met hun oorspronkelijke functie⁴¹

Voor een viertal gebouwen is de hierboven gehanteerde overwegend objectgerichte benadering niet toereikend. Het gaat hierbij om bedrijven die nog steeds hun oorspronkelijke functie bezitten en cultuurhistorische waarden vertegenwoordigen. Het functioneren staat voorop en als er geen al te ingrijpende veranderingen op stapel staan, blijft hierdoor de cultuurhistorische waarde in stand. In alle gevallen gaat het om een gebouwencomplex en is het interieur niet onderzocht. Nader interieuronderzoek zou gewenst zijn. Ook is het vooruit denken over een verander- dan wel herbestemmingsscenario aan de orde om te kunnen bepalen welke onderdelen het meest bepalend zijn, zodat bij herontwikkeling het geheel of delen niet geruisloos verdwijnen. Het portiershuis van Vulcanus is hier het beste voorbeeld van.

In volgorde van hun belangrijkheid, waarbij de eerste twee van bovenlokaal belang en daarmee monumentwaardig zijn en de laatste twee vooral karakteristiek zijn:

1. Vulcanus (Doetinchemse IJzergieterij)

- motivatie: duidelijk industrieel complex met nog de bijbehorende kenmerkende kleine onderdelen als portiershuis, trafohuis, hekwerk, opschriften etc.
- nader onderzoek gewenst naar de diverse gebouwen op het terrein en het directiekantoor waar in 1920 over gepubliceerd is.
- mogelijk bestaat er nog een bedrijfsarchief dat voor het gebouw en de producten interessant is.

2. Nemaho

- motivatie: karakteristiek complex aan de Oude IJssel met een duidelijk stedenbouwkundige opzet met poortgebouw en daarachter de productiehallen.
- nader onderzoek gewenst naar de diverse gebouwen op het terrein en de monumentale kunst in de poort van het entreegebouw.

⁴¹ Ferro valt af als niet interessant en Schoot Natuursteen wordt als monumentaal object behandeld.

- mogelijk bestaat er nog een bedrijfsarchief dat voor het gebouw en de producten interessant is.

3. Papierfabriek Doetinchem

- motivatie: industrieel complex tussen station en stad aan de rand van het industrieterrein Hamburgerbroek, inclusief gebouwen van de Martens brandkastenfabriek.
- nader onderzoek gewenst naar de diverse gebouwen op het terrein en het glas-inlood raam boven de ingang.

4. Machinefabriek Eymers

- motivatie: gegroeid industrieel complex aan de zuidzijde van de binnenstad bestaande uit diverse gebouwen en een woonhuis met opvallende reclame in het pannendak.
- nader onderzoek naar de afzonderlijke gebouwen is gewenst

Gebieden van bijzondere waarde

In de loop van de twintigste eeuw wordt de nijverheid en industrie gegroepeerd in industrieterreinen: de Hamburgerbroek ten zuiden en de Keppelseweg ten noorden van de binnenstad zijn voorbeelden van deze ontwikkeling. Door sluiting en sloop van bedrijven in combinatie met infrastructurele ontwikkelingen heeft in recente tijd veel herstructurering plaatsgevonden. Voor het gebied Keppelseweg geldt dat er geen gebieden van bijzondere waarden zijn overgebleven. Voor de Hamburgerbroek zijn er twee kleinere gebieden die nadere aandacht verdienen, omdat het hier nog gaat om restanten van een ruimtelijke dispositie met interessante industriële gebouwen:

1. Ambachtstraat, Fabriekstraat, Industriestraat (met Komeetstaal, Chr. Lammerts constructie en Schoot Natuursteen BV) (Kaart 2, gebied 1).

- motivatie: bescheiden nijverheid, ambachtelijk maar harmonische architectuur, kenmerkend voor de wederopbouwinvulling van de Hamburgerbroek. De gebouwen van Komeetstaal en Schoot Natuursteen hebben waarde als Wederopbouwmonument.

2. Havenstraat, Wijnbergseweg (met Provimi, Lymar, schoorsteen Vredestein, Handelsraad, spoorbrug en station Doetinchem Wijnbergen) (Kaart 2, gebied 2).

- motivatie: duidelijk industrieel silhouet met hervormd (Handelsraad, west) en katholiek (Provimi, oost) silogebouw ter weerszijden van de Oude IJssel met als ondersteunende elementen de spoorbrug, schoorsteen en handelsmagazijn).

Afsluiting

Net als elders in Nederland heeft Doetinchem de laatste decennia een ontwikkeling doorgemaakt waarbij grote industriële bedrijven zijn verdwenen en de aandacht werd verlegd naar specifieke nijverheid en ICT. In ruimtelijk opzicht heeft dit geleid tot de sloop van vele tot die industrieën behorende gebouwen, waardoor vele plekken op de kaart van het ETIG uit 1955 inmiddels door sloop rood gekleurd zijn (Kaart 1). Hieruit valt tevens te lezen dat in de gemeente nog geen traditie bestaat in het hergebruik van oude gebouwen en veelal woningbouw de voorkeur verkreeg. Inmiddels lijken er tekenen te zijn van een trendbreuk die wijzen naar meer aandacht voor hergebruik van oude gebouwen. Met de plannen voor het Brewinc-cluster is een veelbelovende start gemaakt.

Slechts weinig bedrijven hebben hun oorspronkelijke functie behouden. Vulcanus en de Nemaho zijn hiervan voorbeelden met een bovenregionale betekenis. Een scenario om na een onverhoopte bedrijfssluiting de cultuurhistorische waarden veilig te stellen zou opgesteld dienen te worden. Beide bedrijven zijn tevens voorbeelden van de belangrijke takken van nijverheid in de gemeente: metaal- en houtverwerkende industrie. Daarnaast zijn de bedrijven voor de verwerking van agrarische producten kenmerkend.

Een interessant thema in het Doetinchemse is het overnemen van oude bedrijfsgebouwen door nieuwe fabrieken. Denk aan de Nemaho, waarvan het oude gebouw door Philips werd overgenomen, of de fabriek van De Vijf die door Vredestein werd voortgezet. Ook zijn de oude gebouwen van Martens brandkastenfabriek nu in gebruik bij de Doetinchemse Papierfabriek.

Functionele samenhangen, zoals het overnemen van oudere gebouwen, maar ook van tot één bedrijfstak behorende gebouwen - soms flinke afstand van elkaar - zijn belangrijk. Denk daarbij aan de relatie tussen de watertoren en het waterpompstation, of tussen het postkantoor en het telefoniegebouw. Samenhang in opeenvolging, onderlinge relaties en ontwikkeling in productie zijn hierbij van belang.

Daarnaast zijn er ook de ruimtelijke samenhangen in gebiedsgerichte zin, zoals de genoemde beide delen van het industrieterrein Hamburgerbroek nabij de Oude IJssel en nabij Komeetstaal.

Met de inventarisatie is ook een beter beeld ontstaan op enkele architecten die waarschijnlijk meer dan gemiddeld opdracht voor de nijverheid hebben gehad, zoals H. Thijssen (1898-?), F.A. (Franciscus Albertus) Bruininksweerd (1901-?), H.J.L. (Hendrik Johan Lambert) Ovink jr. (*1920) en P. (Piet) de Vries (1915?-?).

Afsluitend kan gesteld worden dat Doetinchem niet direct voorop heeft gelopen bij de industrialisatie, maar in de jaren twintig van de twintigste eeuw deze achterstand allengs heeft ingehaald, niet in het minst door de impuls van Hofstede Crull. Met de Nemaho, Vredestein en Philips kwamen er grotere werkgevers naast de al aanwezige metaalnijverheid met Vulcaansoord en de Doetinchemse IJzergieterij en haalde Doetinchem de vanouds bedrijviger gemeenten Winterswijk en Zutphen in. Veel van deze grotere industrie is niet meer, maar er zijn nog voldoende kenmerkende gebouwen over met zaagtanddaken of gebogen daken, die het bedrijvige karakter van de gemeente aangeven.

Afbeeldingen



Afb. 1 Paal op de grens van Doetinchem en 's-Heerenberg, Wijnbergseweg bij 105, uit circa 1920.



Afb. 2 Detail van de paal op de grens van Doetinchem en Zelhem, Westendorpseweg bij 13 in IJzevoorde, uit circa 1920.

provincie
GELDERLAND
INDUSTRIE ATLAS

Gemeente: DOETINCHEM, I

Lijst van INDUSTRIËLE BEDRIJVEN met meer dan 10 arbeidskrachten.

3 blad(en)

CODERING VAN DE GROOTTEKLASSEN:
 A: 10-20 arbeidskrachten
 B: 21-50 arbeidskrachten
 C: 1-00 arbeidskrachten
 D: 101-200 arbeidskrachten
 E: 201-500 arbeidskrachten
 F: 500 en meer arbeidskrachten

Nr.	bedrijfs-klasse	Grootte-klasse	Naam en soort bedrijf:	Adres:	Opmerkingen:
1A 1B	01	C	Betonw.fabr. H.J.Tiecken N.V.	Wijnbergseweg 5 en Zaagmolenpad 1	
2A 2B	03	E	Uitgevers Mij. C.Misset N.V.	Usselkade 32 en Kapoeniestraat	
3	05	A	Fabr.-Techn. Vetten Fa. Hein de Windt	Fabriekstraat 12	
4	06	D	Timmer- en meubelfabriek Gebr. Agterhof N.V.	Wijnbergseweg 51	2 terreinen
5	06	A	Meubelfabriek Fa. Bulten en Wibbelink	Varseveldseweg 109	
6	06	D	N.V. Houtbedrijf "Doetinchem"	Terborgseweg 88	
7	06	A	Doetinchemse Houtbuigerij E.H.E.	Fabriekstraat 10	
8	06	B	Klompen- en houtw.fabriek Fa. Gebr. Hogekamp	Varseveldseweg 97	
9A 9B	06	C	N.V. Mogendorff's meubelind. en Handelsmij.	Hamburgerstraat 6	+ terrein a/d Oude Ussel
10	06	E	Eerste Ned. Mij. v. Houtconstructie, Nemako N.V.	Zaagmolenpad 45	
11	06	A	N.V. Schelling en Zoon	Lijsterbeslaan 73	
12	07	B	"Eltex" Elastiek-, Leder- en Textielabriek	Spinlaan 9	
13	07	B	Stoomwasserij en Strijkijner. J.J. Liewen	Nieuweweg 32	
14	07	D	Orcoon's Kleding Industrie N.V.	Atjehstraat 23	
15	09	A	N.V. Lederwarenabriek "Buko"	Plantsoenstraat 19	
16	09	C	N.V. Lederw.-en metaalfabr. "Efkade" Fa. Kunst	Fr. Hendrikstraat 28	
17	09	C	Lederwarenfabr. "Gulden Stiff"	Industriestraat 23	
18	09	A	Pik's Lederwarenabriek	Ambachtstraat 14	

Nummer: 26 - I Blad: 1 Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland

Afb. 3 Eerste pagina van de door het ETIG (Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland) opgestelde 'Lijst van INDUSTRIËLE BEDRIJVEN met meer dan 10 arbeidskrachten' voor het jaar 1961. (Herkomst: SARA 313)



Afb. 4 Bouwbord ter plaatse van de in 2008 gesloopte Veemarkthal.



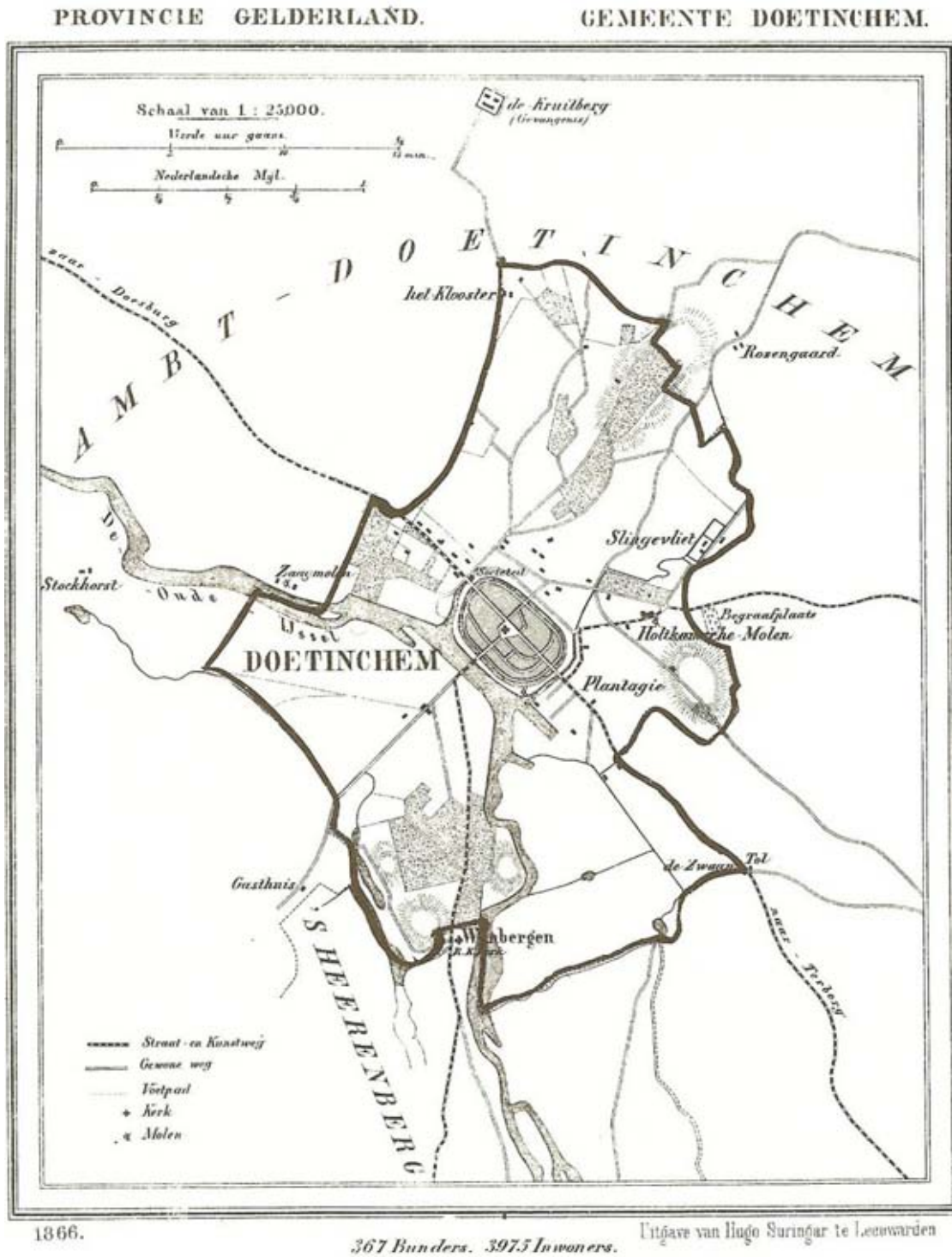
Afb. 5 Plattegrond van de stad Doetecum door Jacob van Deventer, circa 1570. (Herkomst: www.kaartenatlassen.nl)



Afb. 6 Gedenkteken ('Gieterij-Monument') ter herinnering aan de eerste vestiging van een ijzergieterij in de Oude IJsselstreek, Kerkstraat ong.



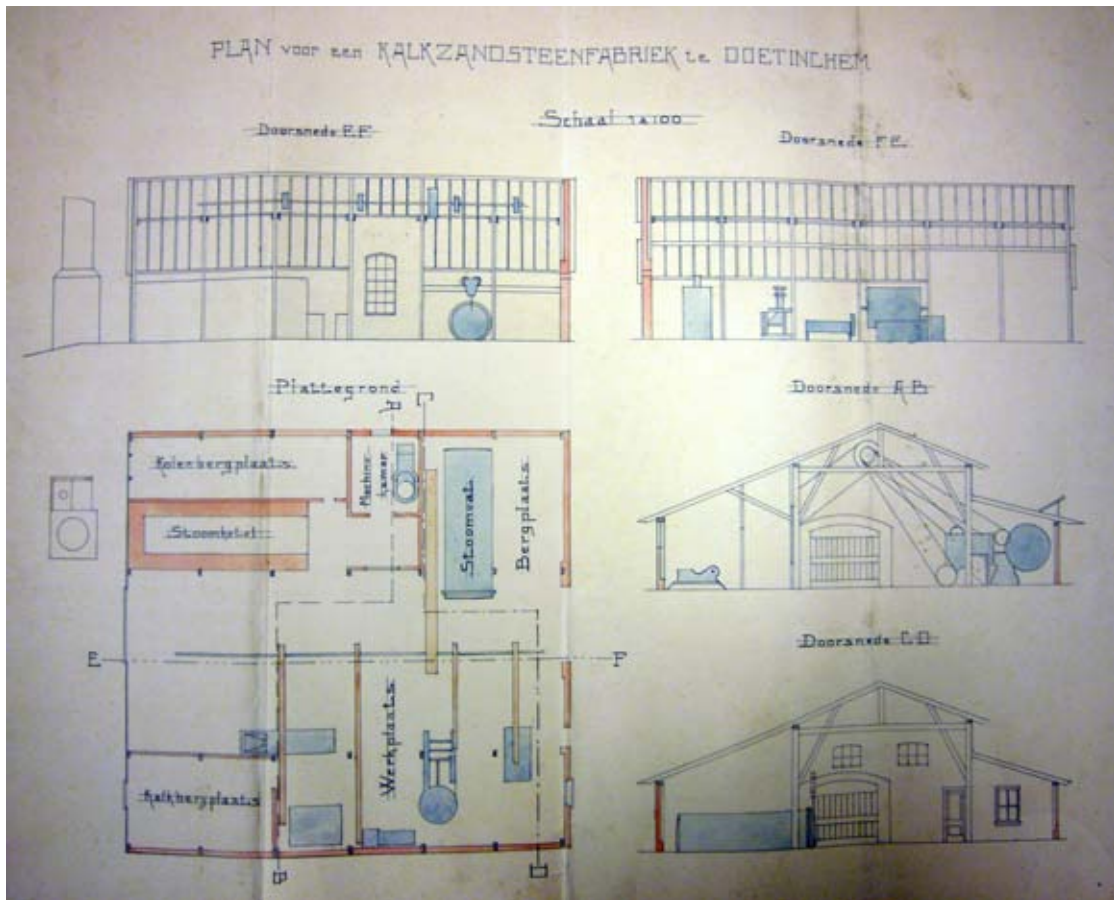
Afb. 7 Bewerkte kadasterkaart van Doetinchem, waarop aangegeven de locaties met nijverheid, in rood met kadasternummer. (Herkomst kaart: www.watwaswaar.nl)



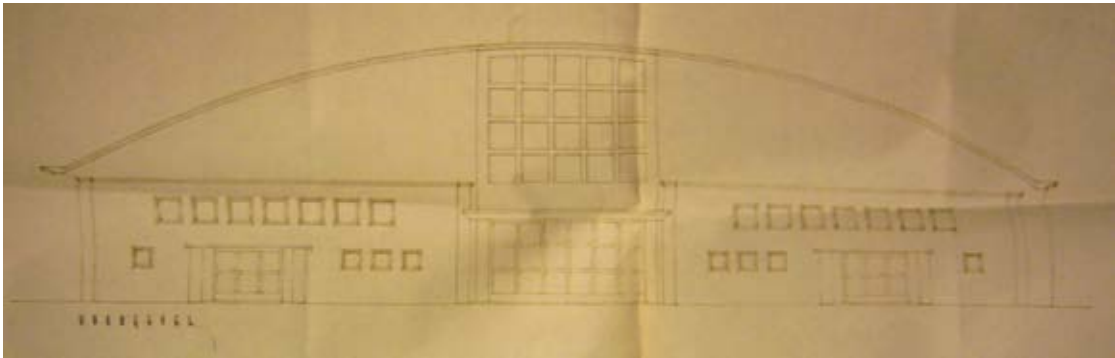
Afb. 8 Plattegrond van Gemeente Doetinchem in 1866 (Herkomst: Gemeenteatlas J. Kuyper).



Afb. 9 Gedenkteken naar aanleiding van de vestiging van de IJzergieterij-Emailleer Fabriek 'Vulcaansoord', Slakweg ong. te Gaanderen.



Afb. 10 Plan voor een kalkzandsteenfabriek voor J.H.W. Ovink uit 1903. (Herkomst: SARA).



Afb. 11 Ontwerp voor een veemarkthal uit 1957 naar ontwerp van H. Thijssen, uitgevoerd met spanten van de Nemaho. (Herkomst: SARA)



Afb. 12 Luchtfoto uit 1947 met op de voorgrond de Oude IJssel, de gebouwen van de GSTM, de houthandel Horsting (met schoorsteenpijp) en de gasfabriek (met gashouder). (Uit: *Zeventig jaar GTM*)



Afb. 13 Chr. Kweekschool 'Groen van Prinsterer', gebouwd in 1912 en verwoest in 1945. (Uit: Dinkla, p. 29)



Afb. 14 Blauwdruk van de voorgevel van de nieuwe ambachtsschool uit 1907. (Herkomst: SARA)



INTERIEUR VEILINGLOODS TE LEEUWARDEN
Arch.: A. W. VISSER B.N.A.
Leeuwarden

HOUTCONSTRUCTIE

VRAAGT DOCUMENTATIE

NEMAHO - DOETINCHEM
TELEFOON 08340 No. 3646-3647

Afb. 15 Advertentie uit de jaren vijftig voor de Nemaho. (Herkomst: R. Stenvert)



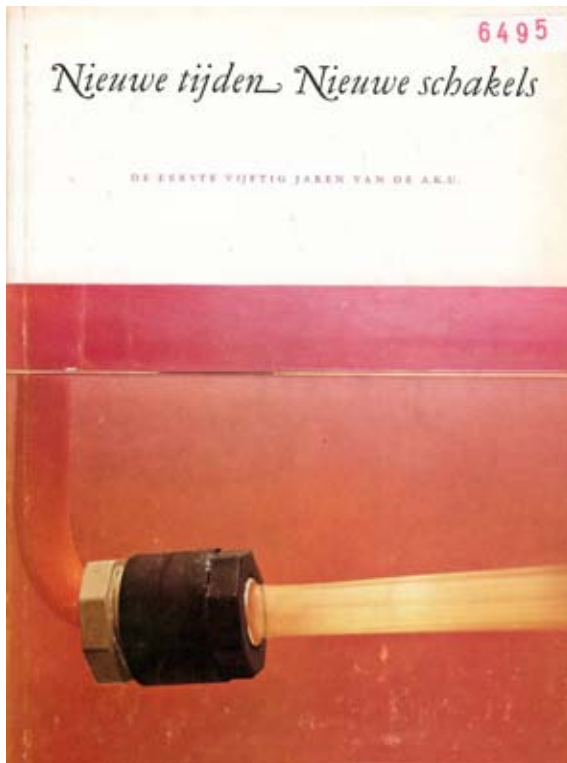
Afb. 16 Interieur van de Verenigde IJzer Fabrieken 'De Vijf'. (Herkomst: www.achterhoeksarchief.nl)



Afb. 17 Jubileumboek ter gelegenheid van vijftig jaar Vredestein uit 1959. (Herkomst: R. Stenvert)



Afb. 18 Deel van het Uitbreidingsplan-in-onderdelen Hamburgerbroek in de versie uit 1962. (Herkomst: SARA)



Afb. 19 Detail van een spinkop afgebeeld op het omslag van *Nieuwe tijden, nieuwe schakels: De eerste vijftig jaren van de A.K.U.* uit 1961. (Herkomst: R. Stenvert)



Afb. 20 Garage Gerritsen, Broekhuizerstraat 20 in Nieuw-Wehl. Voorbeeld van een gebouw dat niet voldoet aan de in deze inventarisatie gestelde criteria.

CATALOGUS

De nijverheid in Doetinchem en omgeving is in onderstaande geïllustreerde catalogus gegroepeerd volgens de indeling van *Monumenten in Nederland* (zie Bijlage 2).⁴² Gebruik is gemaakt van de nummering van de *Industrieatlas* uit 1955 (zie Bijlage 1). Niet al het industrieel erfgoed komt voor in de lijst uit 1955, omdat het of strikt genomen geen industrieel bedrijf betrof of omdat het in 1955 nog niet in Doetinchem gevestigd was, dan wel dat er minder dan tien werknemers in dienst waren.

Bij het veldwerk is deze lijst aangevuld met architectonisch relevante gebouwen; deze worden in de catalogus aangeduid met het teken * . Deze toevoeging is per categorie chronologisch opgenomen, op volgorde van de belangrijkste bouwphase. Hierdoor staat achter het catalogusnummer óf het oorspronkelijke nummer uit het ETIG 1955 (voorafgegaan door 'ETIG') of het toegevoegde nummer, bestaande uit * en jaartal.

⁴² Zie "Serieregister categorieën" in: R. Stenvert en C. Kolman, *Monumenten in Nederland, Flevoland met terugblik & registers van de complete serie*, Zeist/Zwolle, 2006, p.266.

Overheid

Rijksbelastingkantoor

Cat. 1. *c. 1955. Rijksbelastingkantoor, Louise de Colignystraat 11.

Gebouwd rond 1955, verbouwd in 2000 en momenteel deels dienend als onderkomen voor het Streekarchivariaat Regio Achterhoek (SARA). Het gebouw valt strikt genomen buiten de inventarisatie, maar is wel interessant en karakteristiek als uiting van een gedecentraliseerde rijksfunctie.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 1.

Veemarkt en veemarkthal

Cat. 2. *-1935. Gebouwtje veemarkt met trafo, Veemarkt ong.

De veemarkt werd in 1908 naar de huidige plek aan de Houtkampstraat verplaatst. Daar verrees in 1935 een nieuw marktgebouw met daarin een traforuimte, naar plannen van H. Stein.⁴³ Het open gedeelte bestaat uit een aantal geklonken vakwerkspanten en wordt gedekt door, voor de Wederopbouw kenmerkende, bimsbetonplaten.

Het gebouw is interessant en wordt momenteel herbestemd.



Cat. 2.

Cat. 3. *-1956. Veemarkthal, Houtkampstraat.

Aan de andere kant van de Houtkampstraat bouwde men een ‘vee-sporthal’ naar ontwerp van architect H. Thijssen.⁴⁴ De constructie had spanten van gelamineerd hout, geleverd door de Nemaho. Het ontwerp dateerde uit 1953, de eerste steen werd op 4 oktober 1956 gelegd, officiële opening volgde op 16 mei 1957.

Het gebouw werd in 2001 gesloten en is in 2008 gesloopt ten behoeve van toekomstige woningbouw.



Cat. 3. Gedenksteden van de veemarkthal.

⁴³ SARA 0697, Vereniging tot bevordering van het marktwezen te Doetinchem, 1880-1982, inv. 40. Kosten fl. 13599, aannemer B.G. Rietman.

⁴⁴ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), inv.nr. 1282 Markthal, bouw, bestek 273, 1955, 1954-1957.

Handel en opslag

Ambachtelijke bedrijfsgebouwen

Cat. 4. ETIG-02. Schoot Natuursteen BV, Fabriekstraat 18.

Het natuursteenbedrijf werd rond 1920 opgericht. In 1947 verrees in de Hamburgerbroek een steenhouwerij voor de Fa. v/h G.J. Schoot naar ontwerp van G.J. Graafsma in de vorm van een sobere hal met stalen kapconstructie. Aan de straatzijde voegde men in 1978 een showroom toe naar ontwerp van B.Th. Engbers.⁴⁵

De gebouwen bestaan nog en zijn interessant. Komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat.4a.



Cat.4b.

Cat. 5. ETIG-03. Fa. H.J. Tiecken, Wijnbergseweg 5 en Zaagmolenpad 1.

Over deze firma in bouwmaterialen, die in 1924 werd gesticht en in 1944 stopte, is verder weinig bekend. Na de oorlog staat het bedrijf in de Industrietlas vermeld als betonwarenfabriek. Na 1970 werd het bedrijf verplaatst naar het bedrijventerrein Keppelseweg.⁴⁶ De gebouwen zijn verdwenen.

⁴⁵ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁴⁶ SARA 0676 Fa. H.J. Tiecken, bouwmaterialen te Doetinchem, 1924-1944. Dit archief geeft geen nadere gegevens.

Cat. 6. ETIG-08. Doetinchemse Houtbuigerij Ebbers en Van Haarlem, Fabriekstraat 10.

Dit bedrijf dat sinds 1927 parket maakt, stond in 1941 bekend als houtzagerij, meubel- en parketvloerenfabriek. In 1954 werd op de huidige plaats een werkplaats gebouwd voor H.L. Ebbers en J. van Haarlem naar plannen van architect P. de Vries. In 1985 volgde de verbouwing van de gevels door J.G. Nijenhuis & Zn.⁴⁷ Het bedrijf staat ook bekend als Houtbuigerij Doetinchem en Van Drenth Buighout.

De gebouwen bestaan nog, maar zijn niet interessant.



Cat. 6.

Cat. 7. ETIG-09. N.V. Houthandel v/h G.J. Horsting, Tramstraat.

Het bedrijf werd in 1845 gesticht en ging in 1861 over op stoomkracht.⁴⁸ In 1907 werd het een VOF met als firmanten Gerrit Jan Horsting, Otto Arnold Horsting en Floris Horsting. In 1911 volgde omzetting in een NV, waarbij ook Arend Ankersmit tot de directie toetrad. De bestaande houtzagerij werd in 1907 vergroot en in 1918 kwam er een stoommachine van 300 pk in bedrijf. In 1914 waren er circa veertig personen werkzaam. In 1928 volgde de bouw van een schaverij naar plannen van H. Stein. Door de bouwactiviteiten ten behoeve van de elektromotorenfabriek 'De Vijf', kwam men in 1920 in contact met technici van de Duitse houtfabriek van Hetzer in Weimar. Dat leidde tot de oprichting van de Nemaho (zie aldaar). De houthandel Horsting hield in 1971 op te bestaan, waarna later op die plaats de Europabrug werd gebouwd.

De gebouwen zijn verdwenen.



Cat. 7. (Herkomst: SARA)

⁴⁷ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁴⁸ SARA 320, N.V. Houthandel v/h G.J. Horsting te Doetinchem, 1845-1971.

Cat. 8. ETIG-32. Fa. A.G. Wassink Jr., Fabriekstraat 39-03.

Over dit loodgieterbedrijf, later Wassink Installatie genoemd, is weinig bekend. De gebouwen bestaan nog, maar zijn niet interessant.

Cat. 9. ETIG-42. Fa. G.J. Meijerink, Rivierstraat 2.

Deze kunstmest- en brandstoffenhandel langs de Oude IJssel is later onderdeel geworden van SCA Recycling Nederland B.V. Op het terrein staat nog een grote loods. De gebouwen bestaan nog, maar zijn niet interessant.



Cat. 9.

Cat. 10. *-1870. Pakhuisje van Mulder, Nieuwstad 73.

Het eenvoudige gepleisterde pakhuisje is momenteel in gebruik als Chokolaterie Wittenberg. Het gebouw is gemeentelijk monument.

Cat. 11. *-c.1890. Pakhuisje van Sachtleven, Kapoeniestraat 52.

Het ook als schuur of opslagloods benoemde gebouw is momenteel in bezit van G.H. Sachtleven. Hij heeft in 2008 een verbouwing doorgevoerd. Het eenlaagse dwarse pand dateert uit circa 1890. De oorspronkelijke functie is nog onbekend. Het gebouw bestaat nog en is interessant.



Cat. 11.

Cat. 12. *-c.1910. **Hendriks, Terborgseweg 40/Melkweg 1-3a.**

Dit gebouw met een bedrijfsgedeelte aan de zijde van de Melkweg is vooral interessant vanwege de architectuur van het woonhuisgedeelte aan de Terborgseweg. Dit deel is uit circa 1910, het opschrift 'Hendriks' zal kort na de oorlog aangebracht zijn.

Het gebouw is voorbeschermd tot gemeentelijk monument.



Cat. 12.

Cat. 13. *-1934. **Pakhuis, Gasthuisstraat 11-13.**

Van dit complex van twee naast elkaar staande panden is het drielaagse gebouw door een gevelsteen gedateerd '16-7-1935' en het tweelaagse deel heeft een gevelsteen 'M.J.E.W. 15-3-1954'. Het drielaagse deel is in 1996 verbouwd voor J.W.M. Sars Art Promotion. Over de oorspronkelijke functie is nog weinig bekend.

De gebouwen bestaan nog en zijn interessant.



Cat. 13.

Cat. 14. *-1934. Petro-hal, Dr. Huber Noodtstraat 40-42.

Dit op een binnenterrein gelegen gebouw met fors zadeldak is gedateerd door een gevelsteen met als opschrift: "Stichting" Doet. Begr. Ondern. "Draagt Elkanders Lasten" opgericht door Patrimonium en Chr. Nat. Werkm. Bond 1 aug. 1921 2/5 1934'. Het opschrift 'Petro-hal' zal van kort na de oorlog dateren. Aan de straatzijde is in 1950 een woon- en winkelpand gebouwd voor M.L.Th. Sevink, samen met een in 1949 gerealiseerde garage naar plannen van H.J.L. Ovink & Zn. Het geheel is in gebruik bij de in 1933 opgerichte Setax. De Petro-hal is historisch gezien van groot belang en zou in aanmerking komen om als gemeentelijk monument aan te wijzen.



Cat 14a.



Cat.14b.

Cat. 15. *-1950. Woon- en winkelpand Damen, Stationsstraat 32, Wehl.

Dit gebouw werd in 1950 gebouwd als schildersbedrijf voor A.J. Damen naar plannen van A.Th.J. Boss uit Duiven.⁴⁹ Later kwam het in gebruik als garage. Aan de zijkant bevindt zich een gevelsteen met daarop 'Fr. Jansen 1-10-1979'. Het pand is momenteel in gebruik als fitnessstudio.

Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 15.

⁴⁹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 16. *-1953. Groenteveiling, Spinbaan 23/C. Missetstraat 5-5a.

Dit bedrijf met bovenwoning werd in 1953 gebouwd naar ontwerp van architectenbureau H.J.L. Ovink voor W.G. Sars.⁵⁰ Het groenteveilinggebouw werd al in 1954 uitgebreid en daarvan dateert ook de gevelsteen met opschrift 'Joop Sars 20 april 1954'. Het sobere wederopbouwpannd kenmerkt zich door kleine decoraties die op de functie wijzen. Het gebouw is nu in gebruik bij de brandweer.

Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 16a.



Cat. 16b.



Cat. 16c.

⁵⁰ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 17. *-1955. NV Handelsvennootschap Lymar, Havenstraat 3-5.

Dit gebouw werd in 1955 ontworpen door het architectenbureau H.J.L. Ovink & Zn. en bestaat uit een grote hal met houten spanten met een terzijde aangebouwd kantoor met flauw hellend lessenaarsdak.⁵¹ Naar ontwerp van A. Zwaan werd het magazijn in 1963 naar achteren uitgebreid. Een deel van de gebouwen is momenteel in gebruik bij VRD-Promotie. Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 17.

Cat. 18. *-1957. Dales sanitair, Emmastraat 2.

Op basis van een mogelijk vooroorlogse ontwikkeling werd in 1946 in opdracht van W.J. Dales door H. Thijssen een opslagruimte en garage ontworpen.⁵² In 1957 volgde uitbreiding van het pakhuis en de bouw van een toonkamer. In 1964 verzorgde A.H. Esseveld het ontwerp van een werkplaats ten behoeve van de Doetinchemse sanitair en metaalhandel W.J. Dales. Het gebouw bestaat nog en is karakteristiek.



Cat. 18.

⁵¹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁵² Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 19. *-1957. Garage Bosman, Hoofdstraat 7, Gaanderen.

In 1957 wordt in opdracht van A.T.J. Bosman door G.J. Graafsma een woonhuis met rijwielzaak ontworpen. Kort daarop is de werkplaats verbouwd tot een garage met drie garagedeuren.⁵³ Kenmerkend voor die tijd is het gebogen dak van het garagedeel. Het gebouw is momenteel in gebruik als Renault 4 garage voor Wind Classics. Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 19.

Cat. 20. *-1957. Eierhandel Van Beek, Nieuwe Kerkweg 55, Nieuw Wehl.

Dit eenlaagse pakhuis werd in 1957 gebouwd in opdracht van H van Beek. Het eerste plan uit 1956 van de hand van H.W. Lukassen uit Wehl werd door de Gelderse Schoonheidscommissie afgekeurd. Het tweede plan uit 1957 door A.Th.J. Boss uit Duiven is gerealiseerd.⁵⁴ Het bedrijf is vermoedelijk in de jaren zestig verplaatst naar de Raphaelstraat 6 te Wehl waar het nog functioneert als Gebr. Van Beek eierexport. Het gebouw is momenteel in gebruik bij Fysiotherapie Beek.

Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 20.

⁵³ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁵⁴ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 21. *-1963. **Garage J. Bulten BV., Varsseveldseweg 61a-b.**

Naast de in 1938 naar plannen van H. Stein gebouwde woning, verrees in 1963 een garage naar plannen van P. de Vries.⁵⁵ De garage met vier garagedeuren en een ruimte op de verdieping heeft een krachtige en voor zijn tijd kenmerkende vormgeving. De architectuur van P. de Vries is in het algemeen kwalitatief net iets beter dan zijn collega's uit de streek. Het gebouw bestaat nog en is interessant.



Cat. 21.

Cat. 22. *-1968. **Woon- en winkelpand, De Gaarde 345.**

Naast het uit 1926 daterende woonhuis verrees in 1968 een uitbreiding ten behoeve van een bakkerij. Op de gevelsteen staat te lezen 'sept 1968 H.W. te K / H. te K-K, Vebri-Havera VOF'. Het is enige tijd in gebruik geweest als winkel van Havera-fietsen. Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 22.

⁵⁵ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 23. *-c. 1969. *The Ascot Cleaners N.V., Rijksweg 58, Gaanderen.*

Dit bedrijf staat vermeld in de Industriecatlas van 1970 en werd kort daarvoor gebouwd. Het gebouw is nu in gebruik bij autobedrijf E.P. Wamsteker. Het gebouw bestaat nog, maar is niet interessant.



Cat. 23.

Handel, banken en kantoren

Cat. 24. *-1861. Spaar- en voorschotbank, Varsseveldseweg 104-108.

Maakte van 1909 tot 1925 onderdeel uit van het oude raadhuis annex school van de gemeente Ambt-Doetinchem.⁵⁶

Het gebouw is gemeentelijk monument.



Cat. 24.

Cat. 25. *-1915. Algemene Bank Nederland, Grutstraat 1.

De bank werd in 1915 gebouwd naar plannen van B. Ovink & G. Versteeg voor de Geldersche Krediet Vereniging. Later werd de ABN er gevestigd en sinds 1990 ABN/AMRO-bank. Momenteel heeft het pand een horeca bestemming.

Het gebouw is gemeentelijk monument.



Cat. 25.

⁵⁶ SARA 0372, Spaar- en Voorschotbank der gemeente Ambt-Doetinchem, 1909-1925. Dit archief geeft geen nadere informatie.

Cat. 26. *-c. 1950. **Amsterdam-Rotterdam Bank, Heezenstraat 47.**

Het pand werd rond 1950 gebouwd.

Het gebouw is na 1990 gesloopt.



Cat. 26. (Herkomst: *Expansief Doetinchem*)

Cat. 27. *-c. 1950. **Gemeente-Spaarbank, Tjalmastraat 3.**

Het pand werd rond 1950 gebouwd.

Het gebouw is onherkenbaar verbouwd.



Cat. 27. (Herkomst: *Expansief Doetinchem*)

Cat. 28. *-1951. Nutsspaarbank, Plantsoenstraat 83-85.

De bank werd in 1846 te Doetinchem opgericht door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.⁵⁷ Het woonhuis uit circa 1890 waarin de bank was gevestigd, werd in 1951 onder directeur mr. J.W.C. Massink verbouwd naar plannen van Jos. de Waart. In 1970 volgde de fusie van De Spaarbank te Doetinchem (Nuts-Spaarbank) en de Gemeente-Spaarbank (Tjalmastraat 3) te Doetinchem, waarna het gebouw werd verkocht aan de Stichting Streekbelangen Oost Gelderland. Het gebouw is karakteristiek.



Cat. 28.

Cat. 29. *-c. 1951. N.V. Oveling's Bank, Markt 16.

De bank werd gesticht door Albertus Michaël Oveling (1876-?) in 1909 en in 1919 als modern bankgebouw ingericht. Het gebouw werd in 1945 verwoest en kort daarop herbouwd. Sinds 1969 als Boerenleenbank in gebruik. Momenteel in gebruik als horecaonderneming. Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 29.

⁵⁷ SARA 0329, Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Departement Doetinchem, 1846-1970.

Cat. 30. * *Ned. Credietbank, Plantsoenstraat 91.*

Villa uit 1886, vanaf 1957 enige tijd als bank in gebruik geweest. Momenteel dient het als makelaarskantoor.

Het gebouw is gemeentelijk monument.

Cat. 31. * *Ned. Middenstandsbank, Plantsoenstraat 93.*

Villa uit circa 1890, vanaf 1963 enige tijd als bank in gebruik geweest.

Het gebouw is karakteristiek.

Cat. 32. * *Coöp. Raifeissenbank aan de Terborgseweg 25.*

De bank is sinds 1922 in Doetinchem gevestigd. Na de fusie met de Boerenleenbank in 1972 is het een RABO-bank geworden en heeft het een ingrijpende verbouwing ondergaan.

Het gebouw valt buiten de inventarisatie.

Nijverheid en industrie

Bierbrouwerijen en branderijen

Cat. 33. * Ph. van Perlstein & Zn. BV, Waterstraat en Gasthuisstraat.

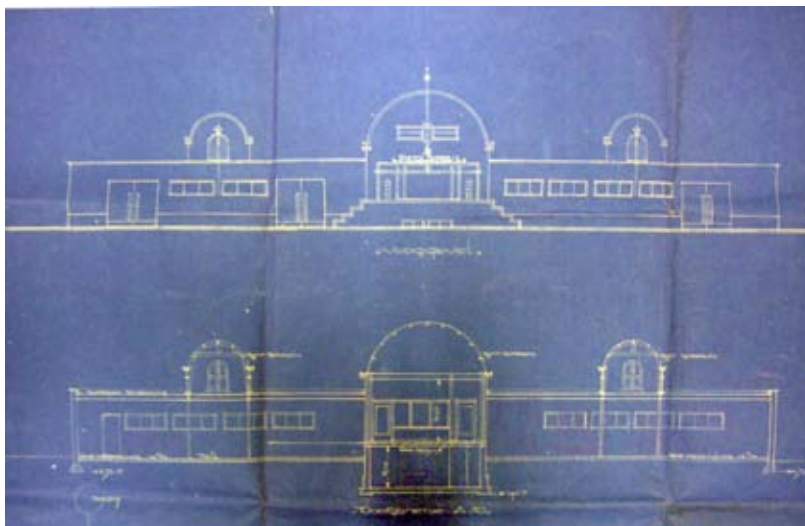
In 1864 richtte Philip van Perlstein de Doetinchemse Stoom-Likeur en Pomeranzenspiritus-Fabriek op. De fabriek waar toen 15 personen werkten, werd in 1932 overgenomen door vader en zoon Van Gent. Deze lieten in 1936 door architect H.J. Colenbrander een plan maken voor de bouw van een nieuwe fabriek aan de Terborgseweg.⁵⁸ Ook in een aangepaste versie vond het plan uiteindelijk geen doorgang.

De fabriek in de binnenstad werd in 1945 zwaar beschadigd. Directeur P.C. van Gent jr. kreeg pas na maanden soebatten vergunning tot noodherstel en in 1947 volgde er een verbouwing door G.J. Graafsma. In 1958 werd een deel vernieuwd en uitgebreid naar plannen van P. de Vries en naar zijn plannen volgde in 1966 nieuwbouw aan de Gasthuisstraat.

In 1999 zijn alle gebouwen gesloopt en vervangen door nieuwbouw.



Cat. 33a. (Herkomst: SARA)



Cat. 33b. (Herkomst: SARA)

⁵⁸ SARA 0466, Ph. Van Perlstein & Zn. BV te Doetinchem, 1932-1999.

Chemische industrie

Cat. 34. ETIG-19. N.V. Vredestein, Havenstraat 1.

De fabriek was gevestigd in de oude gebouwen van de electromotorenfabriek 'De Vijf' (Verenigde IJzer Fabrieken), op het Hamburgerbroek. Deze machinefabriek werd in 1920 gesticht door Rento Wolter Hendrik Hofstede Crull (oud-directeur van de Heemaf in Hengelo). De forse fabriek van 70 bij 100 meter werd in 1925 na stormschade en in 1929 na blikseminslag hersteld. Vanwege de crisis ging de fabriek in 1933 in liquidatie.⁵⁹

Het oude gebouw van 'De Vijf' werd op 25 maart 1933 voor fl. 58.000,- verkocht aan E.L.C. Schiff, directeur van Vredestein.⁶⁰ Er volgde een verbouwing van de gebouwen naar plannen van de bekende industriearchitect J.D. Postma uit Deventer (bestek 434). Deze verzorgde ook de uitbreiding van de fabriek in 1937 (bestek 531) en van fabriek en kantoor in 1949 (bestek 930) en ontwierp in 1947 te Enschede de fabriek voor autobanden. In 1959 werkten in Doetinchem 1000 werknemers. Dat was in 1998 geslonken tot 200. Eind 1999 verplaatste men de productie naar lage lonenlanden en werd de vestiging te Doetinchem in 2001 gesloten. De gebouwen zijn op de schoorsteen en een stukje ketelhuis na in 2004 gesloopt. De resterende delen zijn gemeentelijk monument.



Cat. 34.

⁵⁹ SARA 0564, N.V. Rubberfabriek Vredestein te Doetinchem, 1934-2001.

⁶⁰ Vredestein werd in 1909 door Ir. Emile Louis Constant Schiff gesticht voor de productie van rijwielbanden en was gevestigd in de voormalige groentekwekerij 'Vredestein' te Loosduinen bij Den Haag.

Cat. 35. *-1960. Fabriek van Technische Vetten Fa. Hein de Windt, Fabriekstraat 14.

De firma, die in 1912 in Harlingen was opgericht als de Noord-Nederlandsche Olie- en Smeerfabriek, stichtte in 1960 een vestiging in Doetinchem . Met H. en P.H.A. Smit als opdrachtgevers maakte A.H. Mijman uit Etten in 1960 een ontwerp voor een overwegend eenlaagse fabrieks- en kantoorruimte met staalconstructie.⁶¹ Later is het gebouw in gebruik gekomen bij Roessingh Revalidatie Techniek.

Het gebouw bestaat nog en is beeldondersteunend.



Cat. 35.

⁶¹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Levensmiddelen

Cat. 36. ETIG-38. N.V. M.W. Blom & Zonen, Wijnbergseweg 70.

In 1875 nam de loodgieter Michgiel Wienand Blom Toon Hekman als knecht in dienst die op de hoogte was van het conserveren van voedsel in blik. Zijn zoon Johan Herman Blom legde zich toe op het verduurzamen van levensmiddelen, waartoe in 1904 een gebouw aan de Wijnbergseweg verrees met een verwerkingsafdeling en een blikslagerij. In 1905 ging het bedrijf de N.V. M.W. Blom & Zonen heten. In 1913 nam men een nieuw gebouw in gebruik en uitbreidingen volgden in 1922 en 1928. In 1952 volgde de bouw van een nieuwe productiehal en toen werkten er 88 personen. Van 1958 tot 1963 produceerde men ook vruchtensappen. Het bedrijf werd in 1970 verkocht aan de conservenfabriek HAK en in 1971 gesloten. Alle gebouwen zijn gesloopt en vervangen door nieuwbouw.

Cat. 37. ETIG-39. Coöp. Zuivelfabriek en melkinrichting De Oude IJssel, Zuivelweg/Spoorstraat.

De melkfabriek op coöperatieve grondslag werd in 1911 gesticht en stond van 1927 tot 1963 onder leiding van D.J. Gorter. In 1950 werken er 53 personen. In 1961 gingen de melkfabrieken van Doetinchem en Hoog-Keppel samen en dat leidde tot een uitbreiding. Uiteindelijk werd de fabriek onderdeel van Coberco en in 1976 opgeheven. De gebouwen zijn in 1984 gesloopt.

Cat. 38. *-1894. Coöp. Stoomzuivelfabriek, Spoorstraat, Wehl.

De fabriek gelegen nabij het station werd in 1894 gesticht en na fusies in 1968 overbodig. De gebouwen zijn gesloopt.

Cat. 39. ETIG-40. Fa. Gelria fabriek voor bakkerijgrondstoffen, Julianaplein 10-12.

Van deze fabriek is weinig bekend. De gebouwen zijn gesloopt.

Cat. 40. *-c. 1960. Fa. L. Vinkenborg, Bzn., Melkweg 8.

De fabriek voor bakkerijgrondstoffen wordt pas in de IndustriAtlas van 1961 genoemd. Van deze fabriek is weinig bekend. Het gebouw is momenteel in gebruik bij Kringloop De Opslag. De gebouwen bestaand nog en zijn beeldondersteunend.



Cat. 40.

Cat. 41. ETIG-41. Gebr. Van Zadelhoff, Grutstraat 14.

In 1876 stichten de gebroeders Hendrik Jan en Jacob van Zadelhoff, spekslagers te Doetinchem, een 'slagerswinkel met rookerij, doogerij en bergplaats, slachthuis'.⁶² De fabriek aan de Grutstraat werd allengs aan de achterzijde - de Catharinastraat - fors uitgebreid tot een vleeswaren- en conservenindustrie. In 1930 werkten er 70 en in 1950 71 personen. Na verplaatsing van de fabriek rond 1977 zijn alle gebouwen op het achterterrein gesloopt.

Het woon- en winkelpand Grutstraat 14 uit 1884 naar plannen van H.J.L. Ovink sr., verbouwd rond 1910 en het hoekpand Grutstraat 16 uit 1914 door B. Ovink, zijn beide aangewezen als gemeentelijk monument.



Cat. 41.

⁶² SARA 0395, N.V. De Geldersche Vleeschwarenfabriek Gebr. van Zadelhoff te Doetinchem, 1814-1915.

Cat. 42. ETIG-44. Op- & Overslagbedrijf v.d. Handelsraad van de A.B.T.B., Wijnbergseweg 105.

Het gebouwencomplex ontstond in 1950 met de bouw van een kunstmestloods naar ontwerp van J.D. Postma voor de Coöperatieve Centrale Landbouwvereniging van de Handelsraad van de A.B.T.B. (Aartsdiocesane Rooms-Katholieke Boeren- en Tuindersbond). De Doetinchemse architect A.W.N. Giesen breidde het in 1954 uit met een veevoederfabriek. Ook in 1956 en 1962 volgden uitbreidingen.⁶³ In 1966 verrees het silogebouw naar ontwerp van NV Bouwkundig Ingenieursbureau P.D. Schuurman, uitgevoerd door Schrale Beton. In 1972 ging de mengvoederfabriek verder onder de naam Cebeco-Handelsraad, en later als Coöperatie Gelderland. Momenteel staat het gebouw leeg. In de fusiegolf tussen de bedrijven is de 'erfopvolger' van het complex het verder stroomafwaarts gelegen complex van Agruniek aan de Plakhorstweg 25 te Doetinchem (Cat. 42c).

Het gebouwencomplex is interessant en heeft een karakteristiek silhouet.



Cat. 42a.



Cat. 42b.



Cat. 42c.

⁶³ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 43. *-1955. Centraal Bureau Op- en Overslagbedrijf, Havenstraat 10.

Het gebouwencomplex ontstond in 1955 met een eerste opslaggebouw naar plannen van J.G.A. Heineman voor het Centraal Bureau Op- en Overslagbedrijf. Ook kwam er een laadsteiger en in 1959 een grondstoffenmagazijn. In 1967 werd het silogebouw toegevoegd voor de toen geheten Verenigde Landbouw Coöperatie Zuidelijke Achterhoek GA. Het ontwerp werd uitgevoerd door het technisch bureau van de Nationale Coöp. Aan- en Verkoopver. voor Landbouw en Tuinbouw, beter bekend als het 'Centraal Bureau' te Rotterdam.⁶⁴ In 1968 werd er een palletloods toegevoegd. Daarna ging het bedrijf verder onder de naam Cebeco 'De Oude IJsselstreek'. Na de fusie van Cebeco met de Handelsraad legde de fabriek zich als onderdeel van het bedrijf Provimi Pet Food NL BV (proteïne, vitamines en mineralen) toe op de productie van huisdiervoeders. In 1998 was er een brand in het silogebouw.

Het gebouwencomplex is nog in bedrijf en heeft een karakteristiek silhouet.



Cat. 43.

Cat. 44. *-1914. Coöp. Landbouw-Handelsvereniging, Raphaelstraat 1, Wehl.

Het gebouw werd in 1914 gesticht als Coöp. Landbouw-Handelsvereniging Wehl en bestaat uit een gedeelte uit 1914 (restanten), 1927, circa 1932, 1938 en 1956. Dat laatste betreft het silogedeelte naar ontwerp van C.A. Sparreboom, die met het Centraal Bureau te Rotterdam samenwerkte. Eind jaren tachtig raakte het gebouw buiten gebruik.⁶⁵

Het gebouw is gemeentelijk monument en er bestaan herbestemmingplannen.



Cat. 44.

⁶⁴ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁶⁵ BBA: Bureau voor Bouwhistorie en Architectuurgeschiedenis, *Silogebouw Raphaelstraat 1 Wehl: Bouwhistorische verkenning en waardestelling*, Utrecht 2008.

Cat. 45. * Coöp. Aan en Verkoop Vereniging, Stationsstraat 24-26, Wehl.

Gesticht in 1906 had de vereniging zijn gebouw aan de Stationsstraat en werd bekend onder de naam Boerenbond van de A.B.T.B.

De gebouwen zijn in 1996 gesloopt.

Cat. 46. * Coöp. Aan en Verkoop Vereniging, Nieuwe Kerkweg, Nieuw-Wehl.

Het gebouw van de Boerenbond van de A.B.T.B. werd in 1930 gebouwd en bestond uit een pakhuis met maalinrichting naar plannen van Th.J. Ditshuizen uit Zeddam. Na fusie met de C.A.V.V. in Wehl in 1982 werd het gebouw overbodig.

De gebouwen zijn in 1989 gesloopt.

Cat. 47. * Kemper Hoenders, Turfweg 20, IJzevoorde.

In 1893 liet Derk Jan Oldenboom een korenmolen bouwen. In 1923 werd het bedrijf overgenomen door H.Th. Kempers. Nadat de molen in 1925 bij de stormramp van Borculo beschadigd raakte, werd de molen omgebouwd tot motormaalderij. De molen verdween in 1932 of 1934.

In 1947 volgde de bouw van een opslagloods en in 1969 werd een silo toegevoegd.⁶⁶

De gebouwen zijn karakteristiek en hebben een karakteristiek silhouet.



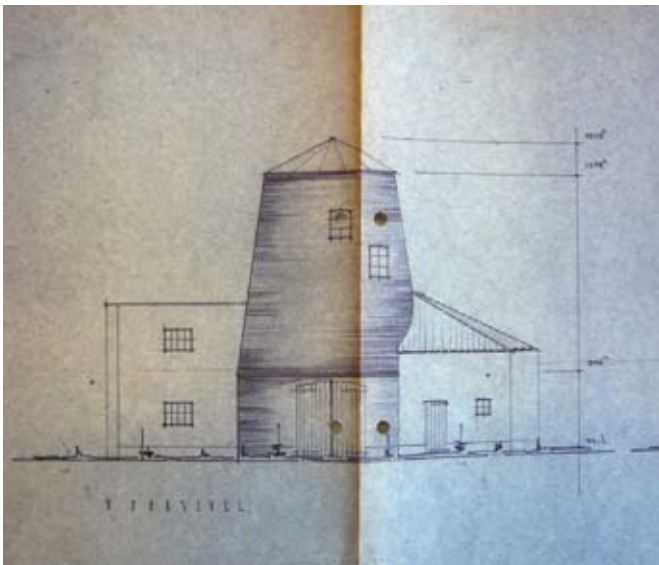
Cat. 47.

⁶⁶ Monumenten Advies Bureau, *Maalderij Kemper IJzevoorde: Bouwhistorische documentatie van een kleinschalige agrarische handelsonderneming in het buitengebied van Doetinchem*, Nijmegen 2008.

Cat. 48. * Berntsen mengvoeders, Kelderweg 1, Wehl.

Een bestaande korenmolen werd in 1966 tot silo verbouwd naar plannen van H.J.A. Melkenberg in opdracht van G.F. Berntsen. In 1987 werd naar plannen van B.C. Nibbeling een opslagloods toegevoegd.⁶⁷

De gebouwen vormen een karakteristiek silhouet in het landschap.



Cat. 48a.



Cat. 48b.

⁶⁷ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 49. * Maalderij, Kerkstraat 5, Gaanderen.

Dit achter de bebouwing gelegen gebouwcomplex bestaat uit een hoger silogedeelte, aansluitend opslagdeel en een kantoordeel met aanbouw onder plat dak. Over de dateringen is niets bekend, maar de gebouwen zullen uit circa 1920-1930 dateren, met dwars erop staande naoorlogse schuur.

De gebouwen zijn in hoge mate karakteristiek en kenmerkend voor een bedrijfstype waar de schaalvergroting van de grote naoorlogse silobouw aan voorbij is gegaan.



Cat. 49.

Cat. 50. *-1957. Brood- en beschuifabriek, Industriestraat 30.

Het gebouw kwam in 1957 tot stand naar ontwerp van H.J.L. Ovink voor de NV de Lymar. Naar plannen van J. Ebbing wordt in 1982 een sorteerruimte toegevoegd.⁶⁸ Het bedrijf ging later de Broodfabriek Sibbo heten en is momenteel in gebruik bij KAV Autoverhuur. De gebouwen zijn verder niet interessant.

Cat. 51. *-c. 1965. N.V. Esbro Exportslachterij, Rembrandtweg 4.

De kippenslachterij komt pas in de Industrieatlas van 1970 voor. De gebouwen zijn niet interessant.

⁶⁸ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Windmolens

Cat. 52. * Walmolen, IJsselkade 30.

De molen is een hoge ronde stellingmolen voorzien van een met riet gedekte kap. H. van Eyck liet deze koren- en runmolen in 1850 bouwen ter plaatse van een afgebrande standerdmolen. De molen is in 1965 gerestaureerd. De molen is rijksmonument.



Cat. 52.

Cat. 53. * Benninkmolen, Varsseveldseweg 254.

De molen, ook Velsmolen genoemd, is een met schaliën beklede achtkantige stellingkorenmolen met lage stelling op bakstenen onderbouw. De molen verrees in 1920 voor J.F. Bennink ter plaatse van een voorganger uit 1856 met gebruik van onderdelen van een molen uit Zelhem. De molen is in 1980 gerestaureerd. De molen is rijksmonument.



Cat. 53.

Cat. 54. * Molen Aurora, Auroraweg 6b, Dichteren.⁶⁹

De ronde stenen grondzeiler is een korenmolen met een houten kap, die gedekt is met dakleer. Hij werd in 1870 gebouwd voor A. Harbers en in 1978 gerestaureerd. De molen is rijksmonument.



Cat. 54.

Cat. 55. * Molen Bernadette, Kerkhofweg 12, Nieuw-Wehl.

De windmolen is een slanke ronde grondzeiler voorzien van een met riet gedekte houten kap, gebouwd in 1861 voor B. Onstenk. Naast de in 1965 gerestaureerde molen staat een eveneens uit 1861 stammende mulderswoning waarin een winkel en zaaddrogerij gevestigd waren. De molen is rijksmonument.



Cat. 55.

⁶⁹ Ook bekend onder adres Wehlseweg 1.

Grafische industrie

Cat. 56. ETIG-04. C. Misset N.V., Waterstraat/IJsselkade.

De in 1873 gestichte boek- en steendrukkerij van Cornelis Misset verhuisde in 1880 naar de Waterstraat. Daar werd *De Graafschapbode* uitgegeven. In 1885 kreeg Misset een vergunning voor een gasmotor ten behoeve van zijn snelpersen. Door achtereenvolgende uitbreidingen vanaf 1886 werd uiteindelijk bijna het gehele blok Waterstraat-IJsselkade-Gasthuisstraat-Prinsenhofstraat ingenomen. In 1899 kwam een hoogdrukrotatiepers in gebruik, gevestigd in een daartoe gebouwde drukkerij (Cat. 56a). In 1902 wordt de naam veranderd in NV Nederlandsche Drukkerij- en Uitgeversmaatschappij 'C. Misset' Doetinchem en vanaf 1907 verschenen vak- en weekbladen van de drukpersen.⁷⁰ In 1921 zetten de zonen Cees en Henk Misset het bedrijf voort en zij installeerden in 1928 de eerste diepdrukrotatiepers. In 1930 werken er 255 personen in het bedrijf. Het gebouwcomplex had in 1938 brandschade en in 1945 oorlogschade. Deze laatste schade werd hersteld naar plannen van H. Wessels uit Bussum. In 1954 verrees er een hal ten behoeve van de nieuwe hoogdruk- en diepdrukrotatiepers. In het bedrijf zijn dan ruim 300 mensen werkzaam. In 1968 ging Misset onderdeel uitmaken van de NV Uitgeversmaatschappij Elsevier. Dit leidde in 1971 tot opsplitsing van de drukkerij en de uitgeverij. De drukkerij ging verder als Senefelder Misset BV. en vestigde zich in 1984 aan de Mercuriusstraat 35. De uitgeverij, sinds 1976 geheel eigendom van Elsevier, vestigde zich in 1983 aan de Hanzeweg (nu Read Business). Na de verhuizing van beide opgesplitste bedrijven zijn alle gebouwen in de binnenstad in 1985 gesloopt. Alle gebouwen zijn gesloopt.



Cat. 56a. (Herkomst: SARA)



Cat. 56b. (Herkomst: SARA)

⁷⁰ Bakker, J. & W. Besemer, *125 jaar Misset: Blad(er)en in de tijd*, Doetinchem 1998.

Cat. 57. * Kantoorgebouw De Gelderlander, Grutstraat 28.

Dit drielaagse gebouw is karakteristiek voor de modernistische bouw van na de oorlog met kenmerkend gebruik van witte en groene gesinterde baksteen. Het pand werd ontworpen door H.J.L. Ovink jr. als showroom van de PGEM en werd in 1980 door De Gelderlander betrokken.⁷¹ In 1999 is op de begane grond gewijzigd.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 57.

⁷¹ Vriendelijke mededeling R. Lureman.

Hout-, papier- en vezelindustrie

Cat. 58. ETIG-01. C.V. Erven J. Holtslag, Wijnbergseweg.

Deze firma in beton- en cementwaren werd in 1913 opgericht en komt in 1955 in de Industrie-atlas voor, maar vertrok eind jaren vijftig naar Zelhem.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 59. ETIG-05. Timmer- en meubelfabriek Gebr. Agterhof, Wijnbergseweg 51-53.

Het bedrijf werd in 1904 in Dinxperlo opgericht. Twee zoons, ieder met een eigen bedrijf, fuseerden in 1935 en vestigden zich in Doetinchem. In 1946 volgde er een verbouwing van het fabrieksgebouw, in 1951 de bouw van een loods en in 1956 het uitbreiden van het kantoor naar plannen van H. en G.J. Thijssen en in 1963 de bouw van een kantine.⁷² De fabriek is later verplaatst naar de Slakweg 8 te Gaanderen. Het kantoorgebouw kwam in gebruik als showroom van de bouwmaterialenhandel Van Buren en staat momenteel leeg.

De gebouwen zijn niet interessant.

Cat. 60. ETIG-06. Meubelfabriek Fa. Buiten en Wibbelink, Varsseveldseweg 109.

Over deze houthandel en meubelfabriek is weinig bekend.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 61. ETIG-07. Fa. Roenhorst & Zn., Varsseveldseweg.

Deze klompenfabriek 'De Graafschap' wordt alleen vermeld in de Industrieatlas van 1955 en later niet meer. Over de fabriek is weinig bekend.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 62. ETIG-10. Klompen- en houtwarenfabriek Fa. Gebr. Hogenkamp, Varsseveldseweg 93.

De fabriek werd in 1877 opgericht voor het produceren van draagklompen en betrok in 1908 een eigen pand aan de Varsseveldseweg. In 2003 is het bedrijf verhuisd naar een bedrijventerrein in Wijnbergen.

De gebouwen zijn gesloopt.

⁷² Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 63. ETIG-11. N.V. Mogendorff's Meubelindustrie en Handelmij., Gart Seevinckgang 2-10.

Rond 1910 stichtten Maurits Mogendorff (1868-1941) en Justus Mogendorff (1897-1943) een fabrieksgebouw aan de Gart Seevinckgang met zijn prominente naamsvermelding in kalkzandsteen in het verder uit baksteen bestaande gebouw. In 1943 kwam hier een einde aan met het wegvoeren van de eigenaars. In 1946 werd het gebouw naar plannen van H.J.L. Ovink verbouwd tot noodwinkel. Het fabrieksgedeelte is rond 2000 verbouwd tot wooneenheden. Aan de Walzijde stond tot de sloop in 2007 het gebouw van de marktcommissie. Na de oorlog werd het bedrijf voortgezet met als adres Hamburgerstraat 6, maar daar zijn geen verdere gegevens over.

Het gebouw komt in aanmerking als gemeentelijk monument.



Cat. 63.

Cat. 64. ETIG-12. N.V. Nemaho, Zaagmolenpad 45.

De ‘Eerste Nederlandsche Maatschappij voor Houtconstructies’, later afgekort tot NV. Nemaho ontstond nadat bij de bouw van de fabriek ‘De Vijf’ technici van de Duitse houtfabriek van Hetzer uit Weimar betrokken waren. Karl Friedrich Otto Hetzer (1846-1911) had in 1906 een patent verkregen op gebogen verlijmd constructies uit twee of meer lamellen.⁷³ Contacten met de houthandelaar G.J. Horsting leidden in 1920 tot de oprichting van een fabriek van gelijmde spanten, met als directeuren H. Storck en J. Ankersmit. De eerste hal op een terrein achter de IJsselstraat (bij het restant van het nog bestaande ketelhuis van Philips) werd in 1921 nog gebouwd door de firma Hetzer. Vanuit deze hal ontstonden de eerste houtconstructies, waarvan er veel voor kerken bedoeld waren, maar ook de Oude RAI in Amsterdam (1922) en de Brabanthallen in Den Bosch (1930) werden met gelijmde spanten van de Nemaho gebouwd. In 1934 verkocht Horsting de fabriek en werd ir. Henri Ernst Deleth directeur.⁷⁴ De oude fabriekshal werd in 1939 te klein en met een kapitaalinjectie van de Zaanse houthandel William Pont BV kon men een nieuwe fabriek aan de Oude IJssel bouwen. In 1941 kwam de nieuwe fabriek in gebruik, maar werd kort daarop door de Duitsers in beslag genomen ten behoeve van vliegtuigfabricage (Dietrichs Flugzeugbau). In de oude fabriek produceerde men nog spanten voor boerderijen en hangars.⁷⁵ De nieuwe fabriek werd op 19 maart 1944 gebombardeerd, hoewel er toen geeft vliegtuigen meer gebouwd werden.

In 1946 volgde in opdracht van Ernst Deleth een wederopbouwplan naar ontwerp van H. Stein. De bekroning boven de toegangspoort ging vergezeld met een alternatief (Cat. 64a en cat. 64b).⁷⁶ Ook werd een dienstwoning toegevoegd. Naar plannen van de Gebr. Brink uit Arnhem verrijzen in 1950 een garage en fabrieksschoorsteen, en wordt de fabriekshal uitgebreid. In 1961 brandde de lijmhof af. Herbouw volgde en in 1966 uitbreiding van een houtopslagloods. De fabriek aan het Zaagmolenpad is nog steeds in gebruik. Het is één van de belangrijkste industriële resten in Doetinchem. Poortgebouw en de grote hallen zijn belangrijk en verdienen bescherming en dat geldt zeker ook voor de monumentale kunst in het poortgebouw (Cat. 64e).



Cat. 64a.



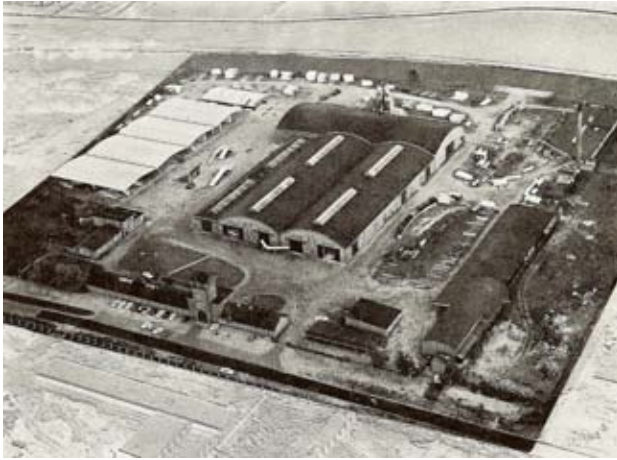
Cat. 64b

⁷³ Hengeveld, D.J., *Het gelamineerde hout in Nederland: De geschiedenis van de Nemaho*, Delft 1979.

⁷⁴ Directeur van 1934 tot 1968 en opgevolgd door Ir. H. van Putten.

⁷⁵ De oude fabriek is met de sloop van de meeste opstallen op het Philips-terrein verdwenen.

⁷⁶ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.



Cat. 64c.



Cat. 64d.



Cat. 64e.

Cat. 65. ETIG-13. N.V. Schelling en Zoon, Lijsterbeslaan 83.
Over de stoelenfabriek van Schelling is weinig bekend.
De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 66. ETIG-34. Papierfabriek Doetinchem N.V., Terborgseweg 52.

De fabriek werd in 1937 opgericht door G. en B.C.H. van Veen in samenwerking met de uitgeverijmaatschappij Misset.⁷⁷ Deze was eigenaar van een stilgelegde leerlooierij met ketelhuis.⁷⁸ In de Tweede Wereldoorlog kwam men niet in aanmerking voor bonnen voor celstof (uit hout) en legde men zich toe op de verwerking van oud papier. In 1946 werd de fabriek naar plannen van H. Thijssen verbouwd en voegde men een verwerkingsafdeling toe onder de naam Celtona. Naar plannen van F.A. Bruiningsweerd kwamen in 1948 een papieropslagloods, in 1954 een kantoorgebouw, in 1962 een machinehal en in 1963 de uitbreiding van het kantoor tot stand.⁷⁹ In 1950 werken hier ruim honderd werknemers. De nevenbedrijven A. Vromen's Papiercompagnie en de N.V. Edelpapier, producent van plakband, werden uiteindelijk geïncorporeerd en van 1963 tot en met 1992 heeft de onderneming deel uitgemaakt van het Bühmann-Tetterode Concern (later KNP-BT). De papiergroothandel Vromen maakte zich in 1976 uit de onderneming los en 1989 werd Celtona BV verkocht. De fabriek legt zich toe op de fabricage van lichtgewicht verpakingspapier en tissue op basis van oud papier en kan zich in deze niche nog steeds handhaven. Het bedrijf heeft de delen van de oude fabrieken van Martens en Beccon aan de Stationsstraat in gebruik genomen en heeft een nevenvestiging op het bedrijventerrein De Huet. De fabriek werkt nog als zodanig. Boven de ingang van het kantoorgebouw bevindt zich een glas-in-loodraam naar aanleiding van de jubileumviering. Nader onderzoek naar de diverse gebouwen op het terrein is gewenst.



Cat. 66a.



Cat. 66b

⁷⁷ Beukelaer, Hans de, *Nijver in het groen: Twee eeuwen industriële ontwikkeling in Achterhoek en Liemers*, Doetinchem 1990, p. 372-373.

⁷⁸ Het is vooralsnog onduidelijk of zich resten van de leerlooierij met ketelhuis in de huidige fabriek bevinden.

⁷⁹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 67. *-1907. Stoomtimmerfabriek Damen, Stationsstraat 30a Wehl.

De fabriek werd in 1907-1909 gebouwd door de aannemer/architect Th.W.A. (Theodorus) Damen (1876-1956) en bestaat uit een stoomtimmerfabriek met woonhuis, evenwijdig gelegen aan het spoor.⁸⁰ Tussen de woning en de fabriek werd in 1917 een gebouw geplaatst, dat als zagerij dienst ging doen. De zagerij werd in 1938 uitgebreid. De fabriek werd vanuit het souterrain aangedreven door een zuiggasmotor, later een locomobiel en vervolgens door elektromotoren. Het complex dat in 1956 leeg kwam te staan, werd uiteindelijk in 2008 gerestaureerd in gebruik genomen.

Het gebouw is rijksmonument.



Cat. 67.

Cat. 68. *-1945. Aannemersbedrijf J.F. Böhmer, Fabriekstraat 20-21.

In 1945 wordt hier een opslagloods in gebruik genomen, in 1959 gevolgd door een timmerfabriek, waarna de werkplaats in 1963 en 1967 wordt uitgebreid. Alles geschiedt in eigen beheer.⁸¹ Op een bepaald moment is het aannemingsbedrijf ook overgegaan tot de bouw van prefab wagens (schaftketen voor op de bouwplaats etc.). De gebouwen bestaan nog en zijn beeldondersteunend.



Cat. 68.

⁸⁰ Berendsen, W.J.H., 'De stoomtimmerfabriek aan de Stationsstraat', *Heerlijck-Ni-js*, (1994)20, p. 14-25.

⁸¹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Metaalverwerkende industrie

Cat. 69. ETIG-18. N.V. Lederwaren- en metaalwarenindustrie Vasad, Terborgseweg 121.

Het zadelmakersbedrijf van J.A. van der Sandt (1862-1914) aan de Boliestraat werd in 1921 voortgezet door de zonen Jan en Theo van der Sandt. In 1924 verplaatste men het bedrijf naar de (Oude) Terborgseweg en nadat ook broer Herman tot het bedrijf toetrad, ging het 'Vasad' heten (Van der Sandt Doetinchem). Het ging zich toeleggen op onderdelen ten behoeve van de fiets, zoals zadels, fietstassen en bagagedragers.

Na de oorlog werd de afdeling tassen uitgebreid en eind jaren vijftig werkten er 300 werknemers. Vanaf 1960 ging het minder voorspoedig. In 1973 werd de afdeling lederwaren afgesplitst. De productie van fietszadels werd onder leiding van een oud-werknemer W. ten Have aan de Slakweg in Gaanderen voortgezet. Het bedrijf richtte zich op sealtechnieken en klimaatbeheersingssystemen en verhuisde in 2007 naar de Zaagmolenstraat.⁸²

De fabriek is kort na 2007 gesloopt.



Cat. 69.

⁸² Arendsen, Gerry, 'Van de Sandt drukte stempel op bedrijfsleven', *Kronyck*, 33(2009)133, p. 2-8.

Cat. 70. ETIG-21. N.V. Beccon, Melkweg 19-25.

De firma werd in 1921 opgericht als emailleerfabriek en zinkerij Berk-Beccon door P.F.M. Becking en P.A. Conijn (Beccon) als dochteronderneming van De Berk in Kampen.⁸³ In 1930 volgde een uitbreiding van de fabriek op de Hamburgerbroek, mogelijk naar ontwerp van J.D. Postma. De bovenste zestien meter van de schoorsteen werd in 1953 vernieuwd. Aannemer Joh. Hakfoort uit Ulft breidde in 1967 de fabriekshal uit. De fabriek produceerde huishoudartikelen van emaille en later ook van plastic. In de jaren zeventig werd de gieterij afgestoten en volgde een splitsing in een emailleer- en een kunststofafdeling. In 1983 werd de schoorsteen gesloopt, waarna de fabriek nog tot 1992 in de Hamburgerbroek functioneerde (als Intermeco). De fabriek is gesloopt op twee restanten van toegangshekken na.



Cat. 70a.



Cat. 70b.



Cat. 70c.

⁸³ SARA 0841, Firma Becking en Conijn, metaalperserij en emaillefabriek Beccon, later Naamloze Vennootschap Metaalperserij en Verzinkerij Beccon te Doetinchem, 1921-1993.

Cat. 71. ETIG-22. N.V. Doetinchemse IJzergieterij, Keppelseweg 347-353], Langerak.

De fabriek werd in 1894 opgericht als de Doetinchemse IJzergieterij Van De Keizer, Snoeck & Boon als een ijzer-, koper- en metaalsmederij, met stoommachine. De precieze vooroorlogse ontwikkeling is niet geheel duidelijk. In 1920 vond een uitbreiding plaats met een aanbouw naar plannen van A.H. Wegerif en de verbouwing van het directiekantoor (Cat. 71b).⁸⁴ Na de oorlog verzorgde H. Thijssen een aantal verbouwingen: poetserij 1946, giethal 1948, trafohuis 1948, kantoor 1954. De uitbreiding daarvan volgde in 1958. De Amsterdamse architect H.A. Groeneveld ontwierp de uitbreiding van het fabrieksgebouw in 1961, waarna C.W. Slingerland uit Heemstede in 1962 plannen voor de portiersloge maakt (Cat. 71c) en in 1963 voor het nieuwe ovengebouw.

In 1971 volgde een fusie met Vulcanus uit Vaassen. Momenteel heet het bedrijf Nannoka Vulcanus Industries BV.

Het bedrijf werkt nog als zodanig. Nader onderzoek naar de diverse gebouwen op het terrein is gewenst.



Cat. 71a.



Cat. 71b.



Cat. 71c.

⁸⁴ Wegerif, A.H., 'Doetinchemse IJzergieterij', *Bouwkundig Weekblad*, 41(1920)24, p. 149-150.

Cat. 72. ETIG-23. Ferro Techniek, Bremstraat 1, Gaanderen.

Dit bedrijf werd in 1933 gesticht door Mel Deurvorst als N.V. Ferro Emaillierfabriek. Zogenaemde fritten, halfverglaasde keramische grondstoffen, werden hier verwerkt. Na 1948 produceerde Ferro het emaille voor de gascomforen van de ATAG. In 1968 werd Ferro door ATAG overgenomen.⁸⁵ Uiteindelijk ging het bedrijf in 1998 verder als Ferro Techniek. Het bedrijf werkt nog als zodanig, de gebouwen zijn niet interessant.



Cat. 72.

Cat. 73. ETIG-24. Fa. Hemia, C. Missetstraat.

De machine- en constructiefabriek is tussen 1955 en 1961 vertrokken naar Zelhem. Als bedrijfsgebouw is het niet interessant.

Cat. 74. ETIG-25. N.V. ISEM Electrotechnische industrie, Melkweg 10-12 en Industriestraat 25.

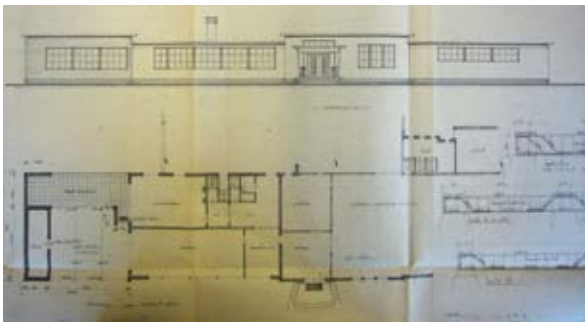
Ten behoeve van de kunstzijde-industrie ontwikkelde R.W.H. Hofstede Crull van de 'Vereenigde IJzerfabriek De Vijf' in de jaren twintig in samenwerking met de Algemene Kunstzijde Unie (AKU) een speciale spinkop (spinpot) voor het verspinnen van kunststofvezel, die niet door statische lading werd gestoord. Het resultaat werd in 1928 gepatenteerd en oprichting van een aparte onderneming volgde onder de naam 'Internationale Spinpot Exploitatie Maatschappij' (ISEM) met Hofstede Crull als directeur. Na het faillissement van 'De Vijf' in 1933, raakte de ISEM gelieerd aan de AKU. In 1938 verrees een zelfstandige fabriek aan de Melkweg 10-12. In 1947 waren er al meer dan 10.000 spinpotten verkocht. De fabriek aan de Melkweg werd in 1949 vernieuwd en voorzien van een kantoorgebouw, naar ontwerp van het bouwkundig planbureau van de AKU. In 1955 kwam een nieuwe vestiging gereed in de Hamburgerbroek op een terrein aan de Industriestraat 25. Naast het kantoorgebouw ontwierp de architect van het bouwkundig planbureau van de AKU, D. Masselink, in 1960 een flink fabrieksgebouw.⁸⁶ Met het verdwijnen van de kunstzijde-industrie hield de ISEM uiteindelijk ook op te bestaan. De gebouwen aan de Melkweg zijn gesloopt en van vestiging aan de Industriestraat resteert enkel nog het kantoorgebouw. Het terrein is in gebruik bij Connexxion.

⁸⁵ De Beukelaer, p. 276.

⁸⁶ Masselink & G.P. Beenker, 'Bedrijfspand N.V. I.S.E.M. te Doetinchem', *Bouw*, 16(1961)I, p. 296-298.

Cat. 75. ETIG-26. Komeetstaal Metaalwarenfabriek, Industriestraat 1.

Dit bedrijf werd in 1947 gesticht door A.A. en M.E. Merk. De eerste steen voor het gebouw naar ontwerp van H. Thijssen werd gelegd op 14 november 1947.⁸⁷ In het bedrijf werden verspanende gereedschappen gemaakt voor de metaalverwerkende industrie. Het gebouw met ingangsluifel heeft de karakteristieke vormen uit de wederopbouwperiode. In 1949 volgde een uitbreiding van de harderij. Onder leiding van H.J.L. Ovink werd de fabriek in 1954 uitgebreid; uitbreidingen van het kantoor werden in 1955, 1961 en 1985 gerealiseerd. Het bedrijf is verplaatst naar de Fabriekstraat 42 waar in 2008 een nieuw gebouw werd geopend van KIM Komeetstaal. Een deel van de oorspronkelijke gebouwen is momenteel in gebruik bij M.I.S. Doetinchem (gehandicaptenzorg, Montage, Inpak en Sealbedrijf). Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 75a.



Cat. 75b.



Cat. 75c.

⁸⁷ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 76. ETIG-27. N.V. Martens Brandkastenfabriek, Melkweg 5.

Dit bedrijf werd in 1879 door G. Martens opgericht als grof-, fijn- en hoefsmederij. In 1918 kreeg de toen brandkasten- en kluisdeurenfabriek van G. Martens en Zoon toestemming om de fabriek uit te breiden. Vermoedelijk zijn toen de gebouwen aan de Melkweg ontstaan, waar in 1920 100 personen werk vonden. Het bedrijf is in 1975 gefuseerd met Rosengrens. Uiteindelijk is aan de Mercuriusstraat 60 (De Huet) een nieuwe vestiging ontstaan onder de naam E.A. Rosengrens Benelux. Het bedrijf zelf is verplaatst naar Diemen, waar het wordt voort gezet als Rosengrens Martens, onderdeel van Gunnebo Nederland BV.

De gebouwen aan de Melkweg zijn onderdeel geworden van de Papierfabriek Doetinchem en beeldondersteunend.



Cat. 76.

Cat. 77. ETIG-28. N.V. Neerlandia, Hoofdstraat 16 Gaanderen.

Dit bedrijf werd in 1920 opgericht door Bernardus Johannes Pelgrim (1870-1961) voor het maken van emaille producten. In 1945 werd de emailleerfabriek verwoest. In het bedrijf werden wasmachines en centrifuges gemaakt. In 1969 fuseerde het met het naastgelegen Pelgrim (verg. Cat. 78) en produceerde verder tot de sluiting in 1980.

De gebouwen zijn in 2004 gesloopt.

Cat. 78. ETIG-29. N.V. Fabriek en Handelsmaatschappij Pelgrim, Hoofdstraat 12 Gaanderen.

Dit bedrijf werd in 1931 door B.J. Pelgrim opgericht en kwam voort uit de emailleerfabriek Neerlandia. In het bedrijf werden eerst haarden en kachels, later vooral gasfornuizen, kookplaten en wasemkappen geproduceerd. In 1969 fuseerde het bedrijf met het naastgelegen Neerlandia. Ook aan de Rijksweg 221 kwam een vestiging. In 1986 werd het bedrijf overgenomen door de in 1948 opgerichte ATAG keukenapparatuur. Nadat de ATAG-holding in 2000 werd overgenomen door de Europe Automatic Holding, werd de productie verplaatst naar een nieuwbouwpand in Duiven.

De gebouwen op beide locaties zijn in 2004 gesloopt.



Cat. 78.

Cat. 79. ETIG-30. N.V. Philips Condensatorenfabriek, IJsselstraat 18.

De oude fabriek van Nemaho, die in 1946 vrij komt, werd vervolgens door Philips gekocht om er de 78rpm grammofoonplaten van het label Decca te produceren. In 1949 wordt hiertoe een nieuwe fabriek gebouwd ten behoeve van de Philips Phonographische Industries (Cat. 79a).⁸⁸ Met de introductie van de vinylgrammofoonplaat wordt de productie naar elders verplaatst en komt de uitgebreide fabriek (Cat. 79b) in gebruik voor de productie van keramische condensatoren, kwartskristallen en later onderdelen voor videorecorders. In 1975 werkten hier 350 werknemers. Bij de herstructurering van dit concern werd in 1995 de crystal- en oscillator divisie door Philips verkocht aan het Amerikaanse Saronix BV, die hier met 88 werknemers tot het faillissement in 2002 produceerde. In 2003 is door Gelders Genootschap onderzoek gedaan naar de cultuurhistorische, stedenbouwkundige en architectonische waarden van het complex. Mede op grond hiervan adviseerde de monumentencommissie het ketelhuis, de schoorsteen en de portierswoning te bewaren. De rest van de gebouwen werden in 2004 gesloopt in afwachting van de bouw van circa 200 nieuwbouwwoningen naar plannen van architectenbureau De Zwarte Hond. De gebouwen zijn op de schoorsteen en een stukje ketelhuis na (Cat. 79c) in 2004 gesloopt. De resterende delen zijn gemeentelijk monument.



Buizen- en condensatorfabriek van de Industrie Philips te Doetinchem.
Architect: Philip Broekman

Cat. 79a.



Cat. 79b.



Cat. 79c.

⁸⁸ In 1962 opgegaan in Phonogram.

Cat. 80. ETIG-31. N.V. Vulcaansoord, Vulcaansstraat, Gaanderen.

Dit bedrijf werd in 1821 net over de gemeentegrens in Terborg gesticht door een vennootschap van J. Baron van Nagell, C. Baron van Nagell, dr. J.J.S. van Raesveld, B. Westerveld en C. Schmidt. In 1829 werd het bedrijf geheel eigendom van dr. J.J.S. van Raesveld en na zijn dood in 1857 kwam het onder leiding van B.A. Reijgers. Ter verbetering van het gietijzer was in 1848 een koepeloven in gebruik genomen en in 1861 volgde de oprichting van een emailleerfabriek. De hoogovengang werd in 1892 gestaakt. De fabriek was in 1867 verkocht aan Gustaaf van Ditzhuijzen, later opgevolgd door zijn zoon Henry van Ditzhuijzen. In 1957 volgde een modernisering van het machinepark en het jaar daarop een verbintenis met de Amerikaanse Siegler Corporation om in licentie oliehaarden te produceren. Dit bedrijf kreeg in 1965 de meerderheid van de aandelen in bezit. In 1973 werd het verkocht aan de Amerikaanse zakenman Bill Howard, die het bedrijf saneerde, waarna het in 1976 failliet ging. De gebouwen zijn gesloopt.

Cat. 81. ETIG-33. N.V. Ibelco, Groot Hagen 1.

Dit bedrijf komt voort uit de erfenis na faillissement van 'De Vijf' in 1933. Het kreeg eerst de naam 'De Zes', maar dat werd al snel veranderd in de Industriële Belangen Compagnie (Ibelco). Het bedrijf produceerde weegschalen, snijmachines en koffiemolens. In 1968 werd het onderdeel van het Japanse bedrijf Kowado. In 1970 kwamen de gebouwen leeg te staan. De gebouwen zijn in 1979 gesloopt.

Cat. 82. *-c. 1900. Jaartsveld wegebouw, Vinkenstraat 5, Gaanderen.

Het bedrijf bestaat uit een werkplaats, de zogeheten winterwerkplaats, gebouwd rond 1900, mogelijk ten behoeve van het onderhoud van de bedrijfslocomotief van Vulcaansoord. Deze werkplaats werd in 1928 gekocht door N.V. Jaartsveld Wegengebouw Maatschappij en kort daarop vergroot met een zogeheten zomerwerkplaats.⁸⁹ Op het nabijgelegen terrein, eveneens in bezit van Jaartsveld, verrezen in 1930 fabrieksgebouwen voor de productie van koudasfaltbeton onder de naam Colprovia.⁹⁰ De productie daarvan stopt voor 1940. In 1951 worden de Colprovia-gebouwen gekocht door T.J. Pelgrim voor de productie van wasmachines. Na wat bewonerswisselingen worden de Colprovia-panden uiteindelijk in 2007 gesloopt. De zomer- en winterwerkplaats bleven bezit van Jaartsveld, dat onderdeel is geworden van de Van den Herik Groep in Sliedrecht en verhuisd is naar de voormalige gemeentewerf in Varsseveld. De beide gebouwen zijn sinds 2006 gemeentelijk monument.



Cat. 82.

⁸⁹ In 1848 gesticht door de stratenmaker Gradus Jaartsveld uit Silvolde.

⁹⁰ Redelijkheid, Rob de, 'Oude werkplaats Jaartsveld begint aan een nieuw leven', *Kronyck*, 32(2008)128, p.2-15.

Cat. 83. *-1925. Machinefabriek, Spinbaan 11-17.

Dit bedrijf werd in 1925 aan de Spinbaan gesticht door W.M. Eymers. Na de oorlog werd de smederij uitgebreid tot machinefabriek. Daartoe werd ook het naastgelegen woonhuis aangekocht, dat circa 1930 voor slager R. Mulder was ontworpen door J.A.H. Stap.⁹¹ Op het pannenzadeldak staat aan beide zijden de naam "Eijmers" geschreven. In 1950 werd in eigen beheer de werkplaats uitgebreid, waarna naar plannen van F.A. Bruininkweerd respectievelijk een werkplaats annex smederij (1956), kantoor (1960) en tekenkamer (1963) werden aangebouwd. In 1967 volgden nog een trafohuis en in 1970 een constructiewerkplaats. Het bedrijf werkt nog als zodanig. Nader onderzoek naar de diverse gebouwen op het terrein is gewenst.



Cat. 83.

Cat. 84. *-1930. Fa. H.J. Senten blik-, plaat- en lakwarenfabriek, Rijksweg 152-154, Gaanderen.

De blikwarenfabriek werd in 1930 opgericht en produceerde huishoudelijke artikelen, zoals stofblikken. In 1946 werd naar ontwerp van H.Th. Ernst een loods op het achterterrein gebouwd en in 1948 volgde de verbouwing van het woon- en winkelpand naar plannen van A. Zwaan.⁹² Een uitbreiding van de werkplaats en de bouw van een loods werden verzorgd door J. Gerritsen uit Terborg. Na sluiting van de fabriek is het gebouw in gebruik bij een antiekhandel. De gebouwen zijn karakteristiek, maar verder niet interessant.



Cat. 84.

⁹¹ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁹² Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 85. *-1936. Draadindustrie H.J. Zandvoort, Holterweg 193.

Dit bedrijf werd in 1936 gesticht als draadkabelfabriek door H.J. Zandvoort. Naar plannen van A. Zwaan werd de fabriek in 1948 verbouwd en bestond het uit een spijkermakerij, poets- en pakruimte en beitserij. Het bedrijf ging zich toeleggen op de productie van gespecialiseerde draadnagels van verschillende metalen en verhuisde in 1974 naar Grutbroek 50 onder de naam Zandvoort Draadindustrie BV Fabriek van Speciaalnagels.

De gebouwen bestaan nog en zijn interessant.



Cat. 85.

Cat. 86. *-1946. Chr. Lammerts, Ambachtstraat 18.

De smederij en constructiewerkplaats werd in 1946 op deze plaats gebouwd naar ontwerp van H. Thijssen.⁹³ Het bedrijf komt nog niet voor in de Industrietlas van 1955, vermoedelijk omdat er toen minder dan tien arbeidskrachten werkten.

Het gebouw staat momenteel leeg en is een karakteristiek voorbeeld van een metaalverwerkingsbedrijf.



Cat. 86a.



Cat. 86b.

⁹³ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 87. *-1948. Erika Fa. W. Kamermans, Spinbaan 19.

Dit bedrijf, een reparatiewerkplaats voor electromotoren, werd in 1948 opgericht voor W. Kamermans naar ontwerp van H. Thijssen.⁹⁴ In 1963 werd een trafohuisje toegevoegd. Het gebouw is momenteel in gebruik bij Slijperij Van Hal C.V. Het gebouw is beeldondersteunend.



Cat. 87.

Cat. 88. *-1949. Fa. W. Bongers, Industriestraat 33.

Dit bedrijf werd in 1949 opgezet als smidsbedrijf, maar komt in de Industrieatlas van 1955 nog niet voor. In 1961 staat het wel vermeld als Machine- en Apparatenfabriek. Later werd het ook las- en constructiebedrijf waar in 1990 circa dertig personen werkten.⁹⁵ De gebouwen zijn niet interessant.

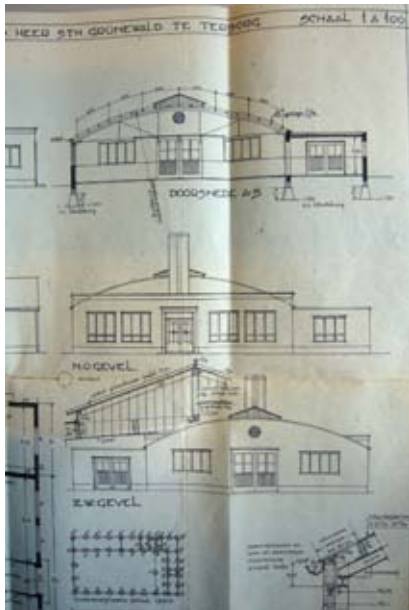
⁹⁴ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

⁹⁵ De Beukelaer, p. 361-362.

Cat. 89. *-1961. **S.Th. Grünewald, Slakweg 4, Gaanderen.**

Dit bedrijf werd in 1961 gesticht door S.Th. Grünewald onder de naam 'Terborgh' als metaalwarenfabriek en kunststofperserij. Naar plannen van P.C. Rijkse uit Arnhem verrees in 1961 een fabriekshal met licht gebogen dak annex kantoor.⁹⁶ Na overlijden van de oprichter in 2001 is het gebouw niet meer als zodanig in gebruik.

Het gebouw is karakteristiek.



Cat. 89b.

Cat. 89a.

Cat. 90. *-1967. **Metaalwarenfabriek Schurink, Ribesstraat 2-2a, Gaanderen.**

Dit bedrijf werd in 1967 gesticht voor G.J. en J.Th. Schurink als metaalwarenfabriek. Naar plannen van W. Vrieze uit Varsseveld verrees in 1969 een fabriekshal met licht gebogen dak met ervoor een losstaand kantoordeel. De hal kent een staalconstructie van dunne gebogen spantjes uitgevoerd door W. Bussink uit Varsseveld. Uitbreidingen volgden in 1969 en 1971 met een tweede hal aan de noordzijde. Het gebouw is momenteel deels in gebruik bij Alex meubelen.

Het gebouw is karakteristiek.



Cat. 90.

⁹⁶ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Textiel-, leder- en kledingindustrie

Cat. 91. ETIG-14. N.V. v/h D. Droge en Zn., J.F. Kennedylaan.

Deze confectiefabriek maakte herenbovenkleding en had een filiaal in 's-Heerenberg. In de Industrieatlas van 1961 en later is er sprake van Orcon's Kleding Industrie NV aan de Atjehstraat 23. Op enig moment is de productie verplaatst naar de Gildenstraat onder de naam Orcon werkkleding.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 92. ETIG-15. N.V. Lederwaren- en metaalfabriek Efkade, Frederik Hendrikstraat 28.

Over deze fabriek is weinig bekend.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 93. ETIG-16. Fa. Eltex. Elastiek-, leder- en textielfabriek, Spinbaan 9.

Over deze fabriek, die in de Industrieatlas van 1970 als opgeheven staat vermeld, is verder weinig bekend.

De gebouwen zijn verdwenen.

Cat. 94. ETIG-17. Lederwarenfabriek De Gulden Stift, Industriestraat 23.

Dit gebouw werd in 1952 ontworpen naar plannen van J.A.H. Stap voor J.H. Hess. In 1953 werd een opslagruimte toegevoegd en in 1963 en 1965 volgen er uitbreidingen naar plannen van Piet de Vries.⁹⁷ Op enig moment is het bedrijf naar Arnhem vertrokken. Momenteel is het in gebruik als Denksportcentrum Doetinchem.

De gebouwen zijn beeldondersteunend.



Cat. 94.

⁹⁷ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Cat. 95. ETIG-20. N.V. Lederwarenfabriek Wikedo, Industriestraat 15.

De vermoedelijk uit de jaren vijftig daterende fabriek werd in 1960 aan de achterzijde uitgebreid in opdracht van W.C.A. Keuben naar plannen van J. Smeitink.⁹⁸ Het gebouw is momenteel deels in gebruik bij Autopoetscentrale Gerritsen.

De gebouwen zijn beeldondersteunend.



Cat. 95.

Cat. 96. *-c. 1960. Twentse Confectie Unie, Rijksweg 112, Gaanderen.

In de Industrietlas van 1961 genoemd als Confectiebedrijf P.J. Blom N.V., werd het pand gebouwd als filiaal van de Enschedese confectiefabriek. Achter de bebouwing aan de straatwand verrees rond 1960 een confectieatelier. Het gebouw is nu in gebruik als onderdeel van het All in one Outlet Center (kampeer- en outdoorartikelen) aan de straatzijde.

De gebouwen zijn niet interessant.



Cat. 96.

⁹⁸ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

Nutsbedrijven

Gas

Cat. 97. ETIG-35. Gemeentelijke Gasfabriek Doetinchem, Europalaan.

De gasfabriek werd in 1863 in gebruik genomen.⁹⁹ Met de komst van het aardgas, waartoe in 1958 een ontvangstation werd ingericht, werd het gemeentegas overbodig. De gebouwen werden in 1972 gesloopt en op deze plaats loopt nu de Europabrug.

De gebouwen zijn gesloopt.

Cat. 98. *-c. 1970. Gamog NV, Industriestraat 32.

Dit bedrijf, de Gas Maatschappij Oost-Gelderland uit Zutphen opgericht in 1954, stichtte hier circa 1970 een nevenvestiging. De Gamog is in 1999 opgegaan in N.V. Nuon. Daarna is het gebouw in gebruik genomen door de Stichting Radar. Uit de bouwtijd dateert interessante monumentale kunst.

Het gebouw is beeldondersteunend, de monumentale kunst is belangwekkend.



Cat. 98a.



Cat. 98b.

⁹⁹ SARA 0358, Gemeentelijke Gasfabriek Doetinchem, 1860-1960. Dit archief leverde geen extra informatie op.

Water

Cat. 99. ETIG-36. **Kantoorgebouw N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland, Terborgseweg 63.**

Dit gebouw uit circa 1880 werd in 1920 omgevormd tot Hotel Emma en later in gebruik genomen als bretel- en dassenfabriek. Na 1968 is het enige jaren in gebruik geweest als kantoorgebouw voor de Waterleidingmaatschappij Oost-Gelderland tot de nieuwbouw verderop aan de Terborgseweg gereed was.

Het gebouw is een gemeentelijk monument.



Cat. 99.

Cat. 100. *-1938. **Watertoren N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland, Oude Terborgseweg 208.**

De toren van 40,6 meter hoogte werd in 1938 gebouwd naar ontwerp van G.J. Postel en bevat twee rechthoekige betonnen vlakbodemreservoirs met elk 180 m³

Het gebouw is een rijksmonument.



Cat. 100.

Cat. 101. *-1938-1939. OMP station De Pol, Hulleweg 3-7.

Dit waterpompstation werd 1938-1939 gebouwd. Het loopt in stijl vooruit op de architectuur van de Wederopbouw. Tot het complex behoren ook twee trafohuisjes. In 1974 verrees er een dienstwoning bij.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 101a.



Cat. 101b.

Elektriciteit

Cat. 102. ETIG-37. Kantoorgebouw N.V. P.G.E.M. Electriciteitsmaatschappij, Grutstraat 31-33.

Dit kantoorgebouw van de PGEM werd in 1930 verbouwd door Hendrik Fels en kreeg vermoedelijk toen zijn huidige gevel. Een plan tot verbouwing in negen wooneenheden in 1980 werd in 1981 uitgevoerd. Op de begane grond is het Starink-instituut ondergebracht. Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 102.

Cat. 103. *-1935. Onderstation P.G.E.M., Keppelseweg 131.

In 1927 werd een terrein gekocht ten behoeve van de bouw van een 50.000 volt station. In 1935 werd aan G.L. van Straaten de opdracht verleend voor het ontwerp van een 10.000 volt schakelhuis. (Cat. 103a).¹⁰⁰ Hij ontwierp tevens een dubbele dienstwoningen voor twee monteurs en hun gezinnen (nrs. 133-135). Circa 1950 werden er naar plannen van H. Fels nog twee dienstwoningen toegevoegd (nrs. 137-139) (Cat. 103b) en kwam op het terrein een tweede onderstation te staan (Cat. 103c).

Het schakelhuis is rijksmonument (de andere gebouwen niet).



Cat. 103a.



Cat. 103b.



Cat. 103c.

¹⁰⁰ Straaten, G.L. van, '10.000 volt schakelhuis voor de Provinciale Geldersche Electriciteits Maatschappij aan den Keppelscheweg te Doetinchem', *Bouwkundig Weekblad Architecture*, 58(1937)36, p. 350-351.

Cat. 104-112. * Trafhuisjes.

Op verschillende plekken in de Gemeente Doetinchem verzezen vanaf 1919 trafhuisjes. Een compleet overzicht kan hieronder niet worden gegeven, wel een overzicht van een aantal karakteristieke gebouwen.¹⁰¹ De meest rijk uitgevoerde is die aan de Varsseveldseweg bij 271 (circa 1922) met een tegelopschrift 'Provinciale Electriciteitswerken', vervaardigd door Goedewaagen te Gouda (Cat. 104.). Tot de varianten uit de jaren dertig behoren Nieuwe Kerkweg bij 61 te Nieuw-Wehl (1930) (Cat. 105), Auroraweg 11 te Dichteren (circa 1925) (Cat. 106) en Terborgseweg bij 52 (circa 1935) (Cat. 107). Voorbeelden van gebouwen met toepassing van glazen bouwstenen zijn Kruisbergseweg/hoek Klootsemastraat (circa 1930) (Cat. 108) en Keppelseweg bij 6 (circa 1930) (Cat. 109). Uit de periode van de Wederopbouw stammen Diepengoorsestraat bij 7 te IJzevoorde (Cat. 110), Hamburgerstraat achter 12 (Cat. 111) en Nieuwe Sluisweg ong. (circa 1963) (cat. 112).

De genoemde trafhuisjes zijn alle karakteristiek.



Cat. 104.



Cat. 105.



Cat. 106.

¹⁰¹ Crols, Roger & Taco Hermans, *Trafhuisjes: Gelderse Monumenten Reeks*, Utrecht 1995.



Cat. 107.



Cat. 108.



Cat. 109.



Cat. 110



Cat. 111.



Cat. 112.

Post en telefoon

Cat. 113. *-1918. Postkantoor, Burg. Van Nispenstraat 2-4.

Het postkantoor werd in 1918-1920 gebouwd naar ontwerp van J. Crouwel.¹⁰² De natuurstenen wapenschilden ter weerszijden van de ingang zijn ontworpen door beeldhouwer Willem Brouwer. Het gebouw was ook in gebruik als kantoor van de Rijks Post Spaarbank. Na opening van het nieuwe postkantoor Hofstraat 12 is het buiten gebruik gesteld. Het gebouw is een rijksmonument.



Cat. 113a.



Cat. 113b.

¹⁰² Knibbeler, Thieu & Roger Crols, *Postkantoren: Gelderse Monumenten Reeks*, Utrecht 1994, p. 32.

Cat. 114. *-c. 1960. **Telefooncentrale, Hovenstraat 8.**

Het telefoongebouw, gebouwd kort voor 1950, werd in 1966 uitgebreid naar plannen van C.A. Wijnhorst van de Rijksgebouwendienst (Cat. 114a).¹⁰³ Verdere uitbreiding volgde in 1975, de straalmast verrees in 1987.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 114a.



Cat. 114b.

¹⁰³ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier. De oudste bouwtekening ontbreekt. Liemburg, A.J., *Vijftig jaren N.V. Aannemersbedrijf J. van Egteren & Zoon*, Enschede 1950, foto van kort na de bouw.

Gemeentewerken

Cat. 115. ETIG-45. Gemeentewerken, Van Ostadestraat 1-5.

Op de woning nr. 1 staat op de gevelsteen te lezen '1 mei 1925 B.H. ter Steeg / Wilhelmina ter Steeg-Lankhorst'. Mogelijk is het magazijngebouw, dat vermoedelijk ook in 1925 is gebouwd, in 1954 aangekocht door de gemeente Doetinchem om daar de werkplaatsen, garages en magazijnen van de dienst van Gemeentewerken onder te brengen. In ieder geval is in 1985 een deel van het bedrijfsgebouw tot woonhuis omgevormd. De rest is in gebruik als showroom voor Van der Woude interieurs. Het gebouw Gemeentewerken van Doetinchem bevindt zich nu Havenstraat 80.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking voor gemeentelijke bescherming.



Cat. 115

Infrastructuur en waterbouw

Spoor- en tramwegen

Cat. 116. ETIG-43. Gebouwen Geldersche Stoomtramweg Maatschappij, Keppelseweg 9-19.

Ten behoeve van de in 1881 opgerichte GTSM werd aan de Keppelseweg een tramstation annex stationskoffiehuis in gebruik genomen (nrs. 9-11). Ernaast verrees naar plannen van H.J.L. Ovink sr. (1836-1925) het directiekantoor (nrs. 13-19) (Cat. 116a). Van alle andere dienstgebouwen en ook de later overgenomen gebouwen van de in 1900 opgerichte Tramweg-Maatschappij Zutphen-Emmerik na de omvorming tot Gelderse Vervoer Maatschappij in 1993 is niets overgebleven. Het directiekantoor is enige tijd in gebruik geweest als Slavenburgs Bank (Cat. 116b).

Het tramstation en de kantoorgebouwen zijn gemeentelijk monument.



Cat. 116a.



Cat. 116b.

Stations

Cat. 117. *-1959. Station Doetinchem Wijnbergen, Winnipegstraat 2.

Het station werd in 1959 gebouwd naar ontwerp van W. Kloos. De halte werd in 1965 Doetinchem West genoemd en in 1985 uit bedrijf genomen.¹⁰⁴ Het is momenteel in gebruik als kantoor voor Hectas Schoonhouden.

Het gebouw komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 117.

Cat. 118. *-1973. Station Wehl, Stationsstraat 31, Wehl.¹⁰⁵

Het station uit 1884 werd in 1915 uitgebreid en in 1972 gesloopt. De nieuwbouw uit 1973 is van de hand van C. Douma.

Het gebouw valt buiten de inventarisatie.

Cat. 119. *-1983. Station Doetinchem, Stationsplein 4.¹⁰⁶

Het station uit 1884 werd in 1916 aan de linker zijde met een hoger gebouw uitgebreid. Het is in 1983 afgebroken. In dat jaar kwam de nieuwbouw gereed naar ontwerp van ir. P.A.M. Kilsdonk. Het kunstwerk de drie stalen 'wachters' werden gemaakt door Dick de Wit.

Het gebouw valt buiten de inventarisatie.

Cat. 120. *-1985. Station Doetinchem De Huet, Rode Kruisplein.

Het station werd in 1985 gebouwd naar ontwerp van J. Bak van Articon.¹⁰⁷

Het gebouw valt buiten de inventarisatie.

¹⁰⁴ Douma, C., *Stationsarchitectuur in Nederland 1938-1998*, Zutphen 1998, p. 73.

¹⁰⁵ Douma, p. 136.

¹⁰⁶ Douma, p. 190.

¹⁰⁷ Douma, p. 201.

Wegen, bruggen en kunstwerken

Cat. 121. *-1885. Spoorbrug, Wijnbergseweg ong.

De brug die vermoedelijk uit 1885 dateert, is gemaakt van geklonken stalen onderdelen en is voorzien van een hefdeel in het midden. Aan de noordzijde van de brug is begin eenentwintigste eeuw een fietsbrug gebouwd.

De brug komt mogelijk in aanmerking voor gemeentelijke bescherming.



Cat. 121.

Sluizen en waterwegen

Cat. 122. *-1956. Sluis annex stuw De Pol, Nieuwe Sluisweg ong.

De sluis annex stuw werd in 1956 in de Oude IJssel gebouwd net bovenstrooms van de monding van de Bielheimerbeek.

De sluis is beeldondersteunend.



Cat. 122.

Onderwijs en opleiding

Beroepsscholen

Cat. 123. *-1963. R.K. L.T.S., Fabriekstraat 16.

Door de 'Stichting R.K. lagere technische school voor Doetinchem en omstreken' i.o. met in het bestuur de fabrikant Antonius Josefus Overling, de ambtenaar Wilhelmus Sluiter en het hoofd der St.-Jozefschool Josef Bernardus Gerhardus Wolters werd in 1961 een verzoek aan de Gemeente gericht, waarop B&W afwijzend beschikten. Toch kwam er in 1961 een tijdelijk schoolgebouw aan de Ambachtstraat in gebruik en kon men op 1 september 1963 een nieuw gebouw aan de Fabriekstraat in gebruik nemen, naar ontwerp van het architectenbureau Van Remmen en Langeveld te Velp.¹⁰⁸ De school kwam onder leiding te staan van directeur B.Th. Janssen.

Het gebouw is op een onbekend moment afgebroken.

Cat. 124. *-1969. R.K. U.T.S., Burg. Van Nispenstraat 5-7.

Door de 'Stichting R.K. U.T.S. te Doetinchem i.o.' onder voorzitterschap van Mr. A.J.M. Sweens werd in 1959 een verzoek aan de Gemeente gericht, waarop B&W afwijzend beschikten. Toch kwam er in 1964 goedkeuring en vond de school tijdelijk onderdak in het Wilhelminaziekenhuis. Na 1968 volgde huisvesting aan de Burg. Van Nispenstraat 5-7 in het oude R.K. St.-Luger College,¹⁰⁹ waarna in 1969 op het Grutbroek aan de J.F. Kennedylaan een nieuwe school in gebruik werd genomen.

Het gebouw is op een onbekend moment afgebroken.



Cat. 124.

¹⁰⁸ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 1688 Bijzondere Lagere Technische School, stichting 1960-1963. Bouwkosten school fl. 435.105.

¹⁰⁹ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 1689 Bijzondere Uitgebreid Technische School, stichting 1958-1967.

Cat. 125. *-1952. Gemeentelijke Landbouwhuishoudschool, Julianaplein/Spoorstraat.

De Geldersche Maatschappij van Landbouw nam in 1946 het initiatief tot de oprichting van een gemeentelijke huishoudschool voor meisjes. Het ontwerp was door directeur gemeentewerken A.W. van Dijkhuizen opgedragen aan J. Hellenthal van Gemeentewerken die daartoe onder meer een huishoudschool in Veendam had bezocht. In 1949 werd het plan goedgekeurd, waarna de bouw volgde door Bredero's Bouwbedrijf uit Utrecht.¹¹⁰ Na opening op 6 juni 1952 kwam het onder leiding te staan van Mej. Willemsen en later van Mej. D. IJzerdraat. Op een bepaald moment bood het onderdak aan de 'Kemnade'.

Het gebouw is in 2007 gesloopt.

Cat. 126. *-1961. R.K. Huishoudschool Mater Dei, Acacialaan.

Door de 'Stichting R.K. Huishoudschool voor Doetinchem en Omgeving' werd door hetzelfde bestuur als van de R.K. L.T.S. (Zie Cat. 123) in 1955 een verzoek aan de gemeente gericht, waarop B&W positief beschikten. In 1958 volgde rijksgoedkeuring en naar ontwerp van A.W.M. Giesen de bouw van een school, die op 15 mei 1961 in gebruik werd genomen en onder leiding stond van mej. G.H. Hulsman. Na de oprichting van de Mater Amabiliscursus in 1961 werd de school in 1966 uitgebreid.¹¹¹

Het gebouw is op een onbekend moment afgebroken.

Cat. 127. *-1969. Chr. Middelbare Landbouwschool, Vondelstraat.

De Geldersche Maatschappij van Landbouw, uitgaande van de Gelderse Chr. boeren- en tuindersbond nam in 1949 het initiatief tot het oprichten van een Chr. Landbouwwinterschool. In 1954 zegde B&W toestemming toe en in 1956 volgde Rijksgoedkeuring. De school werd in 1956 tijdelijk onder gebracht op Varsseveldseweg 128, waarna in 1969 een nieuwe school gereed kwam aan de Vondelstraat 2, met Ir. S. Kingma als directeur.¹¹² Het gebouw diende later als praktijkschool.

Het gebouw is op een onbekend moment afgebroken.

¹¹⁰ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988), Inv.nr. 1691 Bijzondere Landbouwhuishoudschool, bouw 1946-1952. Bouwkosten fl. 144.977.

¹¹¹ SARA 0313, Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988); Inv.nr. 1695 Bijzondere Huishoudschool, 1954-1956.

¹¹² SARA 0313 Gemeentebestuur Doetinchem, (1921) 1945-1969 (1988); Inv.nr. 1698 Bijzondere Middelbare Landbouw(winter)school, 1946-1970.

Cat. 128. *-1946. Chr. Kweekschool 'Groen van Prinsterer', Julianaplein 2.

Ter vervanging van de in 1945 verwoeste voorganger verrees in 1946 een nieuw gebouw naar ontwerp van de architecten W. Hebly uit Aalten en B. van Heijningen. In 1949 volgden de verbouwing van de conciërgewoning (later gesloopt) en uitbreidingen in 1954 en 1961. Nadat in 1984 de Rijkskweekschool en de Chr. Kweekschool opgingen in de Iselinge Hogeschool, wordt het gebouw benut door de Stichting Volksuniversiteit. Thans ook in gebruik bij het Graafschap College (Educatie en Scholing).

Het gebouw is nog als school in gebruik en komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 128.

Cat. 129. *-1947. Voorm. Rijkskweekschool, Van Dijkweg 53, nu Graafschap College Handel en Logistiek.

De Rijkskweekschool werd gebouwd in 1947 naar plannen van directeur gemeentewerken A.W. van Dijkhuizen. In 1953 volgde de bouw van een handenarbeidlokaal. In 1984 samengegaan met de Chr. Kweekschool 'Groen van Prinsterer'.

Het gebouw is nog als school in gebruik, beeldondersteunend en ondergaat een verbouwing.



Cat. 129.

Cat. 130. *-1953. Algemene Technische School, C. Missetstraat 1.

In 1949 werd door de Vereniging 'de ambachtsschool voor Doetinchem e.o.' het initiatief genomen tot de bouw van een nieuwe technische school met G. Mulder als directeur. In 1953 maakte F.A. Bruininksweerd een ontwerp.¹¹³ Van zijn hand zijn ook het gymnastieklokaal uit 1954 en de vleugel uit 1961 met kapconstructie van de NV Nemaho. In het gymnastieklokaal zijn sgraffitti van Jan van Goethem (*1930).

De praktijklokalen van de school zijn voorzien van monumentale sheddaken.

Na verhuizing van 't Brewinc school voor VMBO naar de in 2004 gestarte nieuwbouw aan het Zaagmolenpad (nu Metzo College genoemd), wordt de oude school herontwikkeld tot Brewinc cultuurcluster in samenwerking van Johan de Wachter Architects en projectontwikkelaar WAM & Van Duren uit Winterswijk.

De school bestaat nog en wordt herontwikkeld en komt mogelijk in aanmerking als Wederopbouwmonument.



Cat. 130.

Cat. 131. *-1962. R.K. Lagere Landbouwschool, Isidorusstraat 10, Wehl.

Het gebouw werd in 1962 gebouwd als landbouwschool met onderwijzerswoning. Het is in 1989 in gebruik genomen door het installatiebedrijf Koster. In Wehl is dit het enige restant van een wederopbouwschool.

De vm. school bestaat nog en is interessant.



Cat. 131.

¹¹³ Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem, panddossier.

BRONNEN EN LITERATUUR

Literatuur

- Bakker, J. & W. Besemer, *125 jaar Misset: Blad(er)en in de tijd*, Doetinchem 1998.
- ‘Bedrijfspan N.V. I.S.E.M. te Doetinchem’, *Bouw*, 16(1961)I, p. 296-198.
- Berendsen, W.J.H., ‘De stoomtimmerfabriek aan de Stationsstraat’, *Heerlijk Nijjs*, (1994)20, p. 14-26.
- Beukelaer, Hans de, *Nijver in het groen: Twee eeuwen industriële ontwikkeling in Achterhoek en Liemers*, Doetinchem 1990.
- Boogman, J.C. en S. Oosterhaven (red.), *Geschiedenis van Doetinchem*, Doetinchem/Zutphen 1986.
- Crols, Roger & Taco Hermans, *Trafohuisjes: Gelderse Monumenten Reeks*, Utrecht 1995.
- Dendermonde, Max, *De wereld van vandaag: Na vijftig jaar Vredestein*, Enschede 1959.
- Dinkla, Guus, *Doetinchems Verdwenen Verleden in 100 nagelaten beelden*, Doetinchem 2007.
- Directie van den arbeid, *De Fabrieken en werkplaatsen vallende onder de veiligheidswet*, Den Haag 1912.
- Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland (ETIG), *Gemeente Doetinchem: welvaartsbronnen en ontwikkelingsmogelijkheden*, Arnhem 1955.
- Everwijn, J.A.C., *Beschrijving van handel en nijverheid in Nederland*, ‘s-Gravenhage 1912 (drie delen).
- *Expansief Doetinchem*, Doetinchem 1969.
- Godsschalk, J., S. Grit & A.K. Kisman, *Doetinchem in vervagende beelden: Deel 2 Zwerftochten in en rondom Doetinchem*, Doetinchem 2006.
- Graaf, Gerard M. van de, *Van Achterwehl naar Nieuw-Wehl: De geschiedenis van een dorp*, s.l. s.a.
- Grit, S. & A.K. Kisman, *Doetinchem in vervagende beelden: Veranderingen in de tweede helft van de twintigste eeuw*, Doetinchem 2000.
- Hardeveld, B. van & G.J.B. Stork, *Doetinchem vroeger en nu bekeken*, Doetinchem 1986.
- Hengeveld, D.J., *Het gelamineerde hout in Nederland: De geschiedenis van de Nemaho*, Delft 1979.
- Heusinkveld, Evert, *Lokaalspoorwegen in Twente en de Achterhoek*, Haarlem 1998.
- Kisman, A.K., *Hamburgerstraat Zakelijk bekeken*, Doetinchem 1986.
- *Korte geschiedenis van een Gelders Streekvervoer Bedrijf: Zeventig jaar “Gel-*

- dersche Tramweg-Maatschappij” 27 juni 1951, Doetinchem 1951.*
- Liemburg, A.J., *Vijftig jaren N.V. Aannemersbedrijf J. van Egteren & Zoon*, Enschede 1950.
 - Loeff, Karel, *Fabrieksgebouwen: Categoriiaal onderzoek wederopbouw 1940-1965*, Laren 2006.
 - Lureman, Rob, Jan Steijntjes & Gon Boekkooi, *‘n Monument voor een monument: Beeldbepalende bouwwerken in Doetinchem en omgeving*, Doetinchem 1984.
 - ‘Sluitstuk van scholencomplex te Doetinchem: Lokalen voor gymnastiek en handenarbeid’, *Baksteen*, 7(1965)5, p. 10-11.
 - Smit, Jan & Brord van Straalen (red.), *IJzergieterijen langs de Oude IJssel 1689-heden*, Utrecht 2007.
 - Steijntjes, Jan, Jan Stap & S. Oosterhaven, *Kijk op oud en nieuw Doetinchem*, Doetinchem 1980.
 - Stork, G.J.B., *Doetinchem vroeger en nu 1 en 2*, Enschede 1971 en 1972.
 - Vredenberg, Jan, *‘Trotse Kastelen en Lichtende Hallen’: Architectuur van electriciteitsbedrijven in Nederland tot 1960*, Utrecht 2003.
 - Westerman, J., *Waardstelling Bedrijfscomplex Jaartsveld bv te Gaanderen (Gemeente Doetinchem)*, Arnhem 2006.

Referenties

- Damrich, Nicola e.a., *Industriebauten in Gera*, Gera 2002.
- Heuvel, Marijke van den & René de Kam, *Fabriekssporen: Industrieel erfgoed in de gemeente Utrecht*, Utrecht 2008.
- Hebly, Arjan e.a., *Het Overzicht: Cultuurhistorische waardstelling naoorlogse bedrijventerreinen*, Zwolle 2008.

Bronnen

SARA Streekarchief Regio Achterhoek

- diverse archieven
- *Algemeen adresboek Stad- en Ambt Doetinchem voor de jaren 1917-1918*, Uitgave N.V. Drukkerij De Vlijt, Ambt Doetinchem.
- *Adresboek der gemeente Doetinchem 1937*. (ook adresboek 1938, als zelfde beschouwd).
- *Het NUHA-Adresboek voor Doetinchem 1967*, Amsterdam 1967. Nederlandse Uitgeverij van Handelsinformatie.
- *Overzicht der verslagen van den toestand der Provincie Gelderland over de jaren 1860 tot en met 1875*, Arnhem 1878.

Bouw- en woningtoezicht gemeente Doetinchem

- diverse panddossiers

BIJLAGE 1

Industrieatlas 1955 (Industrieën met meer dan 20 arbeidskrachten)

No.	Cat.	Naam bedrijf	Soort bedrijf
1		C.V. Erven J. Holtslag	Beton & Cementwarenindustrie, bouwmat.
2		Fa. v/h G.J. Schoot	Steenhouwersbedrijf
3	C	Fa. H.J. Tiecken	Betonwarenfabriek, bouwmaterialen
4	E	C. Misset N.V.	Drukkerij, uitgeverij
5	A	Fa. Gebr. Achterhof	Houthandel en meubelfabriek
6	A	Fa. Bulten en Wibbelink	Houthandel en meubelfabriek
7		Fa. Roenhorst & Zn.	Bouwmaterialen, klompenfabriek
8	D	N.V. Houthandel Doetinchem Meubelfabriek	Parket
9	B	N.V. Houthandel v/h G.J. Horsting	Houtbedrijf
10		Fa. Gebr. Hogenkamp	Klompenfabriek, anno 1877
11	C	N.V. Mogendorff's Meubelindustrie	Meubelfabriek
12	E	N.V. ‚Nemaho‘	Houtindustrie
13	A	N.V. Schelling en Zoon	Stoelenfabriek
14		N.V. v/h D. Dröge en Zn.	Confectieindustrie
15	C	N.V. ‚Efkadé‘	Lederwarenindustrie
16	B	Fa. Eltex	Lederwarenindustrie
17	C	‘Gulden Stift‘	Lederwarenindustrie
18	D	‘Vasad‘ N.V.	Lederwaren- en metaalwarenindustrie
19	F	N.V. ‘Vredestein‘	Rubberfabriek
20	A	‘Wikedo‘	Lederwarenindustrie
21	E	N.V. ‘Beccon‘	Emailliefabriek, metaalgieterij
22	D	N.V. Doetinchemse IJzergieterij	IJzergieterij
23	D	N.V. ‘Ferro‘ (Gaanderen)	Emailliefabriek
24	A	Fa. ‘Hemia‘	Machine- en constructiefabriek
25	C	N.V. Isem	Electrotechnische industrie
26	C	‘Komeetstaal‘	Metaalwarenfabriek
27	B	N.V. Martens	Brandkastenfabriek
28	E	N.V. ‘Neerlandia‘ (Gaanderen)	Emailliefabriek
29	D	N.V. ‘Pelgrim‘ (Gaanderen)	Plaatverwerkende industrie
30	F	N.V. Philips	Condensatorenfabriek
31	F	N.V. ‘Vulcaansoord‘ (Gaanderen)	IJzergieterij
32		Fa. A.G. Wassink Jr.	Loodgietersbedrijf
33		N.V. ‘Ibelco‘	Machinebouw, vlees & weegmachines
34	D	Doetinchem‘ N.V.	Papierfabriek
35		Gemeente Gasfabriek	-
36	D	N.V. Waterleidingmij. ‘Oost-Gelderland‘	-
37		N.V. P.G.E.M. Electriciteitsmij.	-
38	C	N.V. M.W. Blom & Zonen	Conservenindustrie
39	C	De Oude IJssel	Coöp. Zuivelfabriek en melkinrichting
40	A	Fa. ‘Geldria‘	Bakkerijgrondstoffenfabriek
41	C	Gebr. V. Zadelhoff	Vleeswaren- & Conservenindustrie
42		Fa. G.J. Meijerink	Kunstmest- en Brandstoffenhandel
43	F	Gelderse Tramweg Mij.	Vervoersonderneming
44	C	Op- & Overslagbedrijf v.d. Handelsraad van de A.B.T.B.	-
45		Gemeentewerken	-

BIJLAGE 2

MIN-indeling nijverheid (relevante onderdelen)

- 4. Besturen (overheid en bestuur)
 - 4.1. Landelijk bestuur
 - 4.1.2.4.7. rijksbelastingenkantoor (rijksontvanger)
 - 4.3. Plaatselijk bestuur en diensten
 - 4.3.6. stedelijk toezicht en diensten
 - 4.3.6.12. markthallen
 - 4.3.6.12.3. veemarkt; veemarkthal

- 10. Handelen (handel en opslag)
 - 10.1. Woon- en winkelpanden, warenhuizen
 - 10.2. Ambachtelijke bedrijfsgebouwen
 - 10.3. Handel, banken en kantoren
 - 10.3.3. handel
 - 10.3.4. kantoren; kantoorgebouwen
 - 10.3.5. banken; bankgebouwen
 - 10.4. Opslag (incl. pakhuizen)

- 11. Werken (nijverheid en industrie)
 - 11.1. Nijverheid en industrie
 - 11.1.1. dienstverlening
 - 11.1.2. laboratorium
 - 11.1.3. bierbrouwerijen en branderijen
 - 11.1.4. chemische industrie
 - 11.1.5. graan-, zaden-, zetmeel-, groente- en fruitverwerking (levensmiddelen)
 - 11.1.6. grafische industrie
 - 11.1.7. hout-, papier en vezelindustrie
 - 11.1.8. keramische- en minerale industrie
 - 11.1.9. koloniale waren (cacao, koffie, thee, tabak, suiker)
 - 11.1.10. metaalverwerkende industrie
 - 11.1.11. mijnbouw en delfstoffenwinning
 - 11.1.12. textiel- leder- en kledingindustrie
 - 11.1.13. vis-, vlees- en zuivelverwerking
 - 11.2. Nutsbedrijven
 - 11.2.1. elektriciteitsproductie- en winning
 - 11.2.2. gasproductie en -distributie
 - 11.2.3. post
 - 11.2.4. radio & televisie
 - 11.2.6. telefoon
 - 11.2.7. waterwinning en -distributie
 - 11.3. Water- en windmolens

- 12. Reizen (infrastructuur en waterbouw)
 - 12.1. Stationsgebouwen
 - 12.2. Wegen, bruggen en kunstwerken
 - 12.3. Waterbeheersing
 - 12.4. Sluizen en waterwegen

- 5. Leren (onderwijs en wetenschap)
 - 5.4. Beroepsonderwijs (lager en middelbaar)
 - 5.4.1. ambachtsschool

SAMENVATTING

Nr.	Nummer	Oorspronkelijk	Huidig	Adres	Plaats	Gebouwd	Gebouwen	Kwalificatie
		OVERHEID						
1	*-c. 1955	Rijksbelastingkantoor	Streekarchivaat SARA	Louise de Collignystraat 7		c. 1955	Bestaand	Wederopbouwmonument?
2	*-1935	Gebouwje Veemarkt	Leegstaand	Veemarkt ong.		1935	Bestaand	Interessant
3	*-1956	Veemarkthal	-	Houtkampstraat		1956	Gesloopt	Verdwenen
		HANDELEN OPSLAG						
		Ambachtelijke bedrijfsgebouwen						
4	02	Schoot Natuursteen BV	Schoot Natuursteen BV	Fabriekstraat 18		1947	Werkend	Wederopbouwmonument?
5	03	Fa. H.J. Tiecken	-	Wijnbergseweg 5		1924	Gesloopt	Verdwenen
6	08	Doetinchemse Houtbuigerij Ebbers en Van Haarlem	Houtbuigerij Doetinchem	Fabrieksstraat 10		1954	Bestaand	Niet interessant
7	09	N.V. Houthandel v/h G.J. Horsting	-	Tramstraat		1845	Gesloopt	Verdwenen
8	32	Fa. A.G. Wassink Jr.	Wassink installatie	Fabriekstraat 39-03		?	Bestaand	Niet interessant
9	42	Fa. G.J. Meijerink	SCA recycling	Rivierstraat 2		?	Bestaand	Niet interessant
10	*-1870	Pakhuisje van Mulder	Chokolaterie Wittenberg	Nieuwstad 73		1870	Bestaand	Gemeentelijk monument
11	*-c. 1890	Onbekend	Pakhuisje van Sachtleven	Kapoeniestraat 52		c. 1890	Bestaand	Interessant
12	*-c. 1910	Hendriks	Hendriks	Terborgseweg 40		c. 1910	Bestaand	Gemeentelijk monument
13	*-1934	Pakhuis	Pakhuis	Gasthuisstraat 11-13		1934	Bestaand	Interessant
14	*-1934	Petro-hal	Setax	Dr. Huber Noodtstraat 40-42		1934	Bestaand	Gemeentelijk monument?
15	*-1950	Woon- en winkel pand Damen	fitnessstudio	Stationsstraat 32	Wehl	1950	Bestaand	Beeldondersteunend
16	*-1953	Groentevelling	Brandweer	Spinbaan 23/C.Missetstr. 5-5a		1953	Bestaand	Beeldondersteunend
17	*-1955	NV Handelsvennootschap Lymar	VRD-Promotie	Havenstraat 3-5		1955	Bestaand	Wederopbouwmonument?
18	*-1957	Dales sanitair	Onbekend	Emmastraat 2		1957	Bestaand	Karakteristiek
19	*-1957	Garage Bosman	Wind Classics	Hoofdstraat 7	Gaanderen	1957	Bestaand	Beeldondersteunend
20	*-1957	Eierhandel Van Beek	Fysiotherapie Beek	Nieuwe Kerkweg 55	Nieuw-Wehl	1957	Bestaand	Beeldondersteunend
21	*-1963	Garage J. Bulten BV.	Onbekend	Varsveldseweg 61a-b		1963	Bestaand	Interessant
22	*-1968	Woon- en winkel pand	Leegstaand	De Gaarde 345		1968	Bestaand	Beeldondersteunend
23	*-c. 1969	The Ascot Cleaners N.V.	Autobedrijf E.P. Wamsteker	Rijksweg 58	Gaanderen	c. 1969	Bestaand	Niet interessant
		Handel, banken en kantoren						
24	*-1861	Spaar- en voorschotbank	Leegstaand	Varsveldseweg 104-108		1861	Bestaand	Gemeentelijk monument
25	*-1915	Algemene Bank Nederland	Horeca	Grutstraat 1		1915	Bestaand	Gemeentelijk monument
26	*-c. 1950	Amsterdam-Rotterdam Bank	-	Heezenstraat 47		c. 1950	Gesloopt	Verdwenen
27	*-c. 1950	Gemeente-Spaarbank	Onbekend	Tjalmastraat 3		c. 1950		Buiten inventarisatie
28	*-1951	Nutsspaarbank	Onbekend	Plantsoenstraat 83-85		1951	Bestaand	Karakteristiek
29	*-c. 1951	N.V. Oveling's Bank	Horeca	Markt 16		c. 1951	Bestaand	Wederopbouwmonument?
30	*	Ned. Credietbank	Makelaarskantoor	Plantsoenstraat 91		nvt	Bestaand	Gemeentelijk monument
31	*	Ned. Middenstandsbank	Leegstaand	Plantsoenstraat 93		nvt	Bestaand	Karakteristiek
32	*	Coöp. Rafteissenbank	Rabobank	Terborgseweg 25		nvt		Buiten inventarisatie

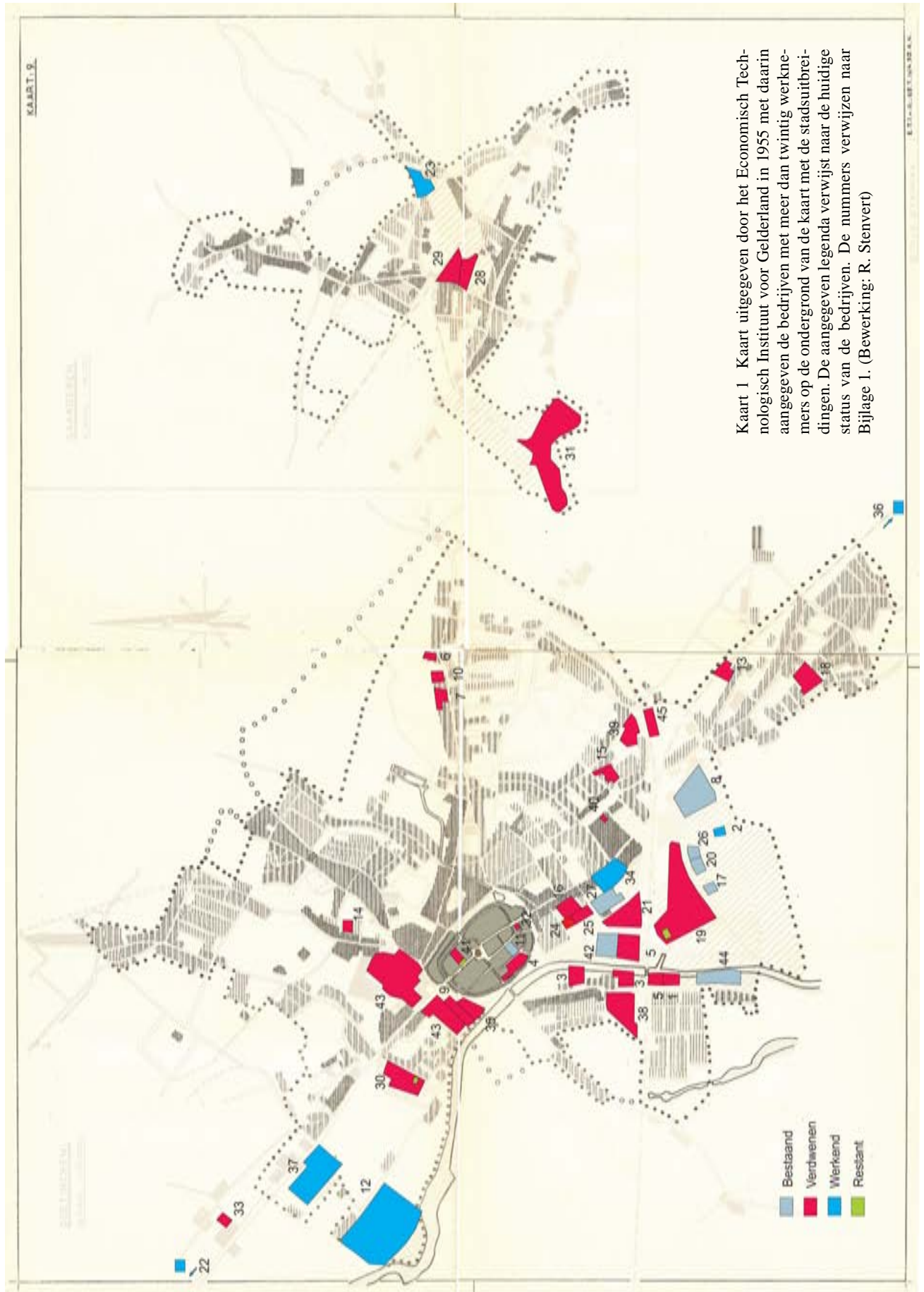
Nr.	Nummer	Oorspronkelijk	Huidig	Adres	Plaats	Gebouwd	Gebouwen	Kwalificatie
		NLIVERHEID EN INDUSTRIE						
		Bierbrouwerijen en branderijen						
33	*	Ph. van Perlstijn & Zn. BV	-	Gasthuisstraat/Waterstraat		1947 ev	Gesloopt	Verdwenen
		Chemische industrie						
34	19	N.V. Vredestein	Leegstaand	Havenstraat 1		1933 ev	Deels gesloopt	Gemeentelijk monument
35	*-1960	Fabriek van Technische Vetten Fa. Hein de Windt	Roessingh Revalidatie	Fabriekstraat 14		1960	Bestaand	Beeldondersteunend
		Levensmiddelen						
36	38	N.V. M.W. Blom & Zonen	-	Wijnbergseweg		1913 ev	Gesloopt	Verdwenen
37	39	Coöp. Zuivelfabriek en melkrijsing De Oude IJssel	-	Zuivelweg/Spoorstraat		1911	Gesloopt	Verdwenen
38	*-1894	Coöp. Stoomzuivelfabriek	-	Spoorstraat	Wehl	1894	Gesloopt	Verdwenen
39	40	Fa. Gelria	-	Julianaplein		?	Gesloopt	Verdwenen
40	*-c.1960	Fa. L. Vinkenborg, Bzn.	Kringloop De Opslag	Melkweg 8		c. 1960	Bestaand	Beeldondersteunend
41	41	Gebr. Van Zadelhoff	Horeca	Grutstraat 14		c. 1910	Bestaand	Gemeentelijk monument
42	44	Op- & Overslagbedrijf v.d. Handelsraad van de A.B.T.B.	Leegstaand	Wijnbergseweg 105		1950 ev	Bestaand	Interessant silhouet
43	*-1955	Centraal Bureau Op- en Overslagbedrijf	Provimi pet food nl	Havenstraat 10		1955 ev	Bestaand	Interessant silhouet
44	*-1914	Coöp. Landbouw-Handelsvereniging	Leegstaand	Raphaelsstraat 1c	Wehl	1914 ev	Bestaand	Gemeentelijk monument
45	*	Coöp. Aan en Verkoop Vereniging	-	Stationsstraat	Wehl	1906	Gesloopt	Verdwenen
46	*	Coöp. Aan en Verkoop Vereniging	-	Nieuwe Kerkweg	Nieuw-Wehl	1930	Gesloopt	Verdwenen
47	*	Kemper Hoenders	Kemper Hoenders	Turfweg 20	IJzevoorde	1932 ev	Bestaand	Karakteristiek silhouet
48	*	Beritsen mengvoeders	Beritsen mengvoeders	Kelderweg 1	Wehl	1966 ev	Bestaand	Karakteristiek silhouet
49	*	Maalderij	Voorm. Maalderij	Kerkstraat 5	Gaanderen	c. 1920-'30	Bestaand	Karakteristiek
50	*-1957	Brood- en beschuifabriek	KAV Autoverhuur	Industriestraat 30		1957	Bestaand	Niet interessant
51	*-c.1965	N.V. Eshro Exportslachterij	N.V. Eshro Exportslachterij	Rembrandtweg 4		c. 1965	Bestaand	Niet interessant
		Windmolens						
52	*	Walmolen	Walmolen	IJsselkade 30		1850	Bestaand	Rijksmonument
53	*	Benninkmolen	Benninkmolen	Vasveldseweg 254		1920	Bestaand	Rijksmonument
54	*	Molen Aurora	Molen Aurora	Auroraweg 6b	Dichteren	1870	Bestaand	Rijksmonument
55	*	Molen Bernadette	Molen Bernadette	Kerkhofweg 12	Nieuw-Wehl	1861	Bestaand	Rijksmonument
		Grafische industrie						
56	04	C. Misset N.V.	-	Waterstraat/IJsselkade		1880 ev	Gesloopt	Verdwenen
57	*	Kantoorgebouw De Gelderlander	De Gelderlander	Grutstraat 28		c. 1955	Bestaand	Wederopbouwmonument?
		Hout-, Papier-, en vezelindustrie						
58	01	C.V. Erven J. Holtslag	-	Wijnbergseweg		1913 ev	Gesloopt	Verdwenen
59	05	Timmer- en meubelfabriek Gebr. Agterhof	Leegstaand	Wijnbergseweg 51-53		1935 ev	Bestaand	Niet interessant
60	06	Meubelfabriek Fa. Buiten en Wibbelink	-	Vasveldseweg		?	Gesloopt	Verdwenen
61	07	Fa. Roenhorst & Zn.	-	Vasveldseweg		?	Gesloopt	Verdwenen
62	10	Klontpen- en houtwarenfabriek Fa. Gebr. Hogenkamp	-	Vasveldseweg		1908 ev	Gesloopt	Verdwenen
63	11	N.V. Mogendorff's Meubelindustrie en Handelmitij.	Appartementen	Gart Seevinckgang 2-10		c. 1910	Bestaand	Gemeentelijk monument?

Nr.	Nummer	Oorspronkelijk	Huidig	Adres	Plaats	Gebouwd	Gebouwen	Kwalificatie
64	12	N.V. Nemaho	N.V. Nemaho	Zaagmolenpad 45		1941 ev	Werkend	Werkend
65	13	N.V. Schelling en Zoon	-	Lijsterbeslaan		?	Gesloopt	Verdwenen
66	34	Papierfabriek Doetinchem N.V.	Papierfabriek Doetinchem N.V.	Terborgseweg 52		1937 ev	Werkend	Werkend
67	*-1907	Stoomtimmerfabriek Damen	Voorm. Stoomtimmerfabriek	Stationsstraat 30a	Wehl	1907 ev	Bestaand	Rijksmonument
68	*-1945	Aannemersbedrijf J.F. Böhmer	Aannemersbedrijf J.F. Böhmer	Fabrieksstraat 20-21		1945 ev	Bestaand	Beeldondersteunend
		Metaalverwerkende industrie						
69	18	N.V. Lederwaren- en metaalwarenindustrie Vasad	-	Terborgseweg		1924 ev	Gesloopt	Verdwenen
70	21	N.V. Beccon	-	Melkweg		1921 ev	Gesloopt	Verdwenen
71	22	N.V. Doetinchemse IJzergieterij	Nannoka Vulcanus Industries B.V.	Keppelseweg 347-353	Langerak	1894 ev	Werkend	Werkend
72	23	Ferro Techniek	Ferro Techniek	Bremstraat 1	Gaanderen	1933 ev	Werkend	Niet interessant
73	24	Fa. Hemia	-	C. Missetstraat		?	Bestaand	Niet interessant
74	25	N.V. ISEM Electrotechnische industrie	-	Melkweg/Industriestraat		1928 ev	Gesloopt	Verdwenen
75	26	Komeestaal Metaalwarenfabriek	M.I.S. Doetinchem	Industriestraat 1		1947 ev	Bestaand	Wederopbouwmonument?
76	27	N.V. Martens Brandkastenfabriek	Papierfabriek Doetinchem N.V.	Melkweg		1918 ev	Bestaand	Beeldondersteunend
77	28	N.V. Neerlandia	-	Hoofdstraat	Gaanderen	1920 ev	Gesloopt	Verdwenen
78	29	N.V. Fabriek en Handelsmaatschappij Pelgrim	-	Hoofdstraat	Gaanderen	1931 ev	Gesloopt	Verdwenen
79	30	N.V. Philips Condensatorenfabriek	Leegstaand	IJsselstraat 18		1946 ev	Deels gesloopt	Gemeentelijk monument
80	31	N.V. Vulcaansoord	-	Vulcaansstraat	Gaanderen	1821 ev	Gesloopt	Verdwenen
81	33	N.V. Ibelco	-	Groot Hagen		1933 ev	Gesloopt	Verdwenen
82	*-c. 1900	Jaartsveld wegebouw	Herontwikkeling	Vinkenstraat 5		1900 ev	Bestaand	Gemeentelijk monument
83	*-1925	Machiefabriek Eymers	Machiefabriek Eymers	Spinbaan 11-17		1925 ev	Werkend	Werkend
84	*-1930	Fa. H.J. Senten blik-, plaat- en lakwarenfabriek	Antiekhandel	Rijksweg 152-154	Gaanderen	1930	Bestaand	Niet interessant
85	*-1936	Draadindustrie H.J. Zandvoort	Bussink schilderwerken	Holterweg 193		1936	Bestaand	Interessant
86	*-1946	Chr. Lammerts	Leegstaand	Ambachtstraat 18		1946	Bestaand	Karakteristiek
87	*-1948	Erika Fa. W. Kamermans	Slijperij Van Hal C.V.	Spinbaan 19		1948	Bestaand	Beeldondersteunend
88	*-1949	Fa. W. Bongers	Onbekend	Industriestraat 33		1949	Bestaand	Niet interessant
89	*-1961	S.Th. Grünwald	Leegstaand	Slakweg 4	Gaanderen	1961	Bestaand	Karakteristiek
90	*-1967	Metaalwarenfabriek Schurink	Alex meubelen	Ribbesstraat 2-2a	Gaanderen	1967	Bestaand	Karakteristiek
		Textiel-, leder- en kledingindustrie						
91	14	N.V. v/h D. Droge en Zn.	-	J.F. Kennedylaan		?	Gesloopt	Verdwenen
92	15	N.V. Lederwaren- en metaalfabriek Efkade	-	Frederik Hendrikstraat		?	Gesloopt	Verdwenen
93	16	Fa. Eltex. Elastiek-, leder- en textielabriek	-	Spinbaan		?	Gesloopt	Verdwenen
94	17	Lederwarenfabriek De Gulden Stift	Doetinchem denksportcentrum	Industriestraat 23		1952 ev	Bestaand	Beeldondersteunend
95	20	N.V. Lederwarenfabriek Wikedo	Autopocentrale Gerritsen	Industriestraat 15		c. 1950 ev	Bestaand	Beeldondersteunend
96	*-c. 1960	Twentse Confectie Unie	All in one Outlet Center	Rijksweg 112	Gaanderen	c. 1960	Bestaand	Niet interessant

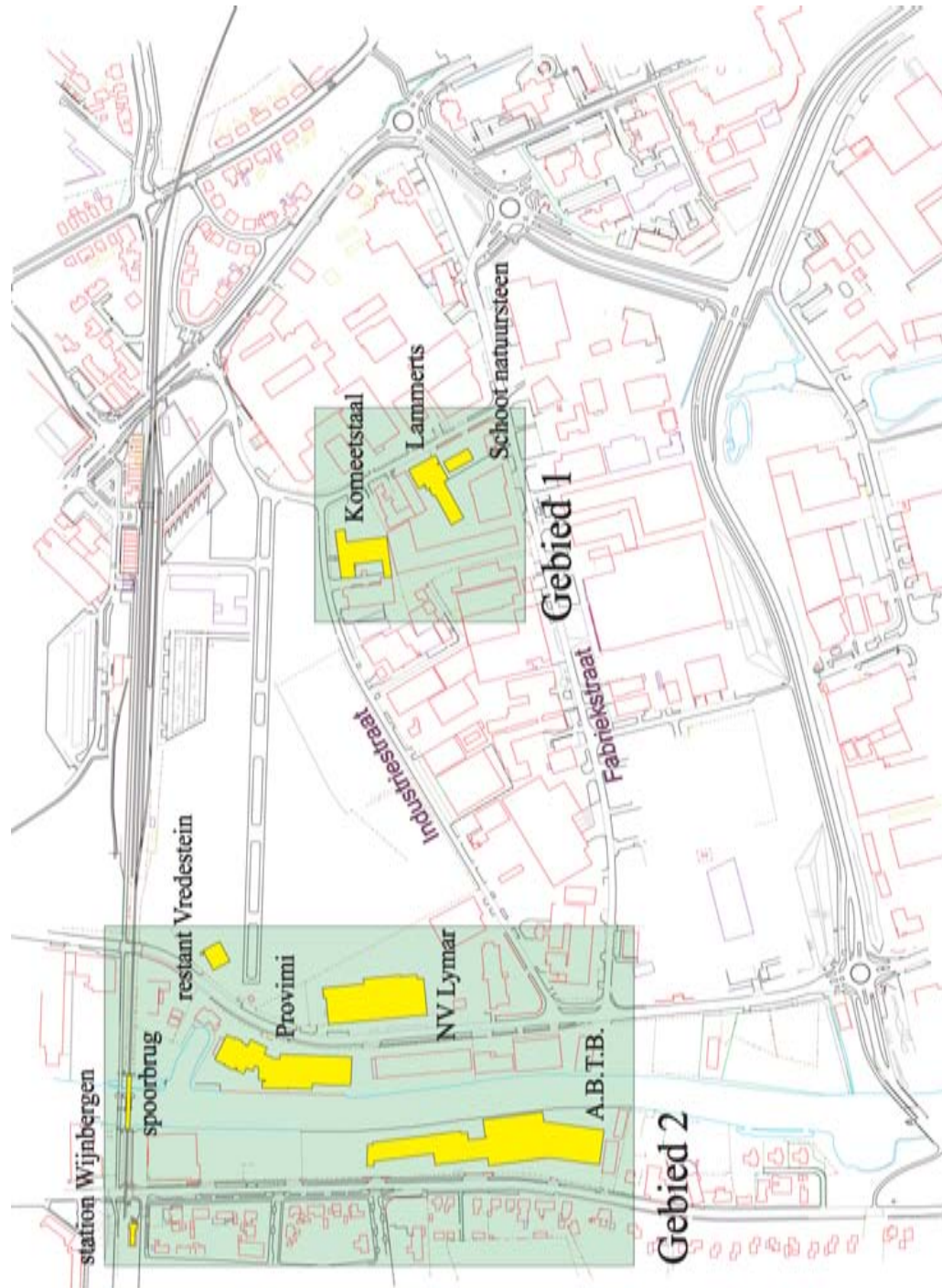
Nr.	Nummer	Oorspronkelijk	Huidig	Adres	Plaats	Gebouwd	Gebouwen	Kwalificatie
		NUTSBEDRIJVEN						
		Gas						
97	35	Gemeentelijke Gasfabriek Doetinchem	-	Europalaan		1863 ev	Gesloopt	Verdwenen
98	*-c. 1970	Gamog NV	Stichting Radar	Industriestraat 32		c. 1970	Bestaand	Deels interessant
		Water						
99	36	Kantoorgebouw N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland	Onbekend	Terborgseweg 63		c. 1880	Bestaand	Gemeentelijk monument
100	*-1938	Watertoren N.V. Waterleidingmij. Oost-Gelderland	Watertoren	Oude Terborgseweg 208		1938	Bestaand	Rijksmonument
101	*-c. 1955	OMP station De Pol	OMP station De Pol	Hulleweg 3-7		c. 1955	Bestaand	Wederopbouwmonument?
		Elektriciteit						
102	37	Kantoorgebouw N.V. P.G.E.M. Electriciteitsmaatschappij	Starink-instituut	Gruitstraat 31-33		1930	Bestaand	Wederopbouwmonument?
103	*-1935	Onderstation P.G.E.M.	Onderstation P.G.E.M.	Keppelseweg 131		1935	Bestaand	Rijksmonument
104	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Vansveldseweg bij 271		c. 1922	Bestaand	Karakteristiek
105	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Nieuwe Kerkweg bij 61	Nieuw-Wehl	1930	Bestaand	Karakteristiek
106	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Auroraweg 11	Dichteren	c. 1925	Bestaand	Karakteristiek
107	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Terborgseweg bij 52		c. 1935	Bestaand	Karakteristiek
108	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Kruisbergseweg hoek Kloosemastraat		c. 1930	Bestaand	Karakteristiek
109	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Keppelseweg bij 6		c. 1930	Bestaand	Karakteristiek
110	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Diepengoersestraat bij 7	Izevoorde	c. 1950	Bestaand	Karakteristiek
111	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Hamburgerstraat achter 12		c. 1950	Bestaand	Karakteristiek
112	*	Trafohuisje	Trafohuisje	Nieuwe Sluisweg ong.		c. 1963	Bestaand	Karakteristiek
		Post en telefoon						
113	*-1918	Postkantoor	Voorm. Postkantoor	Burg. Van Nispenstraat 2-4		1918	Bestaand	Rijksmonument
114	*-c. 1960	Telefooncentrale	Telefooncentrale	Hovenstraat 8		c. 1960	Bestaand	Wederopbouwmonument?
		Gemeentewerken						
115	45	Gemeentewerken	Van der Woude interieurs	Van Oudestraat 1-5		1925 ev	Bestaand	Gemeentelijk monument?
		INFRASTRUCTUUR EN WATERBOUW						
		Spoor- en tramwegen						
116	43	Gebouwen Geldersche Stoomtramweg Maatschappij	Andere bestemming	Keppelseweg 9-19		1881	Bestaand	Gemeentelijk monument
		Stations						
117	*-1959	Station Doetinchem Wijnbergen	Hectas Schoonhouden	Winnipegstraat 2		1959	Bestaand	Wederopbouwmonument?
118	*-1973	Station Wehl	Station Wehl	Stationsstraat 31	Wehl	1973		Buiten inventarisatie
119	*-1983	Station Doetinchem	Station Doetinchem	Stationsplein 4		1983		Buiten inventarisatie
120	*-1985	Station Doetinchem De Huet	Station Doetinchem De Huet	Rode Kruisplein		1985		Buiten inventarisatie
		Wegen, bruggen en kunstwerken						
121	*-1885	Spoorbrug	Spoorbrug	Wijnbergseweg ong.		1885	Bestaand	Gemeentelijk monument?
		Sluizen en waterwegen						
122	*-1963	Sluis annex stuw De Pol	Sluis annex stuw De Pol	Nieuwe Sluisweg ong.		1963	Bestaand	Beeldondersteunend

Nr.	Nummer	Oorspronkelijk	Huidig	Adres	Plaats	Gebouwd	Gebouwen	Kwalificatie
		ONDERWIJS EN OPLEIDING						
		Beroepsscholen						
123	*-1963	R.K. L.T.S.	-	Fabriekstraat		1963	Gesloopt	Verdwenen
124	*-1969	R.K. U.T.S.	-	Burg. Van Nispenstraat 5-7		1969	Gesloopt	Verdwenen
125	*-1952	Gemeentelijke Landbouwhuishoudschool	-	Julianaplein/Spoorstraat		1952	Gesloopt	Verdwenen
126	*-1961	R.K. Huishoudschool Mater Dei	-	Acacialaan		1961	Gesloopt	Verdwenen
127	*-1969	Chr. Middelbare Landbouwschool	-	Vondelstraat		1969	Gesloopt	Verdwenen
128	*-1946	Chr. Kweekschool Groen van Prinsterer	Stichting Volksuniversiteit	Julianaplein 2		1946	Bestaand	Wederopbouwmonument?
129	*-1947	Rijkskweekschool	Graafschap College Handel en Logistiek	Van Dijkweg 53		1947	Bestaand	Beeldondersteunend
130	*-1953	Algemene Technische School	Brewinc cultuurcluster i.o.	C. Missetstraat 1		1953	Bestaand	Wederopbouwmonument?
131	*-1962	R.K. Lagere Landbouwschool	Installatiebedrijf Koster	Isidorusstraat 10	Wehl	1962	Bestaand	Interessant

KAARTEN



Kaart 1 Kaart uitgegeven door het Economisch Technologisch Instituut voor Gelderland in 1955 met daarin aangegeven de bedrijven met meer dan twintig werknemers op de ondergrond van de kaart met de stadsuitbreidingen. De aangegeven legenda verwijst naar de huidige status van de bedrijven. De nummers verwijzen naar Bijlage 1. (Bewerking: R. Stenvert)



Kaart 2 Uitsnede uit de Grootshalige Basiskaart Nederland van een deel van het industrieterrein Hamburgerbroek met daarin in lichtgroen aangegeven twee gebieden met bijzondere waarden: Gebied 1: Ambachtstraat, Fabriekstraat, Industrie-straat
Gebied 2: Havenstraat, Wijnbergseweg.
(Bewerking: R. Stenvert)

COLOFON

Omslag: Ingang met luifel van Komeetstaal Metaal-
warenfabriek uit 1947. (Foto 2009)

Inventarisatie Industrieel Erfgoed Doetinchem Herzien maart 2010

Auteur: Dr. ing. R. Stenvert

Datum: oktober 2009, maart 2010

Opdrachtgever: Gemeente Doetinchem

Redactie: K.M. Veenland-Heineman

Vormgeving: A. Slegers

Uitvoering: BBA, Bureau voor Bouwhistorie en
Architectuurgeschiedenis v.o.f.

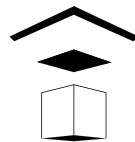
Julianaweg 1

3525 VA Utrecht

tel. 030 263 02 70 fax 030 263 01 81

bbautrecht@worldmail.nl

www.bouwhistorienederland.nl



© Niets uit dit rapport mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteurs.